MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA · SAJA SEITSMETEISTKÜMNES NUMBER : APRILL 2022

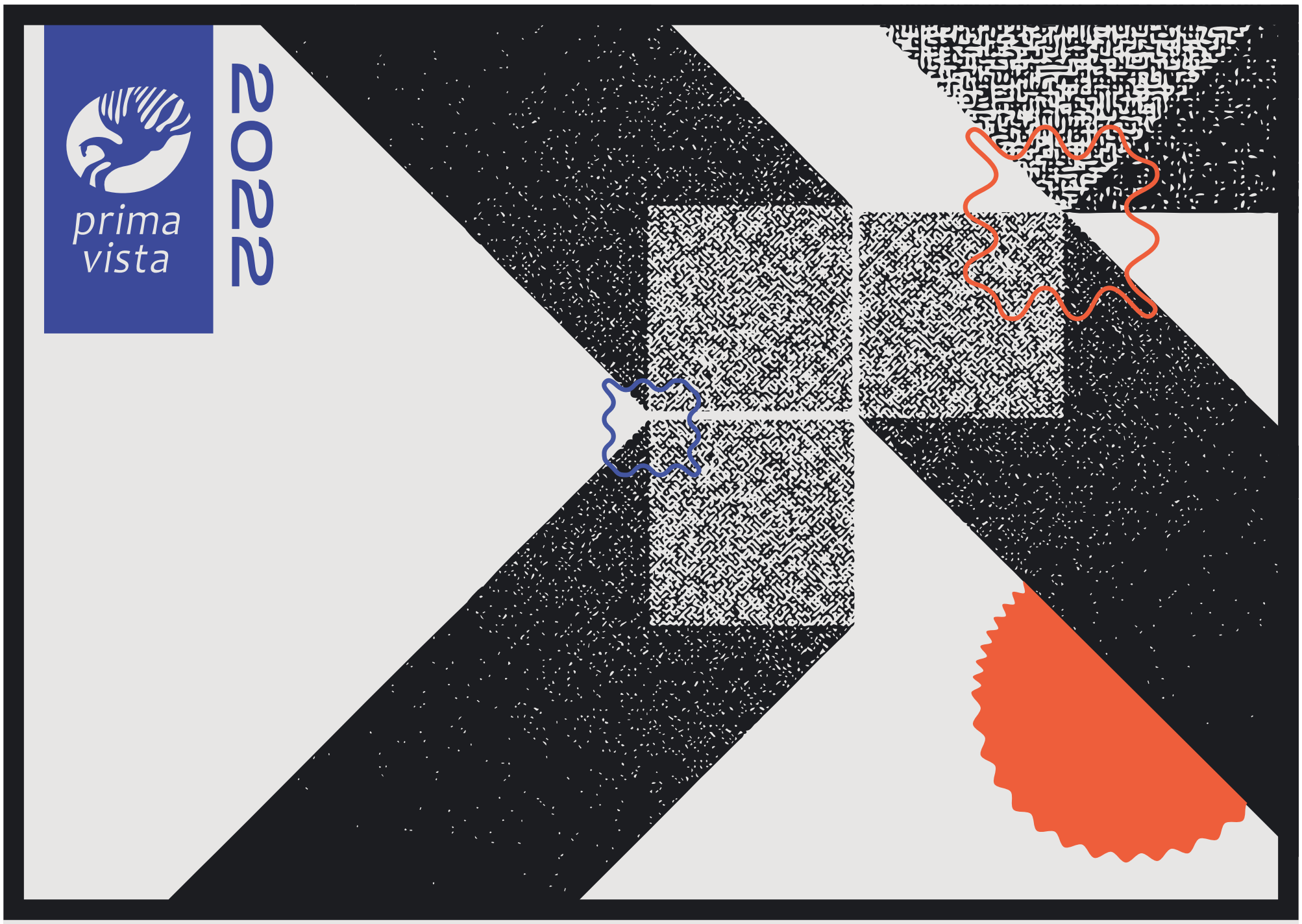

MÄNGU PIIRIO

9.-14. MAI

TARTU RAHVUSVAHELINE KIRJANDUSFESTIVAL

KOHTUMISED KIRJANIKEGA, LOTMANI PÄEV, RAAMATULAAT,
KIRJANIKE KONTSERT, ELAV RAAMATUKOGU,
TARSLÄMMI FINAAL, AVALIK KOHTUMINE LÜÜRILISE MINAGA JPM

kirjandusfestival.tartu.ee

HIND 2€

9 772346 662013

JUHTKIRI

TOAST VÄLJA, ÕUE, USSAEDA JA ILMA PEALE

„Õu” on mitmetähenduslik sõna, kihiline nagu sibul. Õu võib olla mõistetud kui aed või hoov. Õu on Õismäel ja taludes majade vahel, õu on aiaga piiratud tükk eramute ümber. Kuid õu on ka kõik see, mis ei ole minu toas või teiste tubades või kontorites või koolides või kaubanduskeskustes, see tähendab kõik see, mis on väljas.

„Õues olemine” oleks justkui miski, mida teevad lapsed. Või no esimesena tulevad meelde lapsed. „Juku, mine õue!” „Maal vanaema juures pidi palju õues olema.” „Pruuniks teiseks juuniks.” Täiskasvanud teevad ikka õues konkreetseid asju, (aia)tööd või sporti, erilised elada oskajad jalutavad, „õues olemine”, lihtsalt olemine, see oleks justkui midagi, noh, kergelt süüdimatut. Õues olemine on transiitolek kahe korraliku koha vahel. Töölt koju või kodust poodi, vahepeal on tarvis välja minna. Kui meil on auto ja pood on kaugel, siis õnneks väga ei peagi õues olema – taskuhäälingusaade lülitub kodusest helisüsteemist sujuvalt üle AirPodsidesse, seejärel autoraadiosse; sadagu vihma või rahet, minna saab ikka kingadega. Sees ja toas olemine on millegipärast norm, seejuures keskmiselt kolm ja pool tundi päevas teleka ees. Meie kliimas muidugi mõistetav ka: kodus on soe ja kuiv, oma tuba, oma luba ning ole kas või Prantsuse paljas. Ometi on november siiski ainult üks kuu kaheteistkümnest ja õues olemine, mängi või spordi, labaselt tervislik.

Ja samas on meil romantiline iha õue järele. Kes muretseb inimvaenuliku linnaruumi pärast, kes muretseb endale suvila, kes muretseb aia eest, kes muretseb lagedaks raiutud metsade pärast. Õueasjad lähevad meile korda. Käime seenel ja jaanipäevadlaulupeod peame ka õues maha, olgu ilm milline tahes. Leidsin „Ööülikoolist” kord ühe mõtte: „ussaed”. **Pulga Jaani** parafraseerides on ussaed enda ümbrus, mille üle sul on määnegi voli ja mille üle sa vastutad. Kui tõmmata kosmoloogiline kriips kolde eest metsalaane taha, siis ussaed on kodu- ja toakorra pikendus õues, kodustatud ja korrastatud maailmajupp, mille olemasolu aitab meil püsida tasakaalus, aitab oma elu tüüri hoida. Ussaed on eramu aed ja taluhoov, ussaed on ka see lillepeenar paneelmaja hoovil, millele mõni mutt on käpa peale pannud ja kuhu sonkima minnes saab riielda.

Mina olen üks neist, kes on leidnud enda omailmaõue. Mul on linna tubasele elule lisaks ussaed maakodu kujul. Möödunud jaanuar ja veebruar olid kurnavad kuud. Kohtusid päris oma COVID, kuhjuvad töötähtajad ja kodukondsete isolatsioonisagedus, närviline värk, ikka kohe üldse ei saanud õue minna. Märtsi alguses sai see suur kiire mööda, tarvis oli rahmeldada. Põrutasin maale, haarasin sae ja lendasin metsa lumemurdu saagima. Kuid toss oli kohe väljas. Keha ainult nagises liitekohtadest ja kops oli kinni. See oli tuppa kuhtumise tunne.

Kui vaadata maapiirkondade kinnisvaraturul toimuvat, siis näikse COVIDi-aeg olevat meenutanud paljudele, et toast üksi on vähe. Hoov, olgu või jagatud, oli kuldaväärt kodu lisa. Õunaarvuti ja neli stiilset seina on rahuldav kombinatsioon, kuni saad soovi korral välja minna. Vahel aga tundub, et õuelävel küsitakse piletit. Seejuures kipuvad väärtus ja kaup segamini minema. Ühtpidi on tarbimisperspektiiv ilmselge: nii kui inimene õue kipub, kohe on spetsiaalkraami juurde vaja. Alustades norrakate palju räägitud ilma seljatavatest riietest, õigetest jooksutossudest, isiklikust mäesuusavarustusest ja lõpetades uue murutraktoriga, et vastse suvila ussaed oleks ikka korralik muru-monokoltuur. Ka väliruumi kaubastamine on Müürilehe külgedelgi järjepanu teemaks olnud.

Teistpidi pole õue minemiseks suurt midagi vaja, tahtmine ja väärtuse tajumine on meie endi teha. Linnas kõnni jala või sõida rattaga ja võta pargid endale. Leia kohad, kus kellelgi pole pähegi tulnud latesid müüa. Ussaias ei pea ka kohe olemasolevat sirgelt maha niitma ja liiliaid istutama, võib ju endale valida ruutmeetrikese tühermaal, milles tiksuvat elu suurema anastamiseta vahtimas käia. Hoolimine seegi. Siis seikle ühistranspordiga grüünesse, konda ringi ja naudi sellist imelist kaubastumise vastukaalu nagu igaüheõigus. Tee üks pikk tiir neis metsades, mida oled allkirjaga kaitsnud. Õu on sammu kaugusel, astumise asi.

Mine õue, liiguta ja leia oma ussaed. Hoov või peenar või salakoht. Või miks ka mitte terve Eesti. Kliimakriis pole pinnal sätendavate kriiside tagant kuhugi kadunud, sedapidi vaadates võiks kogu maailm olla meie õu, meie ussaed, mille üle on meil määnegi voli ja mille ees on meil määnegi vastutus.

Madis Katz, kujundaja ja fototoimetaja

Foto: Heikki Leis

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

Trükitoode 4041 0820

TOIMETUS

Aleksander Tsapov	peatoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Sanna Kartau	kultuuritoimetaja	sanna@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Tanel Mütt	müügi- ja reklaamijuht	tanel@muurileht.ee

Makett/kujundus **Madis Katz**
Illustraatorid **Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Ave Taavet, Jaan Pavliuk, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Maris Tammer, Nadezda Andrejeva, Stella Salumaa, Vahram Muradyan, Villem Roosa**
Fotograafid **Janis Kokk, Ken Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel**

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, KAISA LING, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: PRINTALL · **TIRAAŽ**: 4500

JÄLGI MEID

@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht”.

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SISUKORD

UKRAINA SÕDA
Kriisi õppetunnid – *Sanna Kartau* [4]
Sanktsioonidest – *Martin Noorkõiv* [5–6]

ÕU

FOTO
Varemed ja mahajäetud elu – *Alexei Gordin* [8–9]

LINNARUUM
Rohelised ebavõrdsused – *Karina Vabson* [10–11]
Mõistlikumast haljastuspoliitikast – *Hannes Aava* [25]

ZEN
Kiirkohting: Tuudur Tamme [11]
Jalakäijatest – *Tauri Tuvikene* [16]

ELUKESKKOND
Kolahoovidest – *MTÜ Lapsed Õue* [12–13]

SOTSIAALIA
Sandi manifest – *Heleri Luuga* [14–15]

KADUVIK
Järelehüüe kioskikultuurile – *Kärt Kelder* [17]
90ndate hoovilapsepõlv – *Andra Teede* [18–19]

PERSOON
Intervjuu Tuul Sepaga – *Sanna Kartau* [20–23]

MUUSIKA
Helirännakutest – *Marta-Liisa Talvet* [24]

PÄEVAKAJA

POLIITIKA
Roheliste uus esinaine – *Henri Kõiv* [26–27]

KESKKOND
Huumoriga õuduste vastu – *Aet Annist* [28]

KULTUUR

KIRJANDUS
Väikestest raamatupoodidest – *Maia Tammjärv* [30–32]

ARVUSTUSED
Lavastus „*Woke* ja vihane” – *Iiris Viirpalu* [33]
Uued plaadid [35]
Paavo Matsini „Lenini valss” – *Ave Taavet* [36]

SKEENE
DJ-ankeet: Ott Kelpman [34]
Tõukejõud: Marti Tärn [34]
Stuudios: Paavo Matsin [37]

Joosep Vesselov

Joosep Vesselov on tollmu ollmu rottiken reokene reo reo roekene roe.

mulle üteld

ma eila sain teada (mulle üteld)
et miägi eiole oleman mailman
et kõikon vällä mõteldu ja võlss
jamu süa hüppas rõmuga
rinnand vällä appi kas tõega
kas tõega isakest eiole oleman siis
ja pojake on kontstruksionike
ja kas poedi poeg pelgalt lüriline minake
ja jaguke üktsnes nimeke

lätsin ulixale ja kulutasin
tävend kõrind neid EIOLE oleman
kas kulete nadEI EXSISTERI
ja kinlasti EIOLE neid rigikogun
ja mudugi EIOLE nenne toetus KASKENDNELI prossenti
janeid pole kunagikunagIKUNAGI onnu ütengi valissusen
sesneid pole lissalt oleman nad on
lissalt tühjad tähistajad tähistatavateta
nagu „väertus” või „tradissjon” või „kesk
klass” või „sugu” või „tõde”
issssand kudamasain ülsse kunagi
sjukse asapääle tulla kuda masain
sjukseid asju ukskuda appi kõikon järstku
ni logiline mittemiägi eiole oleman ja
eriti mitte neid

kulasi radiot ja sält tull JÄRRJEST häüd udiseid!

ammu pole ni olnu et kustkilt ülsse häüd udiseid kuless

a mul oli pahatuju jama mudugi kohe naksi tõlglendama
endal negativiss är kõik näütess tiktor ütel JUMAL ON OLEMAS!
ja ma mõtli et isssssver mista minusugesega pialenakass
ma lähe nüd õkkva põrguhe ennem ku ma ärki sure ma jo
sadanaski patusem ülenni rissimatta ja puha ja veicgei

ja tiktor ütel UHVOD ON OLEMAS (JA NAD ARMASTAVAD MEID)!
ja ma mõtli äääääääääääää ma hüpa aknand vällä se ni irmus
majjoska pelka lahkkuski vakstu võta velvähemb armastsust ja
me hulgana ei värigi kelegi armastsust miänad uhvod ülsse sin
sellist nännügi on et nad meid armastsama piaksi aind sõda ja
saed ja pommid ja vargus ja äri ja hingepin ja tuhat häiert kas
nad petvad v on idikad maimõiksta sestmiä sin armatstada on

ja tiktor ütel vel et VAIMSET TERVIST EI OLE OLEMAS! SEE ON
FROIDI VÄLJA MÕELDUD VANDE NÕU ET SULLE SERTRALINI
JA BUPROPIONI MÜA! (JAH JUST SULLE JOOOSEP JAH JUST
SULLE JOOOSEP VESSSELOV!) ja ma mõtli et okei se on usutav külh
ja ma maivixigi enämb vakstu vajjelda a majraci miägi muta kah närin rohtusi
edesi lissalt mudu minu sühholog pahanda muga ja ma juba prgu ei melditalle vga

Illustratsioon: Ann Pajuväli

KRIISIKOOL: KOLMANDA SEKTORI ÕPPETUNNID ESIMESEST SÕJAKUUST

Ukraina sõja puhkedes reageerisid mittetulundussektori inimesed nii operatiivselt, et isegi riigiametnikud suunasid põgenikke vastuste ja abi saamiseks MTÜde poole. Pärast lugematul hulgal töötunde ja probleemide ükshaaval lahendamist on kogunenud uutmoodi selgust, uusi teadmisi, mis võivad edaspidi kasulikuks osutuda.

Kirjutas **Sanna Kartau**, illustreeris **Martin Eelma**

Iga kriisiolukord on nii ühiskondlikul kui ka organisatsiooni tasandil intensiivne õppeperiood. Just siis mõistame, mis valdkondades vajavad lappimist riiklikud puudujäägid, ja selgub, kas tiimide baasoskused on piisavalt tugevad või nõuavad arendamist. Nendel kõige raskematel perioodidel, kui päevased töötunnid on nädalaid järjest kahekohalised ja laupäev-pühapäev kaotavad tähenduse puhkepäevadena, saadakse aru strateegiate adekvaatsusest, süsteemide toimimisest ja võrgustike tugevusest.

Kolmanda sektori õppetundide kokku kogumiseks intervjueerisin Eesti Pagulasabi, MTÜ Mondo, Eesti Inimõiguste Keskuse ja MTÜ Slava Ukraini esindajaid ning Niine Ukraina sõjapõgenike vastuvõtukeskuse vabatahtlike vahetuse vanemat. Koondasin siia nende senised kogemused, otsides jagatud muresid ja võite, et uus tarkus või värskes kuues vana teadmine saaks tallele pandud.

USALDUSLIKUD SUHTED ON KÕIGE ALUS

Organisatsioonid, kes vahendavad Ukrainasse humanitaarabi, tõid ühe olulisima toetava aspektina välja pikaajalised sidemed kohalike organisatsioonidega. Just need suhted, nii professionaalsed kui ka isiklikud, lubasid pakkuda abi võimalikult operatiivselt, kuna suheldes said organisatsioonid kiirelt adekvaatse ülevaate sellest, mida kohalikel vaja on ja kuidas toimetada see nendeni ilma tankide otsa komistamata. **Johanna-Maria Lehtme**, MTÜ Slava Ukraini asutaja ja tegevjuht, ütles, et tema jaoks said organisatsiooni loomise ajendiks isiklikud suhted ukrainlaste ja sealse kultuuriga: „Side ja usaldusväärsed kontaktid kohalikega on olnud kõige alus abi andmise algusest peale. Lõime kohe esimestel päevadel Ukraina-sisese võrgustiku, kellega töötame siiani koos."

Kuna MTÜ Mondo ja Eesti Pagulasabi töö nii piir- kui ka valdkonnas oli alanud juba varem, oli võimalik 2014. aastal tehtud kampaanialt tolm pühkida, infot uuendada ning operatiivselt ja laiahaardeliselt tuge ja annetusi koguma hakata. Uudised süvenenud pingetest piiril ja Venemaa rünnakutest jõudsid sidemeid omavate organisatsioonideni varem kui üldsuseni, mistõttu mõlemad organisatsioonid said väga kiirelt reageerida. Selge on ka see, et kriisiolukorras puudub võimalus küsimusi ja probleeme pikalt vaagida, vaid astuda tuleb kiireid samme. Erakordse näite säärasest reageerimisest tõi **Madle Timm** Pagulasabist: „Esimestel bussidel, mille me välja saatsime, ei olnud täpset sihtkohtagi, aga me saatsime need riski aktsepteerides; teadsime, et nende 18 tunni jooksul võib väga palju juhtuda ja me saame sel ajal välja mõelda, kus neil oleks mõtet peatuda."

Rollijaotus vabatahtlike hulgas peab olema selge. Kohale tulnud töömesilaste tuju ja energia eest peab hoolitsema.

Foto: Marje Eelma

Martin Eelma on värvipime graafiline disainer ja illustraator.

PAANIKA KÕRVALE, STRATEEGIA ASEMELE

Kui kriisile reageerimiseks oli esmane hektiline töö tehtud, otsustasid mitmed organisatsioonid, kelle esindajatega ma rääkisin, pärast esimesi päevi juhtme korraks seinast välja tõmmata ja mõelda, kuidas korraldada pikaajalist tööd kõige nutikamalt. Mõnel juhul tähendab see rollide ümberjagamist, mõnel uute inimeste pardale toomist või midagi kolmandat. Võib selguda, et kriisiolukorras vajatakse spetsiifilisi oskusi, teadmisi või ressursse. Sellisel juhul soovitatakse pöörduda esimesel võimalusel professionaalide poole – eksperdid hüppavad kuuldavasti vajaduse korral kiiresti pardale ja nendest on palju abi. Esimestel päevadel oli Pagulasabi postkast ja veebisait abipakkumistest umbes. See ei kõla küll väga suure probleemina, ent lahendamist vajas see sellegipoolest. „Meil tuli ühel hetkel tuhandeid pakkumisi. Nende haldamiseks postitasime kiirkorras sotsiaalmeediasse üleskutse, et leida professionaalne andmetöötleja. Kriisis on vaja tugevat toetavat tiimi," selgitas Madle Timm.

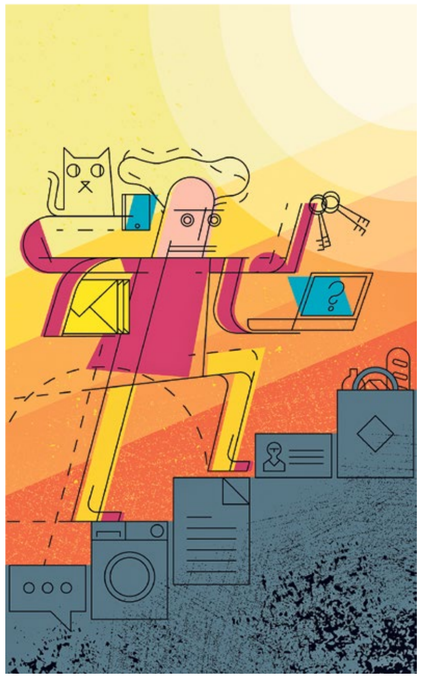

Ehkki vabatahtlikud on säärases olukorras asendamatu ressurss, tuleb nende haldamisse samamoodi ressursse paigutada. Olgu see graafikusüsteemi loomine, pakkumiste haldamine või nende väljakoolitamine – toimiva ja toetava tiimi loomine nõuab tähelepanu. **Hannele Känd**, kes oli Tallinnas Niine tänaval asuva vastuvõtupunkti üks esimestest vabatahtlikest, asus pärast esimesi nädalaid ka teisi välja koolitama. Esimestena reageerijad võivad ajaga väsida või muutust vajada. Rollijaotus vabatahtlike hulgas peab olema selge. Kohale tulnud töömesilaste tuju ja energia eest peab hoolitsema ning kui tööse tekib mingil põhjusel paus, võiks neid koordineeriv inimene neile tegevust leida.

ON-AND-OFF-SUHE RIIGIGA

Kui küsisin Eesti Inimõiguste Keskuse juristi **Uljana Ponomarjova** käest, mis sõja algusele reageerimise segaseks tegi, vastas ta: „Koostöö puudumine riigiasutustega. Alguses ei olnud ühist koordineerimist." Nii selleks, et riiklikke struktuure toetada, kui ka selleks, et olukorrast adekvaatset ülevaadet saada, sooviti liituda riiklike kriisikoosolekutega, mis õnnestus sisuliselt tänu enda aktiivsele sissenihverdamisele.

Ka MTÜ Mondo ja Eesti Pagulasabi tõid välja, et toimiva partnerlussuhte loomine riigiga oli suur väljakutse. Üksteist dubleerinud protsesse, ringelnud vastuolulist infot ja esilekerkinud probleeme, mis oleksid vajanud mitmekülgset lahendust, oli palju. Samal ajal reageeris just kolmas sektor humanitaarküsimustes mitmes mõttes kõige operatiivsemalt, mis tähendas, et vahel soovitasid riigi- või KOV ametnikud abi saamiseks hoopis nende poole pöörduda, ehkki kriisikoosolekutele neid ei kutsutud. Osalt on loogiline, et riiklikud institutsioonid soovivad olla enne koostöö algust kindlad potentsiaalsete partnerite kaasamise turvalisuses. Siiski tajusid mitmed intervjueeritavad vajadust kas või otseste infokanalite järele, et saabunud põgenikud ei saaks valeteavet või et muutuval infol oleks võimalik kätt pulsil hoida.

Loota võib, et kolmanda sektori täielikult kaasamine kohe algusest peale on õppetund, mille riiklik sektor siit endaga kaasa võtab. Positiivsete arengutena toodigi välja kriisile vastamise riikliku juhtimise koondumine ühe institutsiooni (PPA) kätte ja MTÜde kaasatus hilisemates faasides (loe: pärast nihverdamist ja survestamist).

JÄTKUSUUTLIKKU TUGE OTSIDES

„Spekuleerin, et kui oled juba korra annetuse teinud, siis tunned, et oled oma panuse andnud. Inimesed harjuvad selle olukorraga," ütles Madle Timm Pagulasabist. Ehkki sõja alguses voolas organisatsiooniode suunas ressursse ojadena, siis nüüdseks tuleb üksikinimestelt tuge vähem ning olulisemaks on osutunud firmade ja institutsioonide annetused. Paljud eestlased toetavad individuaalseid põgenikke kohapeal ise, pakkudes neile kodu, annetades neile siin elu alustamiseks vajalikke esemeid või toetades neid suhtluses riigiga.

Esmast abi pakkuvate organisatsioonide jaoks tähendab see, et tegevuse jätkamiseks on vaja leida alternatiiviseid vahendeid. Eesti Pagulasabi plaanib kampaaniat, millega raha kogutakse sihtotstarbeliselt, ja loodab, et ka riik hakkab nende tegevust majanduslikult toetama. MTÜ Slava Ukraini on loonud suhted riiklike institutsioonidega ja meditsiinitarbeid tootvate firmadega, et jätkata arstimeid pungil täis kiirabiautode saatmist Ukrainasse. Tavaannetajale suunatud annetuskampaaniaid korraldatakse aga tõenäoliselt ka edaspidi.

„See ei ole sprint, see on maraton, kui mitte ultramaraton," tuletas meelde **Veronika Svištš**, MTÜ Mondo idapartnerluse ekspert. Kolmanda sektori rahvale tähendab see esmasele tööstsunamile järgnevat teadlikku töö- ja puhkeaja tasakaalustamist. Tavainimese jaoks tähendab see loodetavasti otsust püsiannetuste kasuks, pigem madala koormusega, aga pikaajalist vabatahtlikku tööd ja valmisolekut paratamatult tekkivate ühiskondlike pingete maandamiseks oma võrgustikes.

MIDA ME SANKTSIOONIDEGA SAAVUTADA SAAME?

Venemaale kehtestatud sanktsioonide eesmärk ei ole tuua rahvast välja protestima või lootus, et eliit alustab ülestõusu režiimi vastu, nagu on siin-seal avalikkuses väidetud. Sanktsioonide eesmärk on tõmmata Venemaal tervikuna „hing kinni", et Putini sõjamasina veresoontesse ei jõuaks enam piisavalt hapnikku.

Kirjutas **Martin Noorkõiv**, illustreeris **Jaan Rõõmus**

Foto: Kärt Lehis

Martin Noorkõiv on DD sihtasutuse juht ja strateegiakonsultant ning Tartu Ülikooli ja Vabaühenduste Liidu nõukogu liige.

Viimasel ajal on käivitunud avalik arutelu selle üle, kas praegu Ukrainas toimuv on **Vladimir Putini** (ja tema režiimi) või Vene rahva sõda. Selle arutelu tagamõte on arusaadav: kui esimene, siis peaks sanktsioneerima režiimi ja püüdma säästa rahvast, kui teine, siis on õigustatud üleüldine (majandus)sõda kogu Venemaa vastu.

Ent minu meelest on mõlemad vastused ja seega ka mõlemast tulenevad järeldused valed.

Mitte et neis poleks üldse tõetera sees. Vastupidi, mõlemas on veidi. Need on aga valed selles mõttes, et kui tahame aru saada, kuidas Venemaa töötab, et seeläbi tema käitumist muuta, näiteks teha nii, et ta lõpetaks Ukraina okupatsiooni katsed ja laiemalt Nõukogude Liidu taastamise püüdlused, siis kumbki vastus ei ole meile nende püüdluste takistamisel eriti abiks.

Venemaa on riik ja kõik riigid on süsteemid. Mitte süsteemid nende tavatähenduses, vaid spetsiifilises, tehnilises tähenduses. Süsteemiteooria on terve uurimisvaldkond, milles on mitukümmend aastat kõvasti tööd tehtud. Tavaarusaam „süsteemist" on seetõttu üsna piiratud. Sel põhjusel pean seda mõistet esmalt selle tehnilisemas tähenduses natuke avama (aga siiski väga pinnapealselt), et siis tagasi Venemaa juurde tulla.

RIIK KUI SÜSTEEM

Süsteeme paistab olevat lihtsaim mõista looduse tasandil. Näiteks inimkeha on süsteem ning kõik süsteemide põhimõttelised omadused ja komponendid on selles leitavad. Kõik süsteemid koosnevad funktsioone täitvatest osadest. Inimkehas on nendeks organid: süda pumpab kehas verd ringi, kopsud transpordivad hapnikku sisse ja süsihappegaasi välja jne. Need ei ole suvalised osad ja suvalised funktsioonid – need moodustavad terviku. Terviklikkus tähendab seda, et kui üks organ lõpetab tegevuse, siis aja jooksul lakkab kogu süsteem korralikult toimimast ja sureb. Sama kehtib riikide kohta.

Ent süsteemide puhul on äärmiselt oluline mõista, et iga komponent koosneb ise väiksematest osadest. Näiteks organid koosnevad rakkudest ja neid sureb iga päev, ent see ei muuda organi toimimist. Rakud on ühtpidi eluks ülimalt vajalikud, kuid iga individuaalne rakk pole üldse oluline. Sotsiaalsetes süsteemides on inimene rakk, kelle surm ei muuda midagi. Kelle tahe ei muuda midagi. Kelle siiras toetus või sügav põlgus ei muuda midagi. Kuni süsteemi organid täidavad oma funktsioone edasi, võivad rakud „mõelda ja arvata", mida iganes nad tahavad.

Autoritaarsed režiimid on sellest loomulikult teadlikud. Seepärast ehitavad nad oma süsteemidesse organeid, mille ülesanne on kontrollida teisi organeid, tekitades klassikalise vangi dilemma: kõik käituvad nii, nagu süsteem eeldab, sest kehtib jagatud eeldus, et ka kõik teised käituvad samamoodi. Kõrvalekallet oma funktsiooni täitmisest võidakse tõlgendada reetmisena ja selle eest varitseb teiste kontrollorganite karistuse oht. Isegi kui kõik inimesed neis süsteemides ise mõtleksid teisiti, toimuksid ikka süüdistamised, vahistamised, karistamised ja hukkamised. Ja toimuvadki.

Venemaa ei ole veel päris seal, kus on näiteks Põhja-Korea, kuid on Putini valitsemisajal päris kõvasti vaeva näinud, et seda tüüpi – ühiskonna jaoks täiesti ebavajalikud, s.t need organid ei täida mingit kasulikku funktsiooni elukvaliteedi hoidmise või tõstmise mõttes,

jätkub >

< eelneb

vaid on kasulikud ainult režiimi püsimise jaoks – riigiorganid taas üles ehitada ja üksteist kontrollivates funktsioonides kogu süsteemi hirmuvalitsuse all toimimas hoida.

Süsteemiteoreetiline vaade ühiskonnale on depressiivne. Inimlik agentsus kaob selle vaate puhul väga lihtsalt pildilt. See on ka üks põhjus, miks teooria on veidi põlu alla sattunud. Ent minu meelest ei peaks me hindama teooriaid selle järgi, kui hea tunde need meis tekitavad, vaid ikka selle põhjal, kui hästi on nende abiga võimalik mõista, miks toimib ühiskond nii, nagu see parajasti toimib. Ja Venemaal toimuvat aitab süsteemiteooria väga hästi kirjeldada.

Ent süsteemiteooria kriitika on minu hinnangul ka sisuliselt ekslik. Ühiskonna mõtestamine süsteemina võib anda meile hoopis veidi agentsust tagasi. Süsteemiteooria annab meile üsna täpse suunise inimlikuks sekkumiseks suurte asjade muutmisse – just ühiskondlike nähtuste süsteemidena mõtestamine aitab meil leida need „kangid", millega on võimalik muutusi saavutada. Sest kui mõista süsteemi väga hästi, siis on ka väikeste (aga väga täpsete) sekkumistega võimalik saavutada suuri muutusi, nagu inimkehas saab muuta hormoonidoosiga korraga paljusid protsesse või ökosüsteemis teatud kiskjate jahtimisega muundada taimestiku koosseisu. Inimühiskonnas on suudetud sõltumata valitsevatest hoiakutest sarnase lähenemisega näiteks suurendada ühistranspordi kasutust infrastruktuuri muudatustega või vähendada tervist kahjustavate toiduainete tarbimist toodete paigutusega. Tõsi, sellised agentsust võimaldavad kangid eksisteerivad peamiselt avatud ühiskondades. Autoritaarsetes režiimides tuleb õigete sekkumispunktide leidmisel loota eelkõige süsteemivälistele jõududele.

Nüüd jõuamegi tagasi Venemaale ja sanktsioonide juurde. Meil on laual režiimi või rahvast karistavad sanktsioonid. Vaatame korraks mõlemat lähemalt.

MIDA SANKTSIOONID EI TEE

Pikka aega kehtestasid lääneriigid peamiselt sanktsioone, mille eesmärk oli kahjustada režiimi juhtivaid isikuid. See on süsteemiteoreetilisest perspektiivist mõttetu tegevus. Iga inimene on rakk organis, tema kahjustamine ei muuda süsteemi toimimist, isegi kui tegemist on valitsuse liikmega. See tõdemus kehtib eriti autoritaarses režiimis. Demokraatiates on valitsuse liikmeks olemine sisuliselt väljakutsuv töö, millega saavad hästi hakkama vähesed – valitsuse roll on päriselt hoida kogu ühiskonda hästi toimimas ja selleks peavad need inimesed olema kompetentsed väga paljudes valdkondades. Autoritaarses režiimis on valitsusel üks ülesanne: võimu hoidmine. Kõik muu on teisejärguline. See töö on lihtsam, mis tähendab, et iga üksik inimene on hõlpsamini väljavahetatav. Isiklikest sanktsioonidest kahju saav ja seeläbi varjamisi režiimi suhtes skeptiliseks muutunud valitsuse liige saab lihtsalt kinga ja kui liiga palju lärmi teeb, siis läheb vangi. Sellega on probleem lahendatud. Rääkimata sellest, et autokraadi jaoks ongi halb, kui inimesed liiga kaua kõrgetel positsioonidel püsivad, sest tekib oht, et need inimesed hakkavad liigselt võimu koondama. Lääne sanktsioonid on mõnikord autokraadile heaks ettekäändeks oma võimu kindlustada.

Tuleme nüüd rahva juurde. Jällegi, lääne perspektiivist on siin loogika olemas. Kui karistada rahvast piisavalt palju, nt niimoodi, et kaovad töökohad, tõusevad hinnad, lettidelt kaovad tooted, puhkusereisile ei saa minna jne, siis ühel hetkel saab rahvas pahaseks ja see survestab valitsust midagi muutma, sest valitsejatel on säilinud side rahvaga. Mitte mingi idealistlik esindusdemokraatlik side, vaid üsna küüniline majanduslik side. Valitsejate jõukus sõltub riigi jõukusest ja riigi jõukus sõltub rahva jõukusest. Venemaal see loogika ei kehti, sest nagu paljudes teistes autoritaarsetes režiimides, on Venemaal rahva jõukus ja valitsejate jõukus suuresti üksteisest sõltumatud (ja paljudes kohtades isegi pöördvõrdelises sõltuvuses). Vene režiim elab fossiilkütuste ekspordist, mitte maksudest. Režiimi heaolu sõltub kontrollist riigi üle, sest sellest oleneb nende kontroll fossiilkütuste ekspordi üle (läbi julgeoleku- ja militaarorganite). Rahvast vaesemaks tegevad sanktsioonid ei muuda seda kuidagi.

Tegelikult on tihti tõsi isegi vastupidine, s.t rikkam rahvas tähendab ajalooliselt tugevamat kodanikuühiskonda – inimesi, kellel on aega ja muid ressursse, et tegeleda ühiskonna ja riigiga, näiteks toetada opositsiooni või vaba ajakirjandust. Vaesemat rahvast on režiimil aga hoopis odavam kontrolli all hoida. Vaesem rahvas on autoritaarsele režiimile nõrgem vaenlane.

Sotsiaalsetes süsteemides on inimene rakk, kelle surm ei muuda midagi. Kelle tahe ei muuda midagi. Kelle siiras toetus või sügav põlgus ei muuda midagi.

Ühesõnaga, režiimi või rahvast karistavatel sanktsioonidel ei ole positiivset mõju autoritaarse režiimi muutmiseks. Samas väidan, et praeguste sanktsioonide eesmärk ei olegi süsteemi muuta, vaid lõpetada pooleliolev sõda Ukraina vastu. Selleks on sanktsioonid igati efektiivne meede, mh süsteemiteoreetilisest vaatepunktist, sest sanktsioonide sihtmärgiks ei ole ei režiim ega ka rahvas, vaid riik kui süsteem.

MIDA SANKTSIOONID TEEVAD

Siin tuleb meile taas appi inimkeha analoogia. Praeguste sanktsioonide eesmärk ei ole tuua rahvast välja protestima või lootus, et suured kannatused viivad ülestõusuni režiimi vastu (loota ikka võib ja mingi tõenäosus selleks ka muidugi on). Praeguste sanktsioonide eesmärk on riiki kui süsteemi piisavalt nõrgestada, et ta ei suudaks enam sõda pidada. Nagu keha, mis on nii väsinud, et käsi enam ei tõuse löömiseks. Inimkehas on selliseks sekkumiskohaks hapnik: kui väliskeskkond hapniku kinni keerab, saab kehal kiirelt jaks otsa. Seda sõltumata sellest, kui hästi toimivad organid. Riigi jaoks on hapnikuks peamiselt raha (ja selle ekvivalendid).

Seepärast on sanktsioonide eesmärk tõmmata Venemaal tervikuna „hing kinni", et riik ei jaksaks enam sõda pidada. Sest sõjapidamine on suur süsteemne tegevus, mis toetub paljudele sisemistele organitele. Kütus, toit, meditsiinivahendid, laskemoon, info, uued sõdurid. Seda kõike peab pidevalt peale voolama ja seda pumpab siseriiklik logistikasüsteem, mis on omakorda süsteemselt sõltuv kogu riigi infrastruktuurist – teede, tanklate, autode jpm seisukorrast. Veel enam, igapäevaelus me ei taju seda, kuid meie infrastruktuur laguneb kogu aeg. Me oleme harjunud kasvavas majanduses elamisega ega märka, et tegelikult on ainuüksi olemasoleva töös hoidmine pideva hooldustöö tulemus. Ent hooldus on ressursimahukas tegevus. Seepärast on eriti olulised need sanktsioonid, mis muudavad hoolduse ja remondi raskemaks või isegi teostamatuks. Sellest on juba Eesti meedias kirjutatud, kuidas näiteks selline väike asi nagu kuullaagrite Venemaale müümise piiramine on muutmas sõidukite hooldust ja remonti seal võimatuks – see ei ole takistus ainult sõjamasinate, vaid ka kõigi teiste selliste masinate töös hoidmisel, mis on vajalikud sõjapidamise logistiliseks võimaldamiseks. Ent sama efekt on kõigil majandussanktsioonidel – kütuseautot juhtiv inimene vajab toitu, palka, infot jne. Iga sulguv restoran või majutusasutus, iga kahanev eelarverida, iga kaduv kompetents lahkuvate inimeste kujul nõrgestab kogu seda ahelat, mis teeb sõjapidamise võimalikuks.

Vaesemat rahvast on režiimil odavam kontrolli all hoida. Vaesem rahvas on autoritaarsele režiimile nõrgem vaenlane.

See *ongi* süsteemne sekkumine. Kogu Venemaa majanduslik sanktsioneerimine saab viia sõjategevuse lõppemiseni, kui teha seda tugevalt ja põhimõttekindlalt. Praegu näeme, et probleem ei ole mitte selles, et sanktsioonid ei tööta, vaid selles, et me (lääs) ei rakenda neid ikkagi päris põhimõttekindlalt. Eelkõige räägime siin Saksamaa ja Ungari vastumeelsusest fossiilkütuste impordi lõpetamisele, kuid mitte ainult. Praegu me veel pumpame ise veidi liiga palju hapnikku Vene (sõja)masina veresoontesse. Õnneks omavad aga ka kõik muud sanktsioonid sellele masinale süsteemset mõju, sest fossiilkütuste raha ei ole piisav, et hoida kogu Venemaa infrastruktuuri toimimas viisil, mis võimaldaks pikalt sõjapidamist jätkata – energeetikaembargo kiirendaks juba käimasolevat protsessi. See aeg makstakse kahjuks kinni Ukraina inimeste verega.

AGA KUIDAS IKKAGI VENEMAAD MUUTA?

Tegelikult me ei taha muidugi ainult sõda lõpetada, vaid ilmselt ka süsteemi muuta. Oluline on aga mõista, et süsteeme ei muuda mõtteviisi või protestiga. Süsteeme saab muuta ikkagi vaid süsteemsete sekkumistega.

Vabas maailmas oleme me ehitanud süsteeme, mis peavad kaitsma vabadust. Seda nimetatakse avatud ühiskonnaks, mida võimaldavad võimude lahusus, õigusriiklus, demokraatlik vastutavus ja muud institutsioonid. Demokraatlikes riikides tähendab avatud ühiskonna kaitsmine nende demokraatiat võimaldavate institutsioonide kohandamist keskkonnamuutustega. Ent see on kõik ennetav tegevus, mida saab teha vaid ühiskondades, mis on juba kord saanud demokraatlikeks avatud ühiskondadeks. Kusjuures ka institutsioonide kohanemisvõime arendamisega pole viimase 50 aasta jooksul läänes piisaval määral tegeletud ja muu hulgas just sel eesmärgil oleme asutamas DD sihtasutusega Eestisse sellega tegelema hakkavat keskust. Ent selliste süsteemide ehitamine Venemaal (või teistes autoritaarsetes riikides) ei ole veel võimalik ega mõistlik – need pingutused lähevad (ja on läinud) raisku.

Praegu näeme, et probleem ei ole mitte selles, et sanktsioonid ei tööta, vaid selles, et me (lääs) ei rakenda neid ikkagi päris põhimõttekindlalt.

See, kuidas kujundada autoritaarsest riigist avatud ühiskond, väärib täitsa eraldi artiklit (või raamatut). Siia lõppu jätan aga mõned lahtised otsad, mille üle edasi mõelda. Alustan sellest, et pikaajalised demokraatiad on ehitatud ühiskondlikele ja kultuurilistele eeldustele, mis on tavaliselt kujunenud välja sadade ja tuhandete aastate jooksul (nagu nt võimude lahususe kontseptsioon Euroopas tänu katoliku kiriku ja Euroopas omavahel pidevalt konkureerinud riikide dünaamikale; õigeusu kiriku suhe Bütsantsi keisritega oli teistsugune ja viis teistsuguste ühiskondadeni). Demokraatia eksportimine on laias plaanis hukatusele määratud, kui importivas riigis ei ole ees vähemalt osaliselt sobivaid kultuurilisi eeldusi. Kõige ilmekamalt on seda demonstreerinud Afganistan, kuid samast nähtusest võib rääkida ka Hiina või terve hulga Lõuna-Ameerika, Aafrika või Lähis-Ida riikide puhul. See kõik viib järelduseni, et demokraatlike avatud ühiskondade ehitamine eeldab kohaliku kultuurikonteksti põhiseid sekkumisi, mille kujundamine on täiesti omaette teadus ja kunst.

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia esitleb
COMMUTE # 4
heli, visuaali ja muusikatehnoloogia festival
18.–23.04
emtasaalid.ee
18.04 kell 21.00 — EMTA kammersaal
TOMORROWLAND
Improtrio Free Voces (Ivi Rausi, Kärt Sepp, Sirje Medell) ja EMTA tudengid
19.04 kell 21.00 — EMTA black box
DISSOLUTION OF A CHIMNEY
Áki Frostasoni ja Edgar Pacheca Ruizi audiovisuaalsed uudisteosed
20.04 kell 21.00 — Kino Sõprus
THE LISTENING EYE
EMTA tudengite ja Bret Battey, Mariam Gviniashvili ning Andrew Knight Hilli audiovisuaalsed teosed
Näitus 21.–24.04 — ARS
THE ONE IN THE MIDDLE
EMTA tudengite fotoseeriad ja Zane Dombrovska ruumiinstallatsioon „All My Mothers"
22.04 kell 21.00 — EMTA black box
BETWEEN BONE AND SILENCE
Kunstnike duo Külli Roosna & Kenneth Flaki kontsert kahele kehale
23.04 kell 21.00 — EMTA suur saal
AN INDEX OF (COLD) METALS
Ictus Ensemble (Belgia)
Kavas Fausto Romitelli ja Paolo Pachini „An Index of Metals" (Baltimaade esmaettekanne)
Einike Leppiku „Cold" (maailma esmaettekanne)
Piletid Fientast ja kohapealt
commute.art

40 aastat
TMK
Teater. Muusika. Kino
tähtaasta puhul aastatellimuse hind 18 eurot
tellimine.ee/teater-muusika-kino
telefoni teel 617 7717 märgusõna 40
40% alla

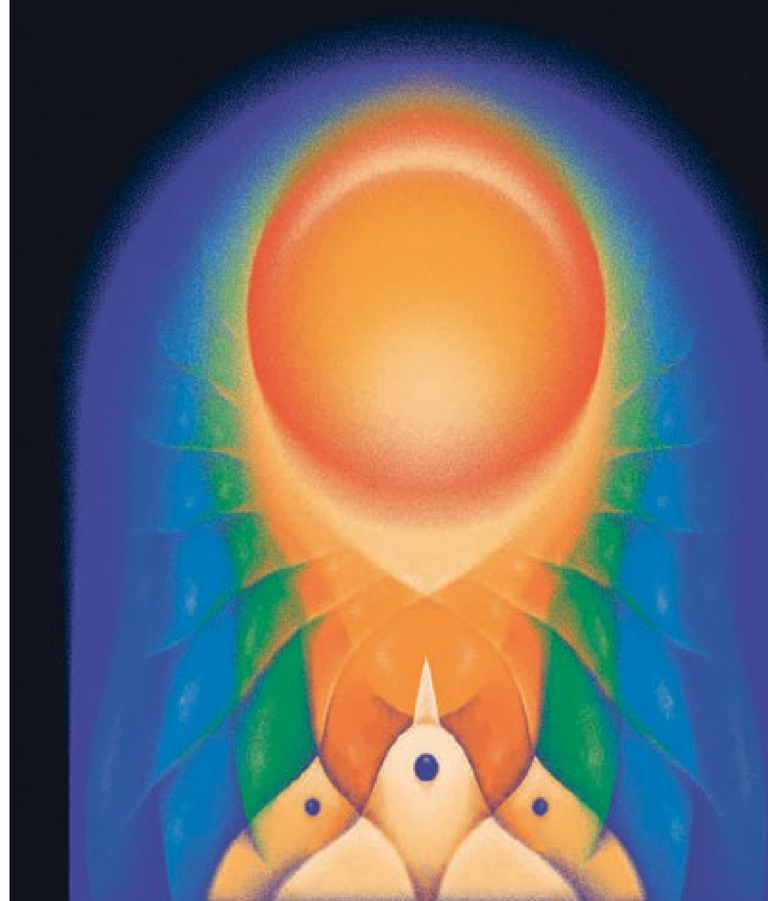

Kammerkoor
KOLM LINDU
R 29.04
Tartu Ülikooli aula 19.00
P 01.05
Tallinna Mustpeade maja 17.00
L 07.05
Dzintari kontserdisaal (Läti) 19.00
Ardo Ran Varres / Ellen Niit
„Suur maalritöö" – esmaettekanne
Dirigent Valter Soosalu
Tartu 10 € / 7 €
Tallinn 12 € / 9 €
10. aprillini sooduspiletid
Cyrillus Kreek, Selga Mence, Mart Saar,
Veljo Tormis, Juris Vaivods, Ardo Ran Varres
Piletid:
piletilevi.ee
piletimaailm.com

VAREMED JA MAHAJÄETUD ELU

Nii nagu mõni surfab TikTokis, surfan mina Google Mapsis, et leida vanu hooneid – olgu need kooliujulad või kolhoosikeskused, haiglad või kokkukukkuvad häärberid, Aravetel või Berliinis –, kuhu suunduda uurimis- ja fotoretkele, et talletada kaduvaid mälestusi.

Kirjutas ja pildistas **Alexei Gordin**

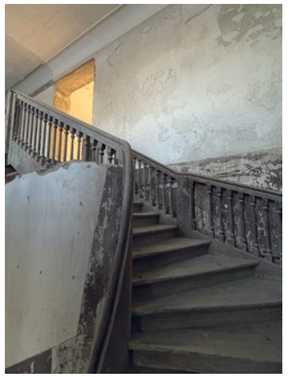

On aasta 2007 ja istume sõpradega Pärnu jõe kesklinnapoolsel kaldal. Oleme 16–17-aastased ja käisime just Port Arturi keskuses oma viimast taskuraha odava õlle peale raiskamas. Tol ajal meenutas Pärnu jõe kallas pigem tühermaad. Olime seltskonnaga aastaid betoonplokkide ja kaootiliselt kasvavate põõsaste vahel sooja ilma ja isoleeritust nautinud. Taoline rekreatiivne häng oli Pärnu alaealiste hulgas populaarne, sest politsei seal patrullimas ei käinud. Jõeäärselt avanes suurepärane vaade sillale ja hiigelsuurele mahajäetud Pärnu masinatehasele vastaskaldal. See industriaalne koloss oli meie jaoks kui kättesaamatu sihtmärk. Kõige rohkem ihkab inimene ju ikka sinna, kus uksed kõige tugevamini kinni.

Ühel septembriõhtul märkasime, et masinatehase katusel liigub ringi hulk lapsi. *Finally, the time has come!* Tuhlasime hämarikku mattunud kuurortlinna varjudes tehase ümber, kuni leidsime lõpuks avariiväljapääsu, mille kaudu sisse pugeda. On raske seletada, miks tundsime nõnda suurt vaimustust pelgalt sellest, et pääsesime vanasse ja lagunevasse hoonesse. Võib-olla tekitas joovastust see, et nõnda mastaapne hoone oli justkui vaid meile isiklikuks kasutamiseks? Õine pidu katusel on veel ees!

Räägitakse, et inimene otsib alateadlikult teatavaid läbielamisi lapse- ja nooruspõlvest kuni oma surmani. Kohad, mis meenutavad lapsepõlve, tekitavad tihti sümpaatiat. Paljud perestroika ajal sündinud lapsed kasvasid üles ümbritsetuna tühjadest ja lagunenud majadest – hoonetest, mis olid minetanud oma esialgse funktsiooni. „Dolgostroi" ehk mahajäetud ehitusplats sai laste mänguväljakuks ja üleüldiseks üheksakümnendate sümboliks.

Pärnu masinatehas on ammu lammutatud ja selle vana asupaiga kohale kerkivad üksteise võidu uued luksuslikud majad, nii nagu need kerkivad pea igal pool mujal, kus olen viimase 15 aasta jooksul mahajäetud objekte uurinud ja külastanud. Elu paradigma on muutunud. Ühes intervjuus küsiti minult, mida ma elus kardan. Kardan paljusid asju, aga üks põhilisi on mälu kadumine. Juba praegu tunnen, et iga aastaga on raskem meenutada nende inimeste nägusid, kellega koos ma masinatehase katusel kolamas käisin.

Iga mahajäetud maja on kellegi mälestus. Olgu need mälestused head või halvad, aga need on omamoodi tähtsad. Iga kord kui sisenen uude hoonesse, tunnen sedasama meeldivat ärevust nagu 2007. aastal Pärnu masinatehases. Mälupildid võivad küll tuhmuda, aga see tunne ei kao. Mu valvelolek mälestuste kadumise suhtes tõukab mind tagant, et teha lõpmatult palju pilte kohtadest, mille olen avastanud. Postitan neid järjepidevalt oma Instagrami stooridesse. See formaat on sama efemeerne ja kaduv nagu kõik need kohad ja nendega seotud mälu. Iga mahajäetud koht on miski, mis ei ole tahetud, mis on hävimisele määratud, monument. Minust on saanud aja jooksul keegi, kes neid monumente teadlikult oma iCloudis säilitab ja tunneb siirast rõõmu, kui need veel kellelegi huvi pakuvad.

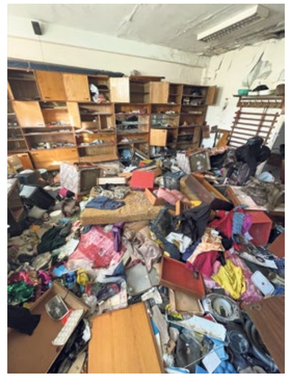

Turvamees, kes tuli meid tehase katuselt ära ajama, tundub hea tüüp. Ta naerab ja ütleb: „Oh, kuradi romantikud!"

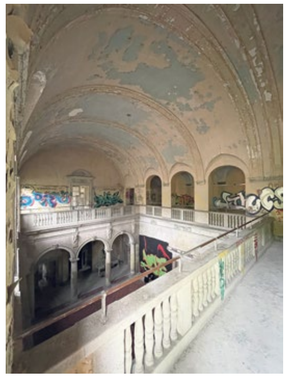

Foto: Vladislava Saurnikova

Alexei Gordin on Tallinnas elav kunstnik, kes tegeleb peamiselt maaliga, kuid liigub ka eri meediumide vahel. Tema põhiliseks huviobjektiks on kunstimaailm, sellega seotud stereotüübid, absurd ja provokatiivsed narratiivid.

ROHELISED EBAVÕRDSUSED

Linnakeskkonnas on tühermaad olnud koht, kus inimesed saavad sekkuda maastikku sõltumata sotsiaalmajanduslikust staatusest. Kui gentrifikatsioon jõuab rohealadele, tõrjutakse sealt esimesena välja õhema rahakotiga ühiskonnagrupid koos nendele omaste praktikatega.

Karina Vabson

Kui ma kirjutasin magistritööd sellest, mida kõike tehakse Lasnamäel Kurepõllu tühermaal, siis inimestega vesteldes joonistus välja muster: kõik, kellega ma Kurepõllul rääkisin, olid suured loodusesõbrad. Pea igaühel neist on Kurepõllu tühermaal kuskil oma lemmikoht (kas vana trepiosa või mingi konkreetne puu või põõsas vms).

Paradoksaalselt leidus sellel „tühermaal" vaatluste jaoks võrreldes pealinna teiste rohealadega palju rohkem materjali ja tegevusi. Näiteks asub siin alates nullindate algusest tuvila koos mänguväljaku ja õueköögiga. Tuvila väliköök on mõeldud nii grillimiseks kui ka meisterdamiseks. Aegade jooksul on tuvila olnud varjupaik eri loomadele – viimastel aastatel olen näinud siin kana ja kukke, küülikut ja kassipoegi. Koht on eriti populaarne kohalike laste seas, sh nende hulgas, kes on kolinud uutesse korterelamutesse.

Kureerimata loodusmaastikul viibides on võimalik kogeda sügavaid tundeid ja sidet loodusega.

Tõrjutus võib olla ka psühholoogiline või kultuuriline, s.t inimesed tunnevad, et nad peavad järgima uusi norme ega saa traditsiooniliste praktikatega enam jätkata.

Karina Vabson on lõpetanud Tallinna Ülikooli linnakorralduse magistriõppekava ja tema magistritöö „Peidetud narratiivid Kurepõllu tühermaal Lasnamäel" käsitleb keskkondliku õigluse küsimusi. Magistritöö sai eelmisel aastal Eesti Teadusagentuuri üliõpilaste teadustööde riiklikul konkursil 3. koha. Praegu töötab ta antropoloogina Rakendusliku Antropoloogia Keskuses.

Tuvila taga on juba teise kogukonna *DIY*-varjualune, kus suvel mängivad lauamänge ja joovad viina vanemad härrasmehed ning talvel otsivad varjualust kohalikud teismelised (kirjutasin magistritööd pandeemia ajal, kui kaubanduskeskustes ei tohtinud ilma põhjuseta aega veeta). Talvel on kõik puud Kurepõllul täis linnusöötjaid ja seal on rohkelt vaatlejaid (lindudele meeldivad just põõsastikud), suvel seal grillitakse, tähistatakse jaanipäeva ja korjatakse marju, õunu või lilli. Kui panna Instagrami otsingusse „Kurepõllu", leiab sealt ka palju looduspilte.

Kurepõllu aktiivne kasutus on seotud eelkõige sellega, et inimestel, kes elavad siin lähedal nn punases külas (punane küla ehk *красная деревня* on Liikuri tänava kortermajade kompleks, mis on ehitatud punasest telliskivist, see on osa Kurepõllu asumist), ei ole oma erahoovi, eraaeda ega maakohta, mis on paljudel eestlastel siiski olemas (kui mitte perekonnal, siis sõpradel). Samas kuskil teises pargis, näiteks Kadriorus, on need inimesed pigem vaatlejad ja külalised, kelle sekkumine maastikku pole oodatud, kuna märgid, rajad, lillepeenrad jms dikteerivad üsna rangelt reegleid ja piiranguid.

Tühermaad võimaldavad neil aga maastikule omapoolseid (kultuuri)jälgi jätta – nii Kurepõllu kui ka linna teised mitteformaalset tegevust soosivad tühermaad on seega inimeste jaoks olulised paigad ning kureerimata loodusmaastikul viibides on võimalik kogeda sügavaid tundeid ja sidet loodusega. Tühermaal austatakse ja hinnatakse loodust. Nagu ütles üks kohalik: „Tuvila ja varjualuse ehitamisel ei saanud ükski puu kannatada." Kurepõllu tühermaal on säilinud ka vanade talude õunaaiad ja vaarikad.

ROHEGENTRIFIKATSIOON

Ligipääs rohealadele on üks ÜRO säästva arengu alaeesmärkidest (nimelt 11. eesmärgi, mille keskmes on jätkusuutlikud linnad, alaeesmärk) ja see tuleneb sellest, et rohealal viibimine on iga inimese baasvajadus. Uuringud on näidanud, et rohealad mõjuvad positiivselt nii majanduselle, tervisele, elukvaliteedile kui ka keskkonnale. See on ühtaegu hea ja halb uudis, sest rohealade järele on tekkimas suur nõudlus.

Hoogu saab juurde rohegentrifikatsioon ehk protsess, mille käigus rohealadele kerkiv uus planeering (nt rohekoridorid, pargid endistel tühermaadel, lineaarsed pargid) toob paralleelselt kaasa kinnisvarahindade tõusu piirkonnas. See omakorda tingib väiksema sissetulekuga gruppide väljatõrjumise. Rohealade lähedale ehitatakse üha rohkem uusi maju ning kõnni- ja rattateid, mis on eriti atraktiivsed jõukama keskklassi jaoks. Kusjuures inimeste tõrjutus ei pea ilmtingimata tähendama seda, et nad hakkavad kerkinud kinnisvarahindade tõttu sellistest piirkondadest ära kolima. Tõrjutus võib olla ka psühholoogiline või kultuuriline, s.t inimesed tunnevad, et nad peavad järgima uusi norme ega saa traditsiooniliste praktikatega enam jätkata. Kurepõllu puhul näiteks tuvide pidamise, grillimise või marjade korjamisega.

Rohegentrifikatsioon on sotsiaalne probleem Ameerika Ühendriikides, aga ka Barcelonas, kus seda praegu väga detailselt uuritakse, ja teistes Euroopa suurlinnades. Ka Tallinnas on võimalik näha rohegentrifikatsiooni märke, näiteks eelmisel suvel tekkisid Noblessneri sadamasse sildid, mis keelavad inimestel oma jooke ja toitu tarbida. Olen kindel, et ka Kalaranna praktikad muutuvad, ja kahtlen, et uuel promenaadil näeb edaspidi kalamehi toimetamas. Uutele rohe- ja sinialadele ning nende lähedusse ehitatud kinnisvaraarenduste juurde ei oodata kõiki linlasi – eelistatud on suurema ostujõuga inimesed.

SEGREGATSIOONI VÄLTIMINE

Rohegentrifikatsioon toetab ka edasist ja senisest sügavamat segregatsiooni, mis suurendab lõhesid ühiskonnas ja ebavõrdsust elanikkonna gruppide vahel.

Kurepõllu.
Foto: Paco Ulman

Segregatsioon, mis on toimunud Tallinnas sotsiaalmajanduslikel põhjustel, on tekitanud ebavõrdse ligipääsu rohealadele. Võrdleme näiteks tiheda asustusega Lasnamäed, kus Tallinna linnaosadest on kõige vähem rohealasid, Kodulahe kvartaliga Merimetsa lähedal.

Meie ühiskonnas ei ole sellest probleemist veel aru saadud ning seetõttu ei otsita ka lahendusi ja arvatakse, et see on asjade loomulik seis. Näiteks Prantsusmaal Nantes'i linnas, kus omavalitsusel on täielik kontroll selle üle, kuhu tulevad uued kinnisvaraarendused, on suudetud aga seeläbi pakkuda inimestele sihipäraselt võimalust endale taskukohaste eluruumide soetamiseks ja sotsiaalelamud ei ole ühte kohta kontsentreeritud, vaid asuvad ka prestiižsetes linnaosades jõekalda ja rohealade lähedal.

Inimesed, kellel pole ligipääsu rohealale, on ka kliimamuutustest tulenevatele probleemidele tundlikumad. Aga mitte ainult – pandeemia esimene laine näitas, et koroonaviirusesse nakatusid enam need, kelle sotsiaalmajanduslik staatus oli madalam. Rahvusvähemuste sagedasemat koroonaviirusesse nakatumist ei ole näiteks Põhjamaades selgitatud mitte kultuuriliste erinevuste, vaid struktuursete probleemidega.

Kvaliteetne linnaruum ja hästi planeeritud rohealad võiksid kiiresti ja märgatavalt segregatsioonist tingitud kompleksseid sotsiaalseid probleeme leevendada. Alustagem sellest, et igaühele peab olema tagatud ligipääs rohealale kodu lähedal ja lapsed peavad saama seal iseseisvalt turvaliselt mängida – see on elementaarne baasvajadus. Mõelda võiks aga ka selle peale, et korterelamute hoovides võiksid olla näiteks grillimiseks vajalik mööbel ja tarvikud, mida näeb tänapäeval näiteks uutes kinnisvaraarendustes või Jehoova tunnistajate koguduses Puhangu tänaval (mis on küll *gated community*).

Mainisin grillimist eraldi, kuna paljude eestivenelaste jaoks on šašlõkivalmistamine seotud tihedalt kevade alguse ja perekondlike kokkusaamistega. See on mitmetes eestivene perekondades juurdunud traditsioon, millest võõras silm võib olla isegi häiritud, sest grillimisega käib enamasti kaasas alkoholi manustamine, sh laste juuresolekul. Tegemist on omaette sündmuse ja erilise praktikaga, mida võiks lähemalt uurida, kuid praegu näib, et läänestumise tulemusel võib see järgmiste põlvkondadega välja surra.

Samuti on räägitud väga vähe sellest, millised need rohealad ja pargid võiksid olla, sh kellele need võiksid olla mõeldud. Puudub pluralistlik lähenemine rohealade arengule. Keskmise inimese ettekujutus rohealast on ühesugune ja piiratud: pink, kiik, lillepeenar, prügikast. Seda põhjusel, et nad ei ole lihtsalt parkides teisi võimalusi näinud. Nii kasutatakse rohealasid enamasti jalutamiseks või sportimiseks, teatud kohtades saab veel ka šašlõki lõhna nautida. Teisalt on hoiak tühermaade suhtes üpriski negatiivne, peegeldades paljude inimeste arusaama, et „maa on tühi", sinna on vaja midagi ehitada või seda on vaja korrastada.

„Tühermaa" on oma olemuselt kultuuriline mõiste, mis alahindab seal elunevaid ökosüsteeme. **Nassauer** kirjutab, et inimestele on oluline, et maastiku eest hoolitsetakse, seda hallatakse ja peetakse ülal ühiskonnas vastuvõetavate standardite järgi. Kuid need „standardid" ei ole seotud ökoloogiliste funktsioonidega. See, mis on hea, ei pruugi üldse hea välja näha, ja see, mis näeb hea välja, ei pruugi olla ökosüsteemile hea.[1]

Mõelgem aga rohealale kui inimese loomulikule elupaigale. Nii nagu looduses tähendab mitmekesisus jätkusuutlikkust, võiksid ka linnaruum ja roheala kui inimeste elupaik tõsta esile mitmekesisust. Kus ja kuidas võiks seal süüa teha? Kus ja kuidas võiks seal magada või puhata? Kas seal on võimalik olla omaette vaikuses või, vastupidi, kuulata meeldivat muusikat? Kui lihtne on seal endale vestlus- või tantsupartnerit leida? Kas mänguväljak on ainult lastele mõeldud või on siin tegevust ka vanemale ja vanavanemale? Kas kodu lähedal olev roheala võiks olla koht, kust on tehtud kõige enam pilte, mida pärast perealbumisse pannakse?

Pritzkeri arhitektuuriauhinna laureaat **Francis Kéré** ütles, et Aafrikas on siiamaani levinud puu alla kogunemise traditsioon, et näiteks lapsi õpetada, infot jagada või rääkida küla tulevikust. Kui ühe puu all sünnib nii palju tähendusi ja sõnumeid, siis mõelgem selle peale, kui palju narratiive kohtub linna rohealal.

ROHEALADE PARADOKS

On tekkinud paradoks: rohealast kui tasuta hüvest võiksid saada kõige enam kasu haavatavad inimgrupid (sh naised, lapsed, eakad, madalama sotsiaalmajandusliku staatusega inimesed, immigrandid), kuid rohealasid kiputakse „arendama" seal, kuhu on kolinud jõukamad elanikud (nt Kase park, mis on Kopli liinide lähedal ja metsistus aastaid), tõrjudes sealt teisi.

[1] *Nassauer, J. I. 1995. Messy ecosystems, orderly frames. – Landscape Journal, nr 14 (2), lk 161–169.*

KIIRKOHTING

TUUDUR TAMME

Küsis **Henri Kõiv**

Tuudur Tamme töötab Maa-ametis teedehaldurina. Üldse mitte ametikohast tuleneva kohustusena kõndis ta hiljuti läbi kõik Tartu linna tänavad. Selline ettevõtmine vajab pisut selgitamist.

Miks sa otsustasid kõik Tartu tänavad läbi kõndida?
Väiksena tahtsin ma saada maadeavastajaks. Toona olid mu iidoliteks **James Cook**, **Fridtjof Nansen** ja **Roald Amundsen**. Meresõitjat minust küll ei saanud, aga kirg avastada uusi paiku on säilinud minus tänini. Ma olen pühendanud oma elu igasugustele väljakutsetele, küll kehalistele, küll vaimsetele, küll raskematele, küll kergematele. Paar aastat tagasi püüdsin näiteks sada päeva järjest iga päev vähemalt 15 000 sammu kõndida. Mitu korda olen teinud ka paastumist, nii et viis päeva ei söö mitte midagi. Ka need õnnestusid. Kõikide Tartu linna teede läbikõndimine oli ka üks niisugune väljakutse.

Foto: erakogu

Kui kaua selleks aega kulus?
Kokku kõndisin läbi 776 kilomeetrit Tartu teid ja aega kulus 172 tundi! Kogu tegevus jagunes umbes pooleteise aasta peale. Kuna ma käin ka kontoris tööl, siis vajalikud kõndimistunnid leidsin kas õhtuti või nädalavahetustel. Kõige pikem päev kilomeetrites oli Annelinna tiir. Tervet Annelinna muidugi ühe päevaga ära ei kõndinud, aga selle pikima tiiru pikkuseks tuli 42 kilomeetrit.

Kas Tartu suutis sind kõiki tänavaid läbi kõndides kuidagi ka üllatada? Kas avastasid enda jaoks mingeid uusi perspektiive?
Vaatlejana Tartut nähes avastasin muu hulgas, kui rahulik ja vaikne on näiteks Annelinnas suurte majade vahel jalutada. Nüüd ma saan aru, miks kõrgete korrusmajade pundart magalarajooniks nimetatakse. Tõesti oli vaikne, võib-olla kõik siis magasid. Väga ägedad on ka igasugused pisikesed kitsad teed, kuhu autoga ei pääse, aga jalakäijad siiski suudavad neid läbida. Paar sellist pisikest tänavat on näiteks Tammelinnas (Kure tn ja Soinaste tn vaheline lõik; Linnu tn ja Soinaste tn vaheline pikendus) ning täiesti uus avastus minu jaoks oli see, et Võru tänava Pizzapoe tagant pääseb Kastani tänavale. Sellised avastused lisavad kogu ettevõtmisele vürtsi. Üldiselt kõnnin ma palju – möödunud aastal läbisin näiteks 5038 kilomeetrit ehk kõndisin keskmiselt 13,8 kilomeetrit päevas, seega Tartu tänavate läbikõndimine midagi erakordselt keerulist minu jaoks ei olnud.

Mis sind kõndimise juures paelub, et sa iga päev nii pikki vahemaid läbid?
Mina pean kõndimist hingamise kõrval inimese üheks peamiseks ja väga ürgseks tegevuseks. Me ei pööra hingamisele piisavalt tähelepanu, kuna see toimub justkui iseenesest. On olemas terve hulk igasugu holotroopseid hingamistehnikaid ja meditatsioone, mis võivad viia sind kõrgendatud või muutunud teadvuse seisundisse. Minu jaoks võib kõndides midagi analoogset toimuda ehk ma pean kõndimist ka omaette meditatsiooniks. Lisaks kasutan kõndimist selleks, et mu mõte saaks liikuda. Need kaks aspekti tasakaalustavad üksteist: kohati mõtlen, kohati käitun kui vaatleja, andmata hinnanguid ning loomata kõigele kogetule konteksti.

Kas sul on plaanis tulevikus kõndimisalaste väljakutsetega jätkata?
Minu üheks lemmikuks looduskooluseks on rabad. Rabamaastik on minu jaoks kuidagi väga apokalüptiline, igavene, igatsev ja aukartlikult aus. Võib-olla võtan oma järgmiseks väljakutseks ette midagi rabadega seoses. Kui aga veidi julgemalt mõelda, siis minu üks suurimaid unistusi on Marsil teid kaardistada, need läbi kõndida ning Marsi natuke nõrgemas gravitatsiooniväljas 25. tunnil kivikünkal päikeseloojangut vaadates skafandris õlut juua ja mõelda, mis tee me inimestena oleme läbi käinud, et siia jõuda.

TEE NOORTE HEAOLUNI MINGU LÄBI KOLAHOOVIDE

8–15-aastastele noortele pole praegu eakohaseks tegevuseks linnaruumis sobivat kohta. Eestis uudne kolahoovide kontseptsioon pakub noortele võimalust oma tegemistega tagasi õue kolida, seal omapäi ehitada, lammutada, ronida, mängida ja suhelda.

Leene Korp, Mari-Liis Viirsalu, **Sigrit Rosental**, **Liis Kuresoo** ja **Ada Tamme** (MTÜ Lapsed Õue)

Põhjuseid, miks lastele ja noortele tuleb kasuks õues olemine, leidub palju. Õu toetab jõudsalt laste tervist ja immuunsüsteemi, kuid ka näiteks kognitiivset võimekust. Võrreldes tubase olemisega on õues rohkem liikumist ja seal saavad avalduda liikumisaktiivsuse rikkalikud mõjud. Lisaks tagab õues liikumine parema une, mis omakorda aitab taastuda nii närvi- kui ka keharakkudel. Õues mängimine parandab emotsionaalset heaolu, vähendades ärevust, depressiivsust ja agressiivsust. Sõpradega õues mängimine on kasulik ka laste sotsiaalsusele, sest kasvab oskus arendada ja säilitada suhteid, teha koostööd, juhtida teisi ja olla ka ise juhitud, lisaks suurendab hulgakesi roheluses viibimine kogukonnatunnet. Tagatippu on viimased uuringud hakanud osutama, et nn roheaeg (looduses, pargis vm looduslikus keskkonnas veedetud aeg, *green time*) pakub kaitset liigse ekraaniaja arvukate kahjude eest.[1]

Selleks ajaks, kui lapsed iseseisvalt linnaruumis liikuma hakkavad, on suurem osa mänguväljakutest kaotanud oma võlu.

Linnastunud väliruumis on terav puudus keskkondadest, mis suudaksid pakkuda noorele väljakutseid ja iseseisva tegutsemise rõõmu.

Paraku on tänapäevane elukorraldus pannud laste õues olemisele paraja põntsu ja vaid iga neljas 9–17-aastane liigub peaaegu iga päev vabal ajal õues.[2] Sarnane suhtarv iseloomustab ka üldist liikumisaktiivsust, mis on vajalik tervise hoidmiseks ja terviseriskide ennetamiseks – piisavalt liigub iga neljas laps ja noor.[3] Samal ajal pikeneb noorte ekraanide taga veedetav aeg, millega kaasnevad pahatihti nutisõltuvus ja keskendumisraskused ning muud vaimsed ja füüsilised terviseprobleemid. Muredele keerasid vinti peale koroonaaastad, mis on neid probleeme veelgi esile toonud ja võimendanud. Igatahes on nüüd nii poiste kui ka tüdrukute hulgas masendust ja kurbust kogevaid 11–15-aastasi Eestis rohkem kui üheski teises naaberriigis.[4]

Vastupidi kenades värvides ja sätitud mänguväljakutele näevad kolahoovid välja rohmakad ja segamini.

IGAV MÄNGUVÄLJAK VÕI LÄBIKÄIDAV VÄLIRUUM

Kui lasta silme eest läbi väliruumi osad, millest võiks olla tolku laste õue meelitamisel, siis üks on kindel: mänguväljakuid meil jagub. Neid on meie ühises avalikus ruumis, kooli- ja paneelmajade hoovides, aga ka privaatsetel koduõuedel. Enamasti on sinna mängimiseks üles seatud liumägi, paar kiike ja mõni turnimisseadeldis, vingematel väljakutel ka pehme kattega küngas tõuksisõiduks, batuudike ja need võrgust vigurid, mida mööda kõrgustesse ronida. Küllap panustab mänguväljakute rohkus meie istuval ja tubasel ajastul märkimisväärselt laste õueaega. Vähe sellest, tänu väljakutele saavad ka lapsevanemad võimaluse tundide viisi õues olla ja karussellil lustiva lapse kõrval jalalt jalale tammuda.

Vähemalt osa neist tammuvatest vanematest loodab, et ühel päeval on nende võsukesed piisavalt suured, et iseseisvalt sinna mänguväljakule jõuda, seal omapäi tegutseda, eakaaslastega suhelda ja osavaks saada. See lootus jääb aga täitmata, sest selleks ajaks, kui lapsed iseseisvalt linnaruumis liikuma hakkavad, on suurem osa mänguväljakutest kaotanud oma võlu. Selle vähesed väljakutsed ei paku pinget, võimalusi midagi ise välja mõelda on vähe ja pahatihti segab ka suurte inimeste kohalolu.

Kooliealiste nappide õuemänguvõimaluste tuum ei asugi lasteaiaealiste mänguväljakutel. Õigupoolest muutub peaaegu kogu meie igapäevane väliruum lapse kasvades nagu võluväel läbikäigualaks. Linnastunud väliruumis (mitte ainult linnades, vaid ka mujal) ongi terav puudus keskkondadest, mis suudaksid pakkuda noorele väljakutseid ja iseseisva tegutsemise rõõmu, olles kõigile kättesaadavad ja põnevuse poolest võimelised päriselt digimaailmaga konkureerima. Nii võibki näha teismelisi gruppidena pargipinkidel ja bussipeatustes istumas, samadel mänguväljakutel tolknemas või heal juhul rulaparkides tegutsemas. Kuskil peab ju ometi elama ja suhtlema ka pärast koolipäeva ning eemal täiskasvanute valvsa pilgu alt.

Jõulise panuse annavad lisaks läbikäidavale väliruumile ka vanemad ise, kui nad on võtnud omaks moodsa kasvatusviisi, kus laste elu on suuresti kureeritud. Pärast koolitunde kooriproovi, seejärel kergejõustikutrenni, siis klaverit harjutama. Miks see nii läheb? Ilmselt tunnevad ema-isa, et laps peab ometi midagi mõistlikku tegema ja end arendama, mitte pargipingil või nutiseadmes päeva õhtusse istuma. Teisalt minnakse vooluga kaasa: kui iseseisvalt (näiteks neil esialgu paljutõotavatel mänguväljakutel) tegutsemise ootused ei saa teoks, on vaja kuidagi ülearust aega täitma hakata.

Organiseeritud tegevustega liialdamisel on aga varjuküljed. Esiteks koormab järeltulija aja jätkuv kureerimine vanemat ja, mis veel olulisem, see ei pruugi olla juhitud lapse enda sisemisest motivatsioonist ega pakkuda enesejuhtimisvõime arengut, piirates nõnda märgatavalt lapse heaolu.

TURVALISUST KUREERIVA KASVATUSKULTUURI OHUD

Laste ja noorte heaolust rääkides ei mõtle me ainult elementaarsele, nagu täis kõht ja katus pea kohal. Laiemas tähenduses, tulevikku vaatavalt on heaolu piiratud ka siis, kui puudub keskkond, kus rakendada võimalikult laialt ja autonoomselt oma sünnipäraseid andeid ja algatusvõimet, tunda end vaimselt ja füüsiliselt toetatuna.

Uuringud näitavad, et nii Eestis kui ka mujal on viimaste aastakümnetega vähenenud tunduvalt võimalused struktureerimata vabaks mänguks, seda eriti värskes õhus. Turvaliseks muudetud ja täiskasvanute juhitud maailmas on võimalused õppida tulema toime igapäevaelu riskidega suuresti ära lõigatud. Selle tagajärjeks võib olla abitus, ärevus ja ebakindlus täiskasvanueas.

Veel eraldi üleilmseks mureks, mida pikad isolatsiooniperioodid on süvendanud, on laste sotsiaalsus. Suhteid ja suhtlusoskust taastavad lapsed nüüd küll taas ka koolis ja huviringides, kuid ikkagi toimub see nii, et täiskasvanud suunavad kõnekordi, ja piiratud ajaraamis selgete reeglite järgi. Ei ole aega ega ruumi, et lapsed saaksid vanemate kullipilgu ja sekkumiseta leppida kokku mängureeglites, rollides, juhtimises või lahendada konflikte.

Euroopas on kujunemas üha suuremaks probleemiks noorte passiivsus, milles nähakse ohtu demokraatlikule arengule. Probleemi tõsidust peegeldab asjaolu, et isegi Euroopa Nõukogu on asunud seisma selle eest, et toetataks algatusi ja loodaks keskkondi, mis võimaldaksid noortel vabalt oma initsiatiivi rakendada ning julgustaksid neid mitteformaalsel moel ja mikrotasandil demokraatlikes protsessides osalema.[5]

KOLAHOOVID LÜNKI TÄITMA

Siin tulevadki mängu kolahoovid – mängualad, mis on loodud põhimõttel, et lastel on hea, arendav ja huvitav tegutseda autonoomselt kõiksugu kola, lauajuppide, torude ja muude ehitusjääkide, samuti kivide, kaigaste, vanade autorehvide, aga ka lihtsalt liiva, savi ja veega.

Esimene kolahoov sündis Emdrupis Taanis II maailmasõja ajal, kui riik oli okupeeritud, ja selle rajamine oli kantud suuresti tollasest ainelisest puudusest. Esimese hoovi kohalikele lastele lõi maastikuarhitekt **Carl Theodor Sørensen**. Seda sattus 1943. aastal külastama leedi **Marjory Allen**, briti maastikuarhitekt ning tuline laste ja orbude õiguste eest võitleja, kes vaimustus nähtust.

Leedi Allen hakkas Suurbritannias kolahoove jõuliselt juurutama. Esimese kohaliku *junk playground*'i lõi ta Notting Hilli ning hiljem suutis ta levitada ideed üle kogu riigi. Kolahoovid levisidki II maailmasõja ja sellele järgnenud ajal ning neid rajati sageli näiteks pommitatud aladele.

Leedi Allen töötas välja kolahoovide kontseptsiooni, mis tähendab lihtsustatult kolme asja: 1) kolahoovis peab olema lompe, künkaid, rohelust ning võimalikult vähe asfalti ja betooni; 2) põhilisteks komponentideks sobivad köied, torud, tellised, puitmaterjal, haamrid ja naelad ning võimalikult vähe järelevalvet, et lapsed saaksid ise kiikesid, puuonne, kindlusi jne ehitada; 3) alal peab olema üks keskne varjualune, kuhu vihma korral peituda ja kus koosolekuid pidada.

Miks sellised põhimõtted? Looduslik õuemänguruum võimaldab tänu selle mitmekülgsusele kokkupuudet looduslike elementide ja pinnavormidega. See pakub lastele väärtuslikke kehalisi ja tunnetuslikke väljakutseid, mis aitavad arendada motoorseid võimeid, tunnetada oma potentsiaali ja piire, ohte ja riske ning oskust lahendada probleeme.

Vastupidi kenades värvides ja sätitud mänguväljakutele näevad kolahoovid välja rohmakad ja segamini. Eri sorti materjalide kuhjad, ehitamised, mis vahelduvad ootamatult alanud mängu või hoopis lammutustööga, ühes nurgas on puidujääkidest tehtud lõke, teises suured lombid. See korratus ja virvarr on aga hädavajalik – just vabade vahendite olemasolu muudab laste mängu märgatavalt loovamaks, füüsiliselt aktiivsemaks ja sotsiaalsemaks.

Taani ja Suurbritannia kolahoovid kõnetasid entusiaste ka mujal ning praeguseks on need levinud eeskätt Saksamaal, Prantsusmaal, Hollandis ja Šveitsis. Üllatavalt palju on kolahoove näiteks Jaapanis. Üldiselt peegeldab kolahoovide hulk seda, kui avatud on ühiskond ideele tutvustada lastele riske juba maast madalast. Hirm pakkuda lastele turvalist riskide võtmist väljendub aga enamasti avalike mänguväljakute regulatsioonides, mis võib kolahoovide rajamisele olulisi takistusi seada.

DEMOKRAATIA LABOR

Oluline on rõhutada, et kolahoovi mäng oli mõeldud algusest peale vaba olema. Praktilises elus tähendas see seda, et täiskasvanutel oli laste mängus minimaalne roll. Kõik tegevused olid laste enda juhitud ning vabalt võis juhtuda, et tööriistakuuri avamine ja lukustamine oli vastutava täiskasvanu ehk Suure ainus põhitegevus kogu päeva jooksul.

Kolahoovi võiks nimetada tinglikult ka demokraatia laboratooriumiks. Kõige aluseks on veendumus, et väärtusi omandatakse päriseluliste kogemustega.[6] Demokraatlikke väärtusi ei omandata pealesurutud tegevuste kaudu, mida juhendavad täiskasvanud autokraatlikul viisil – see juhtub orgaaniliselt laste omavahelise vaba sotsiaalse mängu käigus, olukorras, kus nad on võrdsed ja igaühel on õigus öelda sõna sekka mängureeglite kokkuleppimisel. Selleks et inimene mängu võetaks või et mängukaaslased ei lahkuks, tuleb austada teiste õigusi ja arvamust.

Üldiselt peegeldab kolahoovide hulk seda, kui avatud on ühiskond ideele tutvustada lastele riske juba maast madalast.

Üleval: Notting Hilli kolahoov 1960ndatel. Juba esimeste kolahoovide põhieesmärk oli pakkuda lastele ja noortele autonoomiat, omal käel tegutsemist. Kombineerituna kõikvõimaliku kolaga sütitab see loovuse.
Foto: Tri-Borough Library Service

Vasakul: Mis juhtub, kui juhtnööre pole ja reegleid on vaid kaks: kõigil on tore ja kõigil on turvaline? Tartu kolahoovis on seda paari kuu pärastlõunatel katsetatud. Mäng vaheldub seal igavusega, ehitus turnimisega.
Foto: Kristiina Tahv

KOLAHOOVID EESTISSE

Eestlastena oleme harjunud mõtlema endast kui õuega sina peal olevast rahvast. Ka kolahoovidest kuuldes ja neist pilte vaadates jõuavad paljud täiskasvanud kähku äratundmiseni, et sedasorti õuenurki lapsepõlves jagus ja täpselt nii ju oma päevi sisustatigi – lähimal ehitusväljakul ukerdades või naabruskonna tagahoovides, metsatukkades, vahel isegi prügimäel ringi kolades. Siiski on statistikale, uuringutele ja oma kogemusele tuginedes paslik tunnistada, et nüüdseks on nii avalik kui ka isiklik väliruum palju korrastatum ja selle võrra vaesem, laste ja noorte mured muutunud ning neid iga päev ümbritsev turvalisust kureeriv (kasvatus-) kultuur samuti. Kolahoovide kultuuri juurutades võimaldaksime lastel ja noortel kogeda samasugust vabadust ja isetegemise rõõmu, nagu me ise mäletame.

Eesti ambitsioon võiks olla, et iga lapse ja noore jaoks oleks olemas turvaline ja mõnus kolahoov, kuhu ta on alati oodatud sõpradega suhtlema, koolipingeid maandama, endale uusi väljakutseid püstitama või leiutama kõike seda, mida ta loovus suudab genereerida. Pole põhjust peljata, et kui sedasorti hoove rajama hakata, siis need jäävad kasutuseta. Lapsed ise eelistavadki erilisi ja rohkem väljakutseid pakkuvaid keskkondi turvalistele ja standardsetele. Ka noortekeskustes tegutsevad noorsootöötajad tunnistavad, et tunnevad puudust atraktiivsematest õuealadest, mis toetaksid liikumisaktiivsust[7], samuti metoodikast, kuidas noori õuetegevustes toetada.[8] Just mitteformaalse hariduse osana, noortekeskuste argistesse tegemistesse ja noorsootöötajate pädevustesse lõimituna võiksidki kolahoovid edukalt kanda kinnitada.

Lapsevanematena võiksime saada üle hirmust, et kui lubame oma järeltulijatel omapäi õues tegutseda, kõikudes, haamer käes, värskelt meisterdatud torni otsas, teised lapsed ja väiksed lõkked ümberringi, seame nad mingisse erilisse ohtu. Õnnetusi võib kahtlemata juhtuda. Ent suurem risk niii noorte tervisele, heaolule ja arengule kui ka julgeks ja arutlevaks kodanikuks kasvamisele on nende toas hoidmine. Legendaarne leedi Allen tavatses selle kohta öelda: „Parem mõni murtud luu kui katkine hing."

MTÜ Lapsed Õue rajas 2014. aastal Tartusse Eesti esimese õuelastehoiu. Kui meie enda lapsed hoiust välja kasvasid, tegime algust kolahoovindusega. Nüüd kogume esimesi kogemusi, mida jõudumööda kõigi huvilistega jagada.

[1] Oswald, T. K.; Rumbold, A. R.; Kedzior, S. G. E.; Moore, V. M. 2020. Psychological impacts of „screen time" and „green time" for children and adolescents: A systematic scoping review. – PLOS One, nr 15 (9).
[2] Liikuma Kutsuva Kooli veebiküsitlus. – Tartu Ülikooli sporditeaduste ja füsioteraapia instituut, 2018.
[3] Mooses, K.; Mägi, K.; Riso, E. M.; Kalma, M.; Kaasik, P.; Kull, M. 2017. Objectively measured sedentary behaviour and moderate and vigorous physical activity in different school subjects: a cross-sectional study. – BMC Public Health, nr 108, lk 1–9.
[4] Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine rahvusvahelises vaates. – Eesti Arst, nr 99 (lisa 1), lk 1–100, 2020.
[5] Crowley, A.; Moxon, D. 2017. New and innovative forms of youth participation in decision-making processes. – Council of Europe school subjects: a cross-sectional study.
[6] Gray, P. 2009. Social play and the genesis of democracy. – Psychology Today, 04.03.
[7] Parts, S. 2017. 10–15aastaste noorte kehaline aktiivsus ja selle toetamine noortekeskustes: Tartu linna noorsootöötajate ja noorte arvamustes.
[8] Veigel, M.; Reedik, T. 2016. Opportunities of implementing outdoor education in youth work on the example of Tallinn Youth Centres. – Proceedings of the International Scientific Conference, nr 2, lk 363.

KAPIST VÄLJA! SANDI MANIFEST

Puude-aktivismist ja sandipungist lähtuv manifest kutsub puudega lugejat olema radikaalselt tema ise, võtma enda alla ruumi ning seljatama varem kohustuslikuna tundunud taustaks mängivaid nutuviiuleid ja häbi. Puudega inimeste avalikkusesse liikumiseks vajalik muutus sõltub aga ka puudeta inimestest.

Kirjutas **Heleri Luuga**, illustreeris **Nadezda Andrejeva**

Lugeja, sa oled võib-olla arhitekt, kunstnik või kirjutad koodi. Sa tead täpselt, mis on alt-tekst, ei korralda üritusi ligipääsmatutes ruumides ega pane asju ootamatult plahvatama või vilkuma. Lisad videole subtiitrid, artiklile päästikuhoiatused. Võib-olla sa isegi ei helinda puudega inimesest tehtud filmi kurbliku muusikaga ja oled pahane, et Eesti Vabariigi aastapäeva üritustel polnud kurtidel midagi vaadata. Tore! Kirume koos, kui uus tänav saab Munamäe-kõrgused äärekivid. Täna tahan ma aga panna kirja kõik selle, mis ikka ja jälle meelest ära läheb. Sest mul on kõrini. Kõrini puudega inimeste tagatuppa tuupimisest. Kõrini alla tõmmatud eesriidest, kitsukesest orvast, kuhu meid surutakse. Hapnik saab otsa. Aitab!

Puudega inimene meenutab meile maailma kaost, tuletab meelde, et see on üks ohtlik ja kole paik, kus igaühega meist võib juhtuda midagi ennenägematut.

EESSÕNA EESKUJUDEST EHK FRIDAST

Kas teadsid, et saame siinsamas Eestis panna selga **Frida Kahlo** näoga neljaeurose T-särgi, tellida endale internetist Frida näoga Nike tossud ja lennata ühte tosinast Frida Kahlo nimelisest kohvikust üle maailma? Frida on kvääride ja feministide jaoks ikoon ja omamoodi deviantsuse etalon. Selle põhjuseks on ilmselt tema suhted nii meeste kui ka naistega, tema vasakpoolsus (lausa otsene trotskism) ja brutaalselt aus naisena elamise kogemuste jagamine kunstis.

Fridast ei saa mööda vaadata. Vastupidi, me vaatame hoolikalt. Tema isiklike asjade väljapanekutel viibime tema intiimsfääris – seisame silmitsi kingadega, millest ühe kontsale on lisatud kõrgust kunagi läbipõetud lastehalvatuse tõttu, uudistame pärast rõlget bussiõnnetust tema jaoks tehtud torsokipsi ja korsette, näeme hilisema amputeerimise järel kantud jalaproteesi. Frida kirev ja laialõikeline Mehhiko mõjutustega rõivastus viitab sellele, et ta kattis oma keha, et avalikus ruumis mitte negatiivselt välja paista. Kuid siivsusel ei ole kohta tema maalidel. Frida elu ja kunst kõnetavad ja peegeldavad jätkuvalt nende naiste kogemusi, kellel on puue või mõni kehaline eripära. See on omaette märgiline, kuna Frida oli eelkõige (elu)kunstnik, kes suri juba 1954. aastal. Tema asemele pole tulnud kedagi, kes suudaks võistelda lokkava Frida-maaniaga.

Miks ma temast nii pikalt räägin? Tea, et siin loožis me inspiratsioonipornot ei toeta. **Sophia Stewart** kirjutas arvustuses **Emily Blacki** esseekogule „Frida Kahlo and My Left Leg" nii: „Kahlo on valatud [kaubastamise teel] vormidesse, mis on meile tuttavad ja kergesti seeditavad. Nõnda on ta muutunud puudega inimeseks, keda saab imetleda, mitte lihtsalt sallida; temasugune puudega inimene ei meenuta meile enam maailma kaost."[1]

Puudega inimene meenutab meile aga maailma kaost küll, tuletab meelde, et see on üks ohtlik ja kole paik, kus igaühega meist võib juhtuda midagi ennenägematut. Kui aga trükime kellegi kannatusi täis autoportree kruusile, siis see rahustab meid. Inspireerib oma raskustega silmitsi seisma, paneb tundma, et oleme valinud eetilise poole.

Stewart tõmbab paralleeli Emily Blacki endaga, kel, nagu pealkiri viitab, puudub vasak jalg: „Ikka ja jälle on tema keha tõlgendatud nõnda, et kindlustada vaatajate mugavus või mõnu. Lennureisijad aplodeerivad talle kui sõjaveteranile, akrotomofiilid[2] vannuvad pühendumust. Läbi enesekeskse terve keha pilgu on puue kas kiiduväärt või pandav või vapper."

Ütlesin ennist, et meil pole Fridale samaväärset eeskuju kõrvale pakkuda, aga see pole päris tõsi. Kolmainsus „kväär, sant ja feminist" võib mõjuda raputavalt, sest sellist sisu telerist naljalt ei leia. Kuid nende kolme identiteedi kombinatsioonid on sotsiaalmeedias sõnas ja pildis lihtsamini leitavad kui kunagi varem. TikTok ja Tumblr on soodustanud selliste puudega inimeste kogukondade teket, kus mõtestatakse oma kogemusi ja luuakse puude kontekstis uusi narratiive. Sellest lähtub ka järgmine manifest.

1. VÄLJATULEK ON RADIKAALNE

Elus olla on radikaalne, sest meie kehad on meditsiinilised imed. Aga kui elusolemine saab argiseks, võib teha midagi ekstreemsemat. Minna tööle. Sõita bussiga. Treenida jõusaalis. Süüa restoranis, nautida lähedust seksiklubis, hüpata langevarjuga. Sandipuudus avalikus ruumis on märkimisväärne, kui tead, et 10% Eesti elanikkonnast on puudega.[3] Kuid selleks et väljatulekule isegi mõelda, tuleb ikka veel kasutada inimeste abi või praktiseerida puude-parkuuri.[4] Kui oled teinud tavapärasest rohkem, siis ole uhke. Sellest piisab. Sa ei pea homme veel rohkem tegema.

2. VÕTA RUUMI

Ebamugavust ja allasurutust tundes tahan muutuda nähtamatuks. Kuigi on palju põhjuseid, miks nii tunda, käib puudega kaasas erinemisest tingitud häbi. Hiljemalt algkoolis õpime, et erinevuse eest saab peksa, seega on peitmisinstinkt mõistetav. Aga sellel, et sa võtad ruumi, on sotsiaalne mõõde – normaliseerida erisuse olemasolu – ja isiklik mõõde – tunda ennast hästi. Siruta. Ole vali. Võta endale koht, kus välja paistad, olgu ruumis või sümboolselt. Ja miks mitte näha välja nagu kloun matustel, kui sa seda soovid – on võimestav näidata inimestele seda, mida sina tahad esile tõsta.

3. ÄRA SULANDU SISSE

Kellelgi pole kohustust etendada maailmale „tervet" või „standardset" inimest. Kunstnik ja kvääraktivist **Sky Cubacub** selgitab[5], et *pass*'imine ehk mittepuudeliste sekka sulandumine nõnda, et keegi ei märkagi puuet, teeb puudega inimestele karuteene. Tema arvates on radikaalne nähtavus oluline selleks, et puudega inimesi ära ei unustataks, kui maailma mõjutavaid otsuseid tehakse. Ja tegelikult on meil kõigil mõnusam elada, kui ei pea sobituma ettekirjutustega. Mida see tähendab? Seda, et me ei pea valetama stiilis „jaksan küll, kõik on hästi, mul pole kõht tühi". Ei pea peitma karke, klambreid, arme, viltuseid või kriuksuvaid osi endast. Ei pea tualetti hiilima, et rohtu võtta või süstida.

4. OLE SITT SANT

Angloameerika keeleruumis on kasutusel termin „bad cripple"[6], mis kannab pohhuismi ja vabaduse lippu. Sa ei pea olema „hea sant", naeratav inspiratsioonallikas. Ei pea olema viisakas inimeste vastu, kes on ebaviisakad. Ja ei pea tervenemise eesmärgil Jeesust armastama hakkama (kuigi, jumala eest, sa võid seda teha). Võib olla vihane. Võib juua ja suitsetada või seda mitte teha, nagu ise tahad. Keha omanik teab, kuidas keha võib kohelda. Ole sitt sant ja šokeeri inimesi julgelt.

5. ABIVAHENDID POLE AHELAD

Me kipume mõtestama peamiselt füüsilise puudega inimeste liikumist toetavaid abivahendeid kui eriti kurbi tõsiasju, ilma milleta oleks palju parem. See on kummastav. Näiteks autoomanikule ei vaadata ju kurva pilguga järele: „Vaeseke, kui palju toredam oleks, kui ta oma kolme koera ja vanaema seljas tassiks." Auto võimaldab rohkem, kui meie keha suudab. Niisamuti võimaldab näiteks ratastool liikumist. See, kes ütleb, et inimene on sinna aheldatud, saab oma haletsuse postiga tagasi. Aga suutlikkusest – mõni päev on sandim kui teine! Kes näeb praegu „normaalne" välja, võib teinekord kasutada mingit abivahendit, sest see teeb tema elu parasjagu kergemaks. Ära tunne end sitasti, kui n-ö regresseerud ja pead mõnda abivahendit kasutama.

6. PÄRIS KÜBORGID ON ~~IGAVAD~~ ÄGEDAD

Küborgid liiguvad meie seas oma bioonniliste jäsemete, kõrvade, silmade ja südametega. (Jah, südametega!) **Jillian Weise** essees „Common Cyborg" eristab autor *tryborg*'i (*wannabe*-küborgi ehk tahan-olla-borgi) ja juba päriselt meie seas elavaid küborge.[7] *Tryborg* on tehnotüüp, kes mõtleb tehnoloogia suurtest küsimustest inimkonna kontekstis ja võib-olla laseb endale kätte kiibi süstida, et uksi avada. Tõelise küborgi probleemid on sootuks teistsugused, vähem filosoofilised. Tehnoloogia mängib küborgi elus suurt rolli, isegi kui ta jälestab seda. Küborgi suhe tema tehnolisadega on keeruline – sinu käsi on osa sinust, aga sa saad ta öökapile ära panna. Kui sa võtad juurde või alla või tuul puhub valelt poolt, võib protees halvasti istuda. Naha villi hõõruda. Tema bioloogiline eelkäija on ammu jäätmejaamas hävitatud ja sellest hoolimata väljastab sinu aju fantoomvalu impulsse.

7. NAUDI AINULT PUUDEGA INIMESTELE KÄTTESAADAVAT LÄHEDUST

Mia Mingus, kelle blogi „Leaving Evidence" on särav ja soe lugemine, kirjutab muu hulgas ligipääsu-lähedusest.[8] See on mugavus- ja turvatunne, mis tekib inimesega, kes mõistab puudega inimese vajadusi ja toetab nende rahuldamist. Ta ei ärritu ega pöörita silmi. See pole tema jaoks tüütu kohustus. Ligipääsu-lähedus tekib tihti sarnase kogemusega inimesega või kellegagi, keda tunned kaua. Inimesed, kellega sa seda koged, väärivad hoidmist ja väärivad sind. (Kõik inimesed, muide, ei vääri sind.)

8. VAHEL LIHTSALT EI OLE LUSIKAID

Christine Miserandino tuli 2003. aastal välja laialt kasutatava lusikateooriaga.[9] Mitu lusikat sul täna kasutamiseks on? Kui sa võtad ette matka, kas sa jaksad pärast sõbrale külla minna? Tegu on üldjuhul kroonilisti haigustega inimeste terminiga, kes peavad mõõdistama oma päevast jaksu. Sa ei võlgne oma aega teistele iseenda arvelt.

9. AUTORITEET VÕIB KUKELE KÄIA

Ametniku enesekeskselt joonlauaga välja mõõdetud plaanid ei pruugi olla kooskõlas su reaalsete kogemustega. Isegi kui tal on diplom. Ka veresugulus ei ole garantii, et nõu ja abi on paras, kuigi tõenäosus on suurem. Igatahes ei loe kuldsete tähtedega nimeplank ega tiitel trükimustas. Ka siinkirjutaja oma mitte. Kui see tekst sind ei kõneta, loo oma isiklik manifest. Loe teiste tekste. Jaga oma mõtteid. Loo kogukondi, gruppe, *hashtag*'e, keskuseid, organisatsioone, parteisid, firmasid. Või ära loo midagi. Liiga vähe lubame endal lihtsalt olla.

LÕPPSÕNA

Frida Kahlo kirjeldab kunstis kannatusi nii emotsionaalselt kui ka kliinilisel, keeldudes kehastamast siivsat santi. Siivas sant on projektsioon, mis eemaldab inimeselt agentsuse ja isegi intelligentsuse ning asendab need igavhalli tapeedi ja diagnoosiga. See erineb deskriptiivsest puudelisusest – kinnitusest, et jah, sel inimesel on puue. Deskriptiivne silt ei anna hinnanguid ega viita inimese omadustele.

Siivas sant on projektsioon, mis eemaldab inimeselt agentsuse ja isegi intelligentsuse ning asendab need igavhalli tapeedi ja diagnoosiga.

Nende kõrvale löid aktivistid poliitilise puudelisuse, et kirjeldada inimest, kes on deskriptiivselt puudega ja *mõtestab seda kogemust poliitilisena*.[10] See tähendab väljaminemist hoolimata teadmisest, et maailm ei ole ligipääsetav. See tähendab tööl käimist või mitte käimist. Avalikus ruumis pilkude talumist. Protestimist. Või tunnistamist, et sa ei jaksa protestida, kuigi tahaksid. See on otsus mitte paluda vabandust oma vajaduste või olemasolu eest. Mitte tunda piinlikkust. Lõpuks tähendab see uhkuse tundmist enda ja teiste julguse, võimekuse ja loovuse üle. Või **Johanna Hedvast** lähtuvalt „iga päev silmitsi seismist oma haavatavuse ja väljakannatamatu haprusega ja võitlemist selle eest, et [meie] kogemust austataks ja tehtaks nähtavaks"[11].

[1] Stewart, S. 2021. Enough with the Ableist Worship of Frida Kahlo. – Hyperallergic, 15.07.
[2] Akrotomofiilia tähendab seksuaalset kiindumust amputeeritutesse.
[3] Statistika. – epikoda.ee, *31.12.2021.*
[4] Puude-parkuur (ingl disabled parkour*) on meetod, mida füüsilise puudega inimesed on sunnitud kasutama ligipääsmatus ruumis liikumiseks. See hõlmab naaldumist, objektide peal istumist ja lähedalolevatest kinni võtmist. Termini lõi Malcolm Schmitz (*earlgraytay.tumblr.com*).*
[5] Cubacub, S. 2015. Radical visibility: A disabled Queer Clothing Reform Movement manifesto. – Radical Visibility Zine, 22.04.
[6] Halfhand, J. 2015. Living With Disability: Understanding Cripple Punk Culture. – Dope Magazine, nr 49, lk 32–33.
[7] Weise, J. 2018. Common Cyborg. – Granta, 24.09.
[8] Mingus, M. 2011. Access Intimacy: The Missing Link. – Leaving Evidence, 05.05.
[9] Patitsas, E. 2018. Spoon Theory: A Form Of Capital. – patitsas.github.io, *25.03.*
[10] Mingus, M. 2010. Reflecting on Frida Kahlo's Birthday and The Importance of Recognizing Ourselves for (in) Each Other. – Leaving Evidence, 06.07.
[11] Hedva, J. 2020. Sick Woman Theory. Essee avaldati osana Kunstverein Hildesheimi näitusest „caring structures".

Heleri Luuga kirjutab vahel pop-/internetikultuurist ja inimkogemusest.

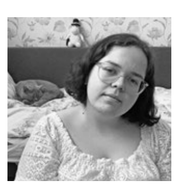

Nadezda Andrejeva (*@nadidj*) on Tallinnas tegutsev kunstnik, kes on jõudnud maalimisest graafilise disaini ja illustreerimise juurde ning loob lisaks väikeseid koomiksiraamatuid.

JALAKÄIJA – TÜLIKAS LIIKLEJA VÕI TÄHENDUSLIK UITAJA

Autode tänavaruumi ilmumisega said jalakäijatest tüütud ja ohjeldamist vajavad tegelased, kes tuli reeglitele allutada – et nad ei läheks üle tee sealt, kust on loogilisem ja otsem, vaid sealt, kust on mugavam autojuhtidele.

Tauri Tuvikene

Nagu vesi, loovad ka jalakäijad linnas oma liikumiskanaleid, kasutades niimoodi ära linnade pakutavaid võimalusi. Kui aed või tõke on ees, ei lähe nad tingimata ümber, vaid üle. Olgugi et liikluskorraldajad on püüdnud ohjeldada jalakäijaid kettide, aedade, sildade ja tunnelitega, on kõndimine olnud ikka reegleid murdev liikumisviis. Jalakäijat juba aedikusse ei sulge.

Kuigi me kõik oleme jalakäijad, on jalakäija ikkagi linnades marginaliseeritud. Isegi pühendunud autojuht on jalakäija, sest kuidagi peab autost majja jõudma. Mäletan ühe Tallinna kesklinna kooli parklas liiklusmärki „jalakäijatele keelatud", mis pani muigama. Kuidas peaksid inimesed autost üldse edasi jõudma, kui kõndimine on keelatud? Jalakäimine seob ka ühistranspordi kohtadega. Ilma jalakäijateta on bussid ja trammid pelgalt transpordivahendid. Koos saab neist linna ühendav taristu – ühistransport.

TÜLIKAS JALAKÄIJA

Ometi peetakse neid kõige loomulikumaid tänavaruumis olijaid kui mitte just kurjategijateks, siis vähemasti normaalsusest kõrvalekaldujateks, kes ületavad teed sealt, kust saavad, ning unustavad liiklusmärgid ja valgusfoorid.

Jalakäijatest said rangete reeglite järgi toimetama pitudavad liiklejad alles koos autode tänavaruumi tulekuga eelmise sajandi kahekümnendatel. Just siis reglementeeriti, et kõndija tohib minna üle tee vaid selleks n-ö ettenähtud kohtades, mitte seal, kus see on kõige lihtsam ja loogilisem. Autod muutusid tänavaruumis keskseteks tegutsejateks ja jalakäijatest said nendega halvasti sobituvad tegelased, keda tuli korrale kutsuda ja suunata. Teaduskirjanduses spekuleeritakse, et tulevikus tähendab tänavaruumi isesõitvate autode sõbralikuks muutmine tegelikkuses hoopis jalakäijatele (jällegi) selgete liikumiskanalite ja -piirangute seadmist – ka parima tehnilise ettevalmistusega isesõitvad autod on ikka hädas linnaruumi mitmekesisusega, kus jalakäijad on eri kuju ja harjumustega ning tehisintellekt peab tegema väga vaheldusrikastes tingimustes reegleid painutavaid otsuseid.

Ratsionaalse planeerimisega käib kaasas ka soov mehhaniseerida jalakäijat. Juba 20. sajandi vahetuse Pariisi maailmanäitusel tutvustati liikuvaid kõnniteid[1]. Tänavaruumi sellised leiutised aga ei jõudnud, vaid need jäid ikkagi ainult kontrollitud keskkondadesse, nagu lennujaamad. Praegu väljendab aga jalakäimise mehhaniseerimise soovi mikromobiilsus: miks kõndida, kui tõukerattaga saab kiiremini ja vähema lihasvaevaga. Sellised liikumisviisid ei ole osa teaduskirjanduse arutelust ainult nende suutlikkuse pärast pakkuda autodele alternatiivi, vaid ka kriitiliselt. Mikromobiilsus võib asendada muidu jalgsi tehtavaid käike liikuva masinaga tehtavatega, mis on lihasjõul edasiliikumise asemel varustatud sugugi mitte keskkonnahoidu soodustava akuga. Samuti muudavad sellised liikumisviisid tänavaruumi järjest enam kapitali mängumaaks. Liikumine ei ole lihtsalt minek ühest kohast teise, vaid korporatsioonide sissetulekut suurendav tegevus. Siiski võib arvata, et kõndimise tähenduslikkust sellised liikumisviisid ei asenda. Kõndimise viisid võivad küll muutuda ja jalakäimist võib jääda vähemaks, ent selle tähendusväli püsib jõuline ja jalakäijad jäävad reeglitest hälbivaks.

REEGLITE JÄIKUS JA PAINDLIKKUS

Minu paari aasta tagune teadustöö[2] tavapärasest jalakäimisest linnas näitas, kuivõrd palju me tegelikult kooserdame. Selline kooserdamine tähendab paratamatult ka reeglite rikkumist, ehkki samas oleme ka püüdlikud normide järgijad. See tähendab, et reeglite rikkumised on sageli mikroskoopilised, näiteks kui läheme sisuliselt tühjal tänaval diagonaalis üle tee „selleks mitte ettenähtud kohas". Samas mõistab ilmselt igaüks, et sellise koha peal on rumal hakata reeglite järgimist nõudma. Nõnda on näha, et jalakäijatena me tegelikult aktsepteerime reeglite paindlikkust.

Mäletan ühe Tallinna kesklinna kooli parklas liiklusmärki „jalakäijatele keelatud", mis pani muigama. Kuidas peaksid inimesed autost üldse edasi jõudma, kui kõndimine on keelatud?

Reeglite eiramise normaalsusega on vastuolus helkurite laialdane kasutamine Eestis. Tõsi, helkur muudab jalakäija kahtlemata nähtavamaks, aga selline helkuri kohustuslikkuse tagaajamine marginaliseerib jalakäijaid, tehes neist (meist) potentsiaalsed süüdlased õnnetuse korral. Kuidagi ei pääse ka küsimusest, kas helkurid pakuvad linnakeskkonnas piisavat nähtavust, arvestades, et need sulanduvad kokku mitmekesise taustaga või varjuvad keha taha, kui seda pöörata. Me ei kõnni ju linnas ainult ühel teepoolel ja samuti ületame sageli teed, mistõttu helkur on väga varieeruva nähtavusega. Mitmeid mu välismaa kolleege, kellega olen jalakäimise teemasid arutanud, on rabanud Eesti helkurikohustus. Õigupoolest ongi Eesti sellega unikaalne riik maailmas. Teistes meie lähiriikides peetakse küll helkurit samuti vajalikuks ja seda ka nõutakse, kuid seda ei peeta rangelt karistatavalt kohustuslikuks (Soome) või helkurite kandmist nõutakse vaid linnast väljas valgustamata teedel (Läti ja Leedu). Eestis on aga helkur kohustuslik absoluutselt kõikjal tänavaruumis. Ka raekoja platsil.

KÕNDIMINE, KULTUUR JA TÄHENDUS

Selline nõue tõstatab küsimusi tava- ja harjumuspärasest, mis on oma loomult küsimused kultuurist, sest kõndimine on kultuuriline praktika. See tähendab, et jalakäimine on saanud kombeks, kuid sõltuvalt sellest, kas räägime näiteks autostunud Ameerika linnadest või n-ö euroopalikest linnadest, on selle levik ja harjumuspärasus erinev. Seega ei ole kõndimine midagi pelgalt inimesesisest ja „loomulikku", vaid ka ajapikku harjutatud ja ruumist mõjutatud praktika. Kui linnaruum ei võimalda kõndimist, siis seal ka kõnnitakse vähem, olgu jalakäijad kui vee moodi tahes.

Kui linnaruum ei võimalda kõndimist, siis seal ka kõnnitakse vähem, olgu jalakäijad kui vee moodi tahes.

See, kas käia jalgsi või hüpata mööda tõttavale bussile või valida hoopis auto, on otsus, mis ei sõltu ainult inimesest endast, vaid ka keskkonna kvaliteedist. Jalutuskäik läbi puudega ääristatud laia kõnniteega allee on midagi muud kui kõndimine tossutatud magistraali ääres, kus tuul keerutab tolmu üles. Hea kõndimise tagab viis D-d (*density, diversity, design, destination accessibility* ja *distance to transit*)[3], seega saab kõndimist kujundada ka eri ruumilistel skaaladel – alates Euroopa poliitikatest ja lõpetades äärekivide kõrguse, kõnniteede kallete ja puude hulgaga tänaval. Naabruskonnas on ennekõike võtmeks aga jalutamise soodustamine – tuleb luua tingimused eri funktsioonide (elamud, koolid, poed ja töökohad) paigutumiseks jalgsikäigu kaugusele, millega peab käima käsikäes vähendatud autoliikluse ja hea disainiga tänavakeskkond.

Nagu ameerika kultuuriajaloolane ja kirjanik **Rebecca Solnit** ütles oma kõndimisele pühendatud menukis „Wanderlust", on kõndimine lihtne, aga tohutult tähenduslik tegevus: üks jalg käib järjepanu teise ette, aga siis saab sellest kõndimisest jalutamine, jalutamisest uitamine või marssimine ja neist omakorda maailma muutmine. Kõndimine on loomulik, aga sellega saab muuta elu. See muutus võib olla pelgalt ühe inimese harjumuse nihe, mis aitab hoida nõnda kokku ressursse ja vähendada heitmeid, mis kaasnevad muidu üle tonni kaaluva sõiduauto edasiviimisega. Kokku saades võivad aga sajad, tuhanded ja miljonid jalakäijad moodustada marssiva massi, mis sillutab teed uuele kestlikumale ja loodetavasti õiglasemale maailmale.

Eadweard Muybridge „A man walking", fotogravüür, 1887

Foto: Kaupo Kalda

Tauri Tuvikene on Tallinna Ülikooli linnauuringute professor ja linnakorralduse magistriõppekava juht.

Jalakäijad tuleb vabastada autode liikumisest dikteeritud raamidest. Jalakäijad vajavad vabadust. Looduses kõndijat ei kutsu me ju liiklejaks, vaid pigem uitajaks või matkajaks. Ehk peaksime siis nägema ka linnaruumi metsikumana ja andma jalakäijatele tagasi tähenduse uitajana. Las inimesed kooserdavad.

[1] *Vt nt: Paris Had a Moving Sidewalk in 1900, and a Thomas Edison Film Captured It in Action. – Open Culture, 09.03.2020.*

[2] *PUTJD580 „Kõnnitud linnamaastikud: sotsiaalmateriaalsed aspektid jalgsiliikumisest ning selle regulatsioonidest Tallinnas" (01.05.2016–30.04.2018). Vastutav täitja: Tauri Tuvikene, Tallinna Ülikool, humanitaarteaduste instituut.*

[3] *Tihedus, mitmekesisus, disain, ligipääsetavus, ühistranspordi kaugus.*

Madala tänava putka on üks Tallinna põnevaimaid – sealne valik varieerub nipsasjakestest kallite silmudeni

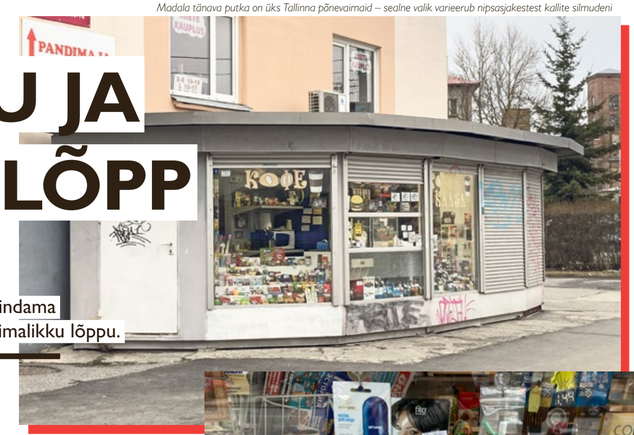

KIOSKIAJASTU JA LAPSEPÕLVE LÕPP

Tallinnas kunagi vohanud putkakaubandust on jäänud veel esindama viimased vaprad mohikaanlased, kuulutades nii ühe ajastu võimalikku lõppu.

Kirjutas ja pildistas **Kärt Kelder**

Kuigi ma pole seda veel #muhoovi pusaga manifesteerinud, elasin lapsena Õismäel. Nendes magalarajoonides, mis koosnesid korrusmajade betoonist ja nurgapealsete putkade hallikast plekist, oli ja on siiani midagi võluvat.

Kodus polnud toona internetti ja nii hulkusime sõbrannadega tihtilugu ringi. Mäletan eredalt, kuidas tegime Siniilille peatuses mitmeid tiire ümber putka, et leida maast kokku kaheksakümmend senti. Nii palju maksis üks kõrvetatud suhkru komm. Kui vedas ja leidsime veidi rohkem raha, saime lubada endale midagi paremat, näiteks iirist, mis hammaste vahele kinni jäi ja need valutama pani.

Pidupäev koitis, kui keegi sõbrannadest sai korraliku summa taskuraha. Siis võis Väike-Õismäe putkasse tammuda. Seal oli uhkem kaup laiema valikuga. Mäletan end silmamas viiekroonist juukseversi ja mõtlemas, kas tõepoolest saab pea nii odavalt valgeks värvida. Iga plekist ehitis bussipeatuses peitis oma müüjate ja kaubaga mingisugust erilisust, mis tihtilugu kordus, kuid üllatas vahepeal sellega, mida kõike on võimalik magalarajooni kioskites müüa.

Kioskid puhkesid Ida-Euroopas õide 1980ndate teises pooles vabaturumajanduse tekkides.

PUNASE RAAMATU KANDIDAAT

Nostalgiast ajendatuna suundusin Õismäele lapsepõlve taaselustama. Lootsin näha mängukarusid, lillesid täis topitud vaateaknaid ning eksootilist kommi- ja šokoladivalikut. Betoonmajad olid oma koha peal, kuid putkadest olid järel vaid nende kuju meenutavad asfaldiservad. Üks kiosk oli koduks *takeaway pizzeria*'le ja Väike-Õismäel tervitas mind trellitatud R-Kiosk. Viit noortekeskusele ja internetile oli Meelespea poe lähistel aga siiani vanal (aegunud) kujul olemas. Kõik ümbruskonnas oli justkui sama, kuid siiski palju muutunud. Kas tõesti pole Tallinnas enam putkasid?

Kioskid puhkesid Ida-Euroopas õide 1980ndate teises pooles vabaturumajanduse tekkides. Ka Tallinnasse kerkis plekist kokku taotud kastikesi kui seeni pärast vihma. **Ingrid Ruudi** kirjutab raamatus „Ehitamata. Visioonid uuest ühiskonnast 1986–1994", kuidas Tallinn võttis protsessi alguses rahulikult vastu kui ajutise nähtuse.[1] Nii oli võimalik saada ülevaade omaalgatuslikust jaekaubandusest, samuti toitsid jaemüügitasud linna eelarvet.

Laual oli müüjal vihik, kuhu ta märgib, mida ja mis kell inimesed ostavad. Nii teadvat ta, mida vaateaknale asetada.

Õismäel nähtu aga tõendas, et õitsengu asemel on putkad nüüdseks pigem punasesse raamatusse kuuluv liik. Helgem pilt ei avanenud ka Mustamäel. Iga kord kui kaugelt mõnda putkat silmasin ja elevusest kiiremini pedaalima hakkasin, pidin lähemale jõudes pettuma. Vastu vaatas järjekordne Döneri või Shaurma kebabi *takeaway*.

Siinkohal meenub paar aastat tagasi PÖFFil näidatud prantsuse režissööri **Alexandra Pianelli** dokumentaalfilm „Kiosk" neljandat põlve peetavast pereärist ja hääbuvast kioskikultuurist. Nii nagu digiväljaanded tõrjuvad tagaplaanile traditsioonilist lehetööstust, on ka kaubanduskeskuste ja poekettide vohamine hakanud välja juurima Tallinna keldrites tegutsevaid isealgatuslikke poode ning maapealseid putkasid. Huvitav teada, et Eestis oli 2017. aasta seisuga ühe inimese kohta kaubanduspinda umbes 0,75 m², aga iga tallinlase kohta lausa pea 2 m².[2]

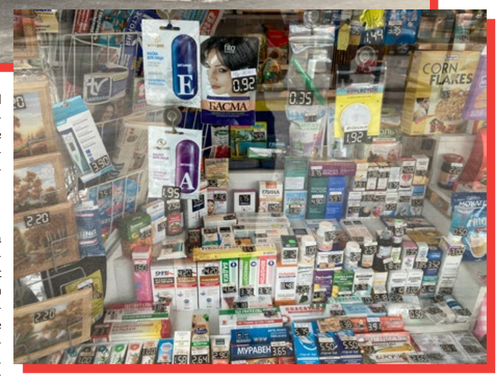

Lasnamäel paikneva Priisle bussipeatuse kioski rikkalik valik teeb silmad ette nii mõnelegi Rimi Minile

KAEV KESET KÜLA

Tühjad bussipeatused mind aga ei heidutanud. Sõpradelt-tuttavatelt uurides tilkus siit-sealt vihjeid selle kohta, kus taas nn lapsepõlve ostukultuuri sukelduda. Üks paik, mis mitmele neist meenus, oli Põhja-Tallinnas Sõle ja Sitsi ristumiskoht. Ja tõepoolest! Ristmikul leidus lähestikku isegi kolm putkat, üks Sitsi tänava alguses ja kaks Madala tänaval. Samas piirkonnas sai silmatud ka Angerja trammipeatuse kioskit. Tundus, et ebaõnn on pöördumas, sest ka uuesti Mustamäele sattudes märkasin Lehola bussipeatuse kõrval klassikalist putkat.

Müüja Jevgenia sõnutsi lähevad kenasti kaubaks lilled. Kui ta pool kaheksa putka avab, on tihtilugu esimesed ostjad juba platsis. Ümberringi on ju palju koole ja lasteaedu, samuti jääb kiosk tee peale haiglasse suundudes. Inimesed peatuvad, et osta ka pakk suitsu, pudel vett või ajada lihtsalt paar sõna juttu.

Minu seal viibimise ajal hakkas üks mees ka meile laulma ning kinkis seejärel Jevgeniale Tiina kommi. Müüja ise vaatas kõike sõbralikult pealt, tuletades nii taas meelde Pianelli dokumentaalfilmi. Ärimees või kodutu – kõiki koheldi võrdselt nn infokaevu ümber, kuhu koguneti suhtlema.

Jevgenia pere on pidanud kioskit ligi 25 aastat, plekkehitis on eksisteerinud omal kohal 30 aasta kanti. Põhimõtteliselt seisin putka ees, mis on minuga sama vana. Jevgenia tõdes, et kuigi äri läheb kenasti, peavad nad tõenäoliselt augustis tegevuse lõpetama. Linnaosavalitsus on nende lepingut juba korra pikendanud, kuid talle tundub, et rohkem seda teha ei soovita.

PIIM, SILMUD JA LÕHNAVESI

„Lasnamäe? Edu sulle seal putkade leidmisega," vastas minu küsimusele Liia (nimi muudetud) Madala tänava kioskist. Liia on töötanud putkades pea kolmkümmend aastat. Tema sõnutsi algas kioskite sulgemine majandussurutise aegu 2008. aastal. Arvasin, et Lasnamäe lokkab putkadest, aga Liia raputas pead, tema tuligi just kolm kuud tagasi Koplisse müüjaks, kuna sealne kiosk suleti. Omanik lihtsalt ei jaksanud enam.

Kindlasti oli tegemist ühe põnevaima putkaga, mille otsa ma oma uurimisretkel sattusin. Üks osa oli pühendatud pisikestele nipsasjakestele, ehetele ja olmekaubale. Toiduvaliku puhul ei saa aga rääkida ainult purgisuppidest ja snäkkidest, vaid riiulilt leidis ka ökomoosi ja 10-eurosed silmud. Laual oli Liial vihik, kuhu ta märgib, mida ja mis kell inimesed ostavad. Nii teadvat ta, mida vaateaknale asetada. Kuigi vihik oli täis kirjutatud, käivad inimesed Liia sõnul pigem akna taga vaatamas kui raha kulutamas. Päevas ostetakse nipsasjakesi viiekümne euro ulatuses ja sööki-jooki umbkaudu neljakümne euro kanti. Minut hiljem, kui proovisin silmupurki silmanud kliendile leti ees ruumi teha, pobises mees, et ta ainult vaatab.

Kioskite vaateaknaid võikski pikalt silmitsema jääda, üks põnevam kui teine. Angerja trammipeatuse putkas seisis Võrumaa kallimat sorti kahe ja poole eurone piim kõrvuti viieeurose lõhnavee, nuustikute ja valamusõelaga. Kui putka suletakse, pannakse kauba peale papid. Kuuldavasti on kiosk langenud kordi vandaalitsemise ohvriks. Saladuseks jääb, kas sooviti pätsata mõneeurost lõhnavett või paarieurost autentset piima.

Silma hakkasid ka parim enne kuupäeva ületanud tooteid müüvad kioskid Lasnamäel ja Sitsis. Tõenäoliselt aitab selline kaup hinda madalana hoida ja konkureerida ümberkaudsete poodidega. Kui küsisin Sitsi kioski müüjalt, kuidas äri läheb, vastas ta tagasihoidlikult, et toimetatud on viis-kuus aastat ja kliente jagub. Meie vestluse ajal luges naisterahvas minu kõrval sente kokku ja ostis seejärel paki makarone.

Pärast ringkäiku tegin veel putkadest pilte. Mõne foto jaoks jõudsin sündmuskohale tagasi liiga hilja, juba olid kioskirulood alla lastud. Grafitid pleki peal vihjaksid justkui mahajäetusele, kuigi elu nende seinte taga on endiselt vilgas.

Kunagi sõnas üks kolleeg mulle, kuidas viimase vanavanema lahkumisega lõppeb lapsepõlv. Putkasid tikutulega taga ajades tekkis minus sarnane tühi tunne. Miski, mida mäletad heldimusega, kuid mis ei tule kunagi tagasi. Tahes-tahtmata mõtlen, kas moderniseerumine peab alati toimuma millegi arvelt. Ainuke lohutus on putkamüüjate tõdemus, et nii kaua kui nendel lastakse toimetada ja nad jaksavad, nad ka teevad seda. Võib-olla olen kannustatud nostalgiast, kuid teen ülesskutse mitte lasta koduümbruse kioskitel välja surra. Miks mitte osta vahepeal saiake just Madala tänava kioskist või soetada lilleõis Leholast. Kusjuures, saiake maksis vaid 75 senti ja maitses väga hästi.

Kärt Kelder on vabakutseline kirjutaja ja nostalgitseja.

[1] *Ruudi, I. 2015. Ehitamata. Visioonid uuest ühiskonnast 1986–1994, lk. 14.*

[2] *Jõesaar, T. 2017. Eesti on astumas megasuurte kaubanduskeskuste ajastusse. – Ärileht, 13.07.*

KANGI ALL JA KODUHOOVIS

Õismäe (või ka mõne muu -mäe) hoovilapsepõlv on selle kogejatele ja mäletajatele kindlasti ühelt poolt midagi väga isiklikku, aga teisalt ju ka üsna universaalset. Üheksakümnendate lastele on see kindlasti tuttav maastik kogu selle seltskondlikkuse ja üksindusega.

Andra Teede

Vahel tekib mul taas tunne, et olen väike – kuue- või seitsmeaastane – ja istun, põlved kägaras lõua all, jalad krõnksus, meie maja ees äärekivi peal ja nokin küüntega asfaldi seest üht suuremat kivi välja. Kivi on seal kinni ja ma tean seda, sest kui ma tahaks lahtist kivi, mille päriselt kätte saab, siis ma nokiks hoopis maja seina küljest paneeli seest pisikesi valgeid ehiskive. Kui sa ühe sellise kätte saad, jääb seina sisse alles kivikujuline lohk ja vahel tulevad naabrimutid riidlema.

Õismäe hoovis oli täitsa olemas liivakast ja isegi mingid ohtlikud turnikad, aga kõigi laste jaoks oli kõige tähtsam koht hoopis klopikas.

Aga mul ei ole vaja midagi kätte saada, ma ei kogu midagi, ma lihtsalt ootan, ja kuna ma ootan kogu aeg – meie viiekordse maja ees Õismäe Kullerkupu ja Järveotsa poe vahel viimase hoovidevahelise tee lõpus –, siis olen harjunud ikkagi midagi näppima. Ema on toas ja paneb viimaseid asju kokku ning isa tuleb varsti ja ajab auto prügikasti kõrvalt kaks meetrit ukse poole ja siis me laadime auto täis ning sõidame ära maale. Mitte suvilasse, sest kellelgi ei ole suvilat, vaid suvilakooperatiivi, ja kuna suurtel inimestel on vaja pakkida, on mind, last, eest ära saadetud. Nii et ma ootan.

Me mängisime ukakat, jalkat ja viit miinust maa-aluse garaaži uste ees ja sinna tulid ka mõlgid. Siis naabrimutid jälle pragasid meiega ja me jooksime, igaüks oma suunas, laiali.

See on muidugi suur erand, et kusagile sõidetakse, sest minu arvates möödus enamik mu lapsepõlvest ja eriti lapsepõlvesuvedest Õismäe majade vahel ikkagi kogu aeg seal. Seal majade vahel. Ja kuna ma olin sotsiaalselt päris koba ja tundsin ennast alati majalaste hulgas võõrelemendina, siis tavaliselt ma passisingi kuskil äärekivi või päris kivi peal ja nokkisin midagi. Ja see tunne, kuidas ma passin ja nokin, on minuga vahel siiamaani kaasas.

Buss number 28. Ma mäletan siiani peast iga peatust ja mis tunne neis oli, ja mis tunne see oli, kui sa vale bussi peale läksid ja polnud päris kindel, kas sellega saab koju.

Õismäe hoovilapsepõlve kohta võiks ju kirjutada, et see oli ainulaadne kogemus, aga minu arvates oli see just kõigi teiste lastega täpselt sama, sest kõik lapsed ja üldse inimesed, keda ma tundsin, elasid seal. Viiekordsete majade vahel, täpsemalt Kullerkupu ja Järveotsa vahel. Kes elas kaugemal, näiteks mõnes üheksakordses majas või lausa punastes tornmajades trolli lõpp-peatuse juures, oli ikka hoopis teistmoodi inimene.

Foto: Iris Kõrsalu

Andra Teede on luuletaja ja telesarja „Õnne 13" stsenarist. Tema tekste on tõlgitud mitmekümnesse keelde ja tema kirjutatud stseene vaatab igal nädalal telekast kõvasti üle saja tuhande inimese. Lisaks kirjutanud näidendeid ja lastekirjandust ning tegutsenud ajakirjanikuna.

Ja ühed mu sugulased elasid lausa eramajas Mõigul, aga sinna me läksime külla heal juhul kord aastas ja ma ei suutnud kuidagi ära imestada, kuidas nad saavad elada majas, mis on ainult nende maja moodi. Toas, mis on ainult nende toa moodi. Sest mina teadsin, et minu maja on nagu kõik teised, nii kaugele kui silm seletab, ja meie korter, kõik asjad selle sees ja kõigi tubade paiknemine, oli täpselt nagu kõigil teistel. Kus oli minul aken, oli kõigil aken, ei mingit omaloomingut.

Õismäe hoovis oli täitsa olemas liivakast ja isegi mingid ohtlikud turnikad, aga kõigi laste jaoks oli kõige tähtsam koht hoopis vasakule garaažimäe poole, sest seal seisis – trummipõrin ja säraküünlad paluks – klopikas!

Kui sa ütled Õismäe lapsele „klopikas", siis ta tunneb igasugu asju. Kõige rohkem saavutusvajadust ja konkurentsi, sest klopikale – see on siis vaibakloppimise jaoks püstitatud selline natuke hobusekujuline rauast ese – minemiseks pidi kiitsakas lapsuke seisma klopika keskele, õlad mõlema toru vahel, ja siis ennast ühe tugev-sujuva liigutusega kahe käega üles lükkama. Natuke meenutas see liigutus rööbaspuid, veidike aga ka lõuatõmbamist. Kes oli kõvem mees või naine või tegelikult alla 10-aastane laps või siis lihtsalt jõudis kohale esimesena, see sai istuda klopika äärde ning oma selga vastu toru toetada. Teised ei saanud vastu toru toetada ja kuna me veetsime klopikal meie ajaarvamise järgi päevas seitse miljonit aastat, siis see oli äärmiselt oluline. Mina muidugi ei pääsenud kunagi sinna aukohale.

Meie trepikojas, mõni ütles ka „paraadnas", elas seitse enam-vähem ühevanust last ja neile lisandusid igapäevastes mängudes ka mu lugematud tädi-onu-tütred-pojad ning mõned kaugemad lapsed. Mitte küll väga palju kaugemaid, sest isegi maja teise otsa trepikoja poistega oli meil mingi konkurentsi- ja hirmusuhe. Oli kuulda, et seal elas üks poiss, kes mattis kassipoegi liivakasti ja hüppas majaesiste autode katustele mõlke, ja ma olen üpris kindel, et ta on praeguseks vangis.

Me mängisime ukakat, jalkat ja viit miinust maa-aluse garaaži uste ees ja sinna tulid ka mõlgid. Siis naabrimutid jälle pragasid meiega ja me jooksime, igaüks oma suunas, laiali. Me ostsime teiseltpoolt Järveotsa kooli pagarist värskeid saiapätse ja sõime neist ära ainult pehme sisu ning maja poisid õpetasid mind pärnalehtedesse nuuskama. Jumal teab miks, aga see oli maailma kõige lahedam asi.

Päris palju istusin ma ka meie teise korruse korteri rõdul maas, nii et mind alla näha polnud, ja kuulasin teiste laste mängimist. Huvitav, miks ma nende hulka minna ei tahtnud? Ma ei mäleta, et meie maja lapsed oleks mind kiusanud või et meil oleks olnud mingeid konflikte, aga ma olin nooruse poolest altpoolt teine ja ju ma siis igasse olemisse ei sobinud.

MÕNED MINUTID ÜLE GARAAŽIMÄE

Kiusama hakati mind koolis ja minu kool oli põhimõtteliselt meie hoovis, mõned minutid üle garaažimäe minna. Proovisin sobituda ühte ja teise seltskonda, aga see ei tulnud mul kuidagi välja. Tänapäeval viit pannakse sellistele lastele, kes niimoodi üle mõtlevad ja kas päriselt või oma peas asfaldi seest kive nokivad, igasugu diagnoose, aga üheksakümnendatel ei tegelenud sellega keegi. Klassikaaslased loopisid mind tatikuulidega ja ütlesid, et mul on koledad riided, ja ma tulin pärast tunde üle meie garaažimäe koju ja ilmselt nutsin natuke. Ilgelt nadi oli olla. Keegi mind ei kaitsenud, kõik mõnitasid. Siiamaani tuleb sellele mõeldes klomp kurku. Üheksakümnendatel olid lapsed kohutavalt julmad.

Kui ma olin natuke suurem, kolisime perega Mustamäele, aga koolis käisin ma põhikooli lõpuni Õismäel edasi. Bussiga number 28. Ma mäletan siiani peast iga peatust ja mis tunne neis oli, ja mis tunne see oli, kui sa vale bussi peale läksid ja polnud päris kindel, kas sellega saab koju või kusagile kodu lähedale. Lootsid igal ristmikul nii väga, et buss keeraks suunas, kuhu sul on vaja, ja siis ta keeras ikkagi teisele poole ja sa olid eksinud laps. Ma olin lapsena päris tihti eksinud laps. Siis ma küsisin võõrastelt, et vabandage, kus pool asub Magistrali keskus. Ma ei tahtnud neile täpselt öelda, kus ma elan, aga Magistrali juurest oskasin juba ise minna. Siiani on Sõpruse puiesteel Magistralist mööda sõites selline tunne, et siit ma juba tean, kuidas koju saab, kuigi mu kodu on varsti juba kakskümmend aastat mujal.

MAAILM JA MUSTAMÄE

Maailm laienes märgatavalt Mustamäele kolides, aga ega mul mingeid päris sõpru ikkagi veel ei olnud. Vahel valetasin emale, et saan kokku mõne lapsega, keda väitsin end tundvat näiteks suvelaagrist. Eks ma tegelikult, jah, olin kohtunud suvelaagrites igasuguste tüdrukute ja poistega, aga ega me hiljem kokku ei saanud. Passisin need mõned tunnid jälle kuskil Mustamäe või Õismäe hoovis. Ma passisin väga palju eri hoovides.

Marko, Doggy, Alice ja Gerli Järveotsa gümnaasiumi juures planeeritud „suure Õismäe eestlaste ja venelaste sõja" ehk suurkakluse ootuses, mis lõpuks politsei ennetava sekkumise tõttu siiski ära jäi.
Foto: Jarek Jõepera / SL Õhtuleht / Scanpix

Kui olime juba teismelised, hakkasin suhtlema ühe meie klassi tüdrukuga, kes kandis alati musta ja väga veidral kombel oskas süüa teha. Mitte mikros võileibu või kiirnuudleid nagu kõik teised normaalsed lapsed, vaid ta ema jättis talle koju vulgaarseid toore liha käntsakaid. Liisu viskas need ahju ja pärast istus oma köögilaua taga Järveotsa poe kõrval ja näris juba näritud konti nagu maailma kõige lahedam 13-aastane mereröövel. Temast sai hiljem kokk.

Ma olen siiani Liisule väga tänulik, sest ta oli esimene laps, kes minu vastu päriselt hea oli. Me kondasime koos tema lahedate ja palju vanemate sõprade juures ning kuulasime Vennaskonda. Ta õpetas mind lugema **Anthony Bourdaini** ja **Kerouaci** ja me kallasime kohviliköörisse kohvikoort nagu meie vanaemad, aga iroonilisel.

Oi kui palju on kangialuseid, kus ma ennast koduselt tunnen, see vist on väga omane üheksakümnendate lastele.

Kui Õismäe eestlaste ja venelaste vahel oli suur Õismäe eestlaste ja venelaste sõda, hakkasime Liisuga hommikuti enne kooli igaks juhuks kokku saama. Mina sõitsin bussiga Järveotsa peatusesse ja sealt kõndisime koos koolini. Pärast kooli tegime Järveotsa poe taga aega parajaks ja nägime ükskord, kuidas narkodiilerid peksid ühe vanema poisi – no nii 18-aastase – peaaegu surnuks. Mäletan siiani seda tunnet, et seisan seina ääres, proovin ennast võimalikult väikeseks teha ja vaatan, kuidas see kutt on maas pikali ja saab korduvalt raske tanksaapaga suhu. Ta vist jäi kõigist oma hammastest ilma ja pärast oli ilmatuma kaua kuulda, et poiss on ikka veel haiglas. Mis temast sai, äkki ta surigi ära? Mina pole teda rohkem näinud.

Siis ostis Liisu endale libliknoa. Ta õpetas ka mind seda kasutama ja ühtäkki ei olnud enam minu maailmas mitte jalka ja viis miinust, vaid selline imelik uus ohutunne. Liisu kartis, et need diilerid otsivad meid, sest me nägime nende nägusid. Õismäel müüdi palju narkootikume ja mitmed minu klassiõed läksid ikka väga halvale teele. Mõnele neist paras.

Kui põhikool läbi sai, läksime koos Liisuga kesklinna kooli. Ma hakkasin kirjutama ja töötama kauplustes tooteesitlejana ning mulle väga meeldis, et mul oli palju teha. Sain tuttavaks nende tüdrukutega, kes on siiani minu parimad sõbrad, sest ma teadsin, kui haruldane see on, kui sul on sõber. Selline, kes ei loobi sind tatikuulidega ja kes ei ütle, et sul on koledad riided. Kes on päriselt olemas ja, mis veel parem, passib sinuga koos hoovides nii Õismäel kui ka Mustamäel ja siis juba päris Vanalinnas.

Oi kui palju on kangialuseid, kus ma ennast koduselt tunnen, see vist on väga omane üheksakümnendate lastele. Oi kui hea, et need ajad on läbi, mul on nende suhtes väga vähe positiivseid emotsioone. Kui ütlesin oma õele, et kirjutan meie vanast hoovist, siis ta vastas, et oli ju väga ilus hoov, lilled õitsesid. Tõepoolest, lilled seal õitsesid. Seegi hea.

Kaader Jamie Babbiti filmist „But I'm a Cheerleader"

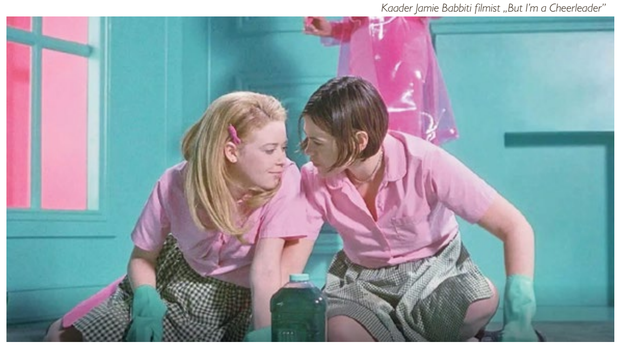

TÄNAVUSEL FILMIKRIITIKUTE SULEPROOVIL VÕETAKSE FOOKUSESSE ARMASTUSLOOD

<3500 TM 01.05.

Müürileht kuulutab välja selleaastase noorte filmikriitikute konkursi, mille keskmes on kõikvõimalikku värvi armastusfilmid.

Kutsume suleproovil osalema kõiki, kes arvavad filmide kohta midagi ja tahaksid filmikriitikas kätt proovida, kuid pole seda meediaväljal varem teinud. Oodatud on tekstid nii noortelt, keskealistelt kui ka vanematelt autoritelt, tuntud, kuid seni filmikriitikat peljanud arvajatelt, samuti rambivalgust vältinud autoritelt. Head arvustused on terava ja selge argumentatsiooniga, loomingulise lähenemisega ja tundeliselt ehedad.

Arvustamiseks on sobilikud armastuslugudele keskenduvad filmid imalatest romantilistest komöödiatest jahedate antiarmulugudeni, erootilistest trilleritest sentimentaalsete ajastudraamadeni. Kriitik võib analüüsida uusi ja vanu, täispikkasid ja lühifilme, sealhulgas animatsioone. Eriti oodatud on mõtisklused kväärfilmide teemal või heterolugude läbi lillade prillide vaatlemised.

Tekst võib olla **kuni 3500 tähemärki** (koos tühikutega) pikk. Töö tuleb saata aadressile *filmikriitik@muurileht.ee* hiljemalt **1. maiks**. Saabunud tööde seast valivad välja parimad konkursi žürii esinaine ja Müürilehe kultuuritoimetaja Sanna Kartau, PÖFF Shortsi turunduse ja kommunikatsiooni koordinaator Heinrich Sepp, filmirežissöör Marianne Kõrver, Müürilehe peatoimetaja Aleksander Tsapov ja eelmise aasta suleproovi võitja Kristin Issak.

Parima kirjatöö autorile on Eesti Filmi Instituut pannud välja rahalise stipendiumi (500 €). Teise koha pälvijale pakume terveks aastaks tasuta sissepääsu (kahele) Kino Sõpruse ja Elektriteatri seanssidele. Kolmanda koha võitja saab Sõpruselt ja Elektriteatrilt neli kinkepiletit.

Parimad arvustused avaldame ka juunikuu Müürilehes.

USA filmikriitik Roger Ebert on öelnud filmikriitika kohta järgmist:

„Kui see pole subjektiivne, on selles midagi võltsi."

Jõudu kirjutamisel!

DNA-DETEKTIIV, TEADUSJUTLUSTAJA, SÄDE PUDELIS

Tuul Sepal tundub olevat vastus igale inimkonda kummitavale küsimusele. Miks me ei suuda suhkru söömist lõpetada? Miks me sõdime? Miks teismelised rumalaid otsuseid teevad? Enamasti saab vastata ühe sõnaga: evolutsioon.

Intervjuu **Tuul Sepaga**. Küsis **Sanna Kartau**, pildistas **Mihkel Ernits**

Nendele, kes vajavad kursust „Sissejuhatus Tuul Sepa maailma", võiks öelda järgmist: neljandat põlve teadlane (loomaökoloog), auhindasid murdu, kogemust nii siin- kui ka sealpool lahte. Tema sulest ilmunud raamatute hulgas on nii populaarteaduslikku kirjandust (viimane neist 2021. aasta lõpus kirjastatud „Evolutsioonibioloogi päevik"), üks lastele mõeldud fantaasiaraamat kui ka 2017. aastal ilmunud bridžiõpik. Avalikkusele suunatud autorlus moodustab ainult osa Sepa tegevusest. Ta süda kuulub teadusele. Ja neljast lapsest ning geoloogist abikaasast koosnevale perele.

Loomaökoloogina uurib Tuul olendeid, kelle eluviis või uurimismugavus teeb nendest mudelloomad. Olgu tegu reostuse keskel elavate Läänemere lestade, tihaste või rohevintidega – nende kohastumist mõistes saame rohkem teada ka teiste loomade kohta. Evolutsioon tõi meid kunagi kuivale maale ja nüüd tõi ta meid tuppa – ära õuest, eemale kontrollimatust loodusest. Sedasama korrastatud kaost Sepp oma artiklites ja raamatutes tutvustabki, kasutades osutusi „kui nutikas!" või „kui uskumatu!".

Olles ahminud ettevalmistuseks sisse tuhandeid Tuule sõnu, peas ringlemas eri tiitlid („noore teadlase preemia", „Eesti teaduse populariseerimise auhind", „Sirbi laureaat") ja ees kõrgumas imposantne värskelt valminud Oecologicumi hoone, palvetasin omaette, et mu kesised bioloogiaalased teadmised mulle piinlikkust ei valmistaks.

Pärast maja mitmemeetrise troopiliste ronitaimedega seina imetlemist liikusimegi üles ja leidsime ühe tühjema koosolekuruumi ümara puidust lauaga. Klaasist tagaseina kaudu avanes vaade Vallikraavi ümbritsevale rohelisusele, mille taga peituvat ULA baari Sepp kiidab. Võtame, kohvitassid käes, kontoritoolidel istet.

Jesus, take the wheel!

Sa kasvasid üles ümbritsetuna teadlastest. Kas tajusid üldse teadusvälised elualavalikuid võimalikena?

Õhkkond oli ilmselt küll sellist elualavalikut soodustav. See, et kõik peaksid omandama kõrghariduse ja tegema akadeemilist karjääri, oli baasarusaam. Mu vaarisa oli Tartu Ülikoolis üks esimesi eestikeelseid matemaatikaprofessoreid. Mu vanaisa töötas maaülikoolis professorina põhimõtteliselt samas majas, kus elas minu vaarisa – Tähtveres niinimetatud professorite linnaosas. Isa oli inimgeograaf. Ta uuris peamiselt soome-ugri rahvaid ja seetõttu käis meil külas väga palju teadlasi eri riikidest, näiteks soomlased, Venemaal elavate soome-ugri rahvaste esindajad, külalised Jaapanist. Üheksakümnendatel ei olnud see eriti tavaline, laste jaoks oli see väga põnev ja kindlasti silmaringi laiendav. Nii me õdedega üles kasvasime. Nägime teadusetegemist päris palju kõrvalt. Küllap sealt ikkagi jäi see tunne sisse, et teadusetegemine on põnev detektiivitöö.

Kas sul on ehk meeles mõni anekdoot või seik, mis ühelt poolt akadeemilises, teisalt sellises mitmekesises keskkonnas üleskasvanuna tundub tagasi vaadates kuidagi märgiline?

Üheksakümnendatel teadlaste peres kasvades olime me ikka väga vaesed. Vanemad töötasid muuseumides ja peres kasvas neli last. Kui meil käisid külas välismaa teadlased, siis mäletan, kuidas nad meile kingitusi tõid, viisid meid välja pitsat sööma ja Coca-Colat jooma. Selline elukvaliteedi erinevus.

Kas enne ökoloogiat ja evolutsioonibioloogiat oli teisi erialasid või teadusharusid, mis sind mingil moel tõmbasid?

Kuna ma kasvasin üles Eesti Rahva Muuseumi ja Eesti Kirjandusmuuseumi ruumides ringi joostes, huvitasid mind väga vanad lood, muinasjutud, folkloor ja rahvalaul. Filoloogi pool oli minus ka täiesti olemas. Treffnerisse sisse saades pidin loomulikult valima suuna, milleks osutus loodus, kuna kool on selle poolest tuntud. Minu õpetajateks sattusid ülimalt inspireerivad inimesed. Treffner kaasas sel ajal aktiivselt ülikooli õppejõude ja meile andsid tunde sellised väga karismaatilised teadlased nagu **Urmas Kokassaar** ja **Mati Martin**. See eeskuju, see teadmiste sügavus… Õpetajate hulgas on palju neid, kes õpetavad lihtsalt kooliprogrammi, aga kui päris tegevteadlane õpetab keskkoolilast, siis noor tajub vahet. Pärast seda ei olnud mingit kahtlust. Sealtsamast Treffneri loodusklassist tuli meie kursusele tol aastal vist kümmekond inimest.

Kolmandik klassist siis?

Põhimõtteliselt küll. Kui palju tol aastal biolooge üldse vastu võeti – võib-olla 40–50. Oli väga tugevalt tunda, et mõjutab see, kes sind keskkoolis õpetas.

Eelmise aasta lõpus ilmus sinu sulest „Evolutsioonibioloogi päevik", kus kirjutad muu hulgas, et kultuur on osa bioloogiast. Mida sa sellega silmas pead?

Lisaks inimesele on ka teiste loomaliikide kohta teada, et mingeid asju tehakse lihtsalt selleks, et see on hea ja ilus. Nii saab näidata oma nutikust, oma ilumeelt ja oma ümbruse tajumise oskust, demonstreerida oma võimet investeerida aega iseenda eest hoolitsemise kõrvalt millegi väljendamisse. See on käsitletav kui signaal sellest, kui kvaliteetne sa oled, kui hästi sa suudad ressursse koguda, kui terve sa oled. Need algpõhjused tunduvad mulle väga sarnased nii inimkultuuri väljakujunemisel kui ka teiste loomade eneseväljenduse arenemisel.

Me ju teame, et linnud laulavad. See on nende jaoks oluline ja teised linnud oskavad seda hinnata. Samamoodi on lindude puhul kirjeldatud kunstioskust. Näiteks Austraalias elavad lehtlalinnud ehitavad uhkeid areene, kaunistavad neid lillede või lehtedega, teevad punutisi, mille eesmärk on avaldada kaaslastele muljet ja meelitada ligi vastassugupoolt. Kuna kunstilist eneseväljendust ja loovust esineb ka paljudel teistel liikidel, siis minu jaoks tundub ebaloogiline eeldada, et see on kujunenud inimestel välja mingil muul põhjusel. Kahtlemata on see arenenud inimesel tunduvalt kaugemale juba osaliselt seepärast, et me oleme õppinud nii hästi koostööd tegema, et meil on vaba aega tekkinud. Kindlasti ei kirjuta me raamatuid ega loo muusikat või kunsti puhtalt selleks, et vastassugu ligi meelitada. Need on lihtsalt algpõhjused, mis on andnud meile üldse võime selliseid asju teha.

Nii sinu kirjutatud artiklites kui ka „Evolutsioonibioloogi päevikus" kordub idee geneetilise materjali taastootmisele suunatusest, „soovist" saada replitseeritud – ehkki molekulidel ei ole agentsust. Kuidas sinu valdkonna inimesed seda mõtestavad?

See on loodusteaduslik ja matemaatiline paratamatus. Kui tegemist on kahe erineva genotüübiga, millest üks on nii-öelda suunatud enda replitseerimisele ja teine ei ole, siis paratamatult saab see üks eelise ja seda on järgmiste põlvkondade puhul rohkem. Sellest lähtuvalt on minu nägemuses peaaegu kõik, mida me näeme, tekkinud looduses sellise protsessi teel, mis prioriseerib enese taastootmisvõimet. Evolutsioonibioloogide hulgas leidub eri seisukohti. Mõned ütlevad, et väga suur roll on juhusel. Kuna evolutsioon on aga toimunud nii mitmete miljonite aastate jooksul, siis me võime siiski üsna julgelt juhuse rolli väiksemaks eeldada.

Ma olen lugenud päris palju kriitikat ka selle nii-öelda iseka geeni idee kohta. See võib jätta mulje, justkui looduses oleksidki kõik hästi isekad. See ei pruugi aga sugugi nii olla, kuna isekus ei ole tingimata tunnus, mis annab eelise. Me ju hindame kõrgemalt inimesi, kes annavad teistele, hoolivad ja panustavad. See ei ole niimoodi ainult inimeste puhul. Samasuguseid mustreid näeme ka näiteks teistel primaatidel, elevantidel või delfiinidel. Nad kõik tahavad üksteist aidata, kuid mitte geenide levimise eesmärgil, vaid seetõttu, et paljudel liikidel on kaasasündinud vajadus aidata, olla kasulik, hoolitseda – kas või iseennast ohtu seades.

Kaks keskset jõudu, mis liike evolutsiooni käigus juhivad, on looduslik ja suguline valik. Kas sa võiksid lühidalt kirjeldada, mis eristab üht teisest ja mis on nende kahe valiku järelmid?

Sugulist valikut peetakse loodusliku valiku üheks vormiks. Mõlema kaugem eesmärk on ikkagi geene edasi anda. Need eristuvad selle poolest, et kui loodusliku valiku puhul on eelkõige eelistatud tunnused, mis parandavad ellujäämist, siis suguline valik võib luua eelistuse tunnustele, mis halvendavad seda. **Darwin** ise ütles selle kohta ühes kirjas sõbrale, et kui ta mõtleb paabulinnu sabale, siis tal läheb süda pahaks. See ei klappinud kuidagi tema ettekujutusega, et looduslik valik on ratsionaalne ja toodab tunnuseid, mis suurendavad isendite ellujäämist. Selle põhjal ta töötaski välja sugulise valiku teooria (mida on hiljem edasi arendatud), mille kohaselt võivad tekkida tunnused, mis muudavad loomad näiteks kergemini kiskjatele märgatavaks või halvendavad nende liikumist. Näiteks paabulinnu saba on väga silmapaistev, raske ja kulukas. Üks sugulise valiku teooria edasiarendusi on kulukate signaalide teooria, mille sõnastas kahekümnendal sajandil täpsemalt **Amotz Zehavi**. Selle kohaselt teeb just signaali kallidus, totrus ja energianõudlikkus selle väärtuslikuks, kuna seda, mis on kulukas, on raske võltsida.

Ka inimese käitumises on kujunenud sugulise valiku teel välja tunnused, mis tegelikult halvendavad ellujäämist. Näiteks see, et noorukid teevad väga palju lollusi, seavad oma elu ohtu, hüppavad pea ees vette… Selle kaudu ongi võimalik demonstreerida, kui tugev isend keegi on. See riskialdis käitumine suurendab tõenäosust, et olend saab lihtsalt hukka. Seega on see potentsiaalselt väga kulukas signaal.

Kultuuri abiga saab demonstreerida oma võimet investeerida aega iseenda eest hoolitsemise kõrvalt millegi väljendamisse.

Tahaksin küsida su käest ka evolutsioonibioloogilise mõtlemise piiride kohta. Milliseid inimühiskonnas või looduses toimuvaid asju evolutsioonibioloogid ei oska selgitada?

Inimese puhul on raske mõista, miks me oleme oma vaimselt võimekuselt niivõrd teistsugused, niivõrd kaugele arenenud teistest liikidest. Nii abstraktset mõtlemist, tuleviku ja mineviku analüüsimist, iseenda analüüsimist ei ole vaja selleks, et ellu jääda, järglasi saada. Väga palju liike saab hästi hakkama ilma selliste tunnusteta. Ühe teooria kohaselt on aju ka nii-öelda sugulise valiku kaudu kujunenud signaaltunnus nagu paabulinnu saba – rumalalt energianõudlik ja kulukas, aga võimaldab meil signaliseerida seda, kui head on meie arengutingimused, kui head meie geenid, kui hea meie tervis. Kogu inimkultuuri areng on ju toimunud väga hiljuti. See tähendab, et väga pikka aega elas *homo sapiens* oma suure ja keerulise ajuga ikkagi tüüpilist küti-korilase elu.

Paljudel liikidel on kaasasündinud vajadus aidata, olla kasulik, hoolitseda – kas või iseennast ohtu seades.

Sa uurid praegu lestade kohastumust vähki tekitava keskkonnaga Läänemere põhjas. Milliseid positiivseid näiteid sellest, kuidas liigid on suutnud antropotseeniga kohastuda, saaksid jagada?

Just reostuse kontekstis, mida mina lestade kaudu uurin, tuleb meelde üks näide Lõuna-Ameerika rannikult, kus eeldati, et üks kalaliik sureb naftareostuse tõttu välja. Vastupidi ootustele suutsid nad hübriidistuda ühe teise sisse toodud kalaliigiga, saades sealt geeni, mis aitas neil kehas reostust lagundada. Loomulikult levis see geen nende kalade hulgas väga kiiresti.

Me ei räägi enam sellest, kuidas keskkonda mitte muuta või kuidas inimmõjust lahti saada. Euroopa Liidust ja teistest institutsioonidest tulevad teadusteemad ja üleskutsed ongi sõnastatud nii, et uuritakse kliimamuutuste või inimtegevusega kohastumist. Ja selleks on tegelikult võimalused olemas. Evolutsioon saab mingeid lahendusi pakkuda, aga selleks on vaja, et oleks võimalikult suur geneetiline mitmekesisus, et leida just need geenivariandid, mis uude muutunud keskkonda sobiksid. Selleks on vaja, et organismide elupaigad oleksid omavahel ühendatud, et loomad ja taimed saaksid omavahel geene vahetada ja oleks võimalikult suured populatsioonid, nii et kohastumiseks oleks materjali.

Inimese puhul on raske mõista, miks me oleme oma vaimselt võimekuselt niivõrd teistsugused, niivõrd kaugele arenenud teistest liikidest.

Sest kui organismid on isoleeritud pisikesele alale, siis seal ei ole piisavalt geneetilist rikkust, et liik oleks elujõuline, eks?

Just nii. Meil on Tartus väga palju ägedaid rohealasid, kus looduslikel liikidel oleks palju ruumi elada ja toimetada, aga need kipuvad olema isoleeritud. Putukad ei saa üle suurte asfaltplatside ja maanteede, rääkimata siis taimeseemnest. Väljaspool linna on samamoodi – maastikke lahutavad suured põllumassiivid. Kui me hakkaksime nägema rohevõrgustike toimimist ja seda, kuidas looduslikud liigid tänu nendele püsiksid ja toime tuleksid, lihtsustaks see märgatavalt looduskaitset.

Kas sa – ja teised inimesed, kes siin majas töötavad – tajud institutsioonide siirast tahet seda võimalikuks teha?

Jah, kindlasti. Ma olen täiesti üllatunud, et kui lähen oma projektiideedega Tartu linnavalitsusse, siis saan sageli jaatava vastuse. Võib-olla neil pole aega, et mulle vastu vaielda. Kui ma ütlesin, et tahaksin Toomemäele lambad tuua, vastasid nad „jajah!". Juba see, et kuuleme loodusega seotud probleemidest nii palju, näitab, et midagi on muutunud. Võib-olla paarkümmend aastat tagasi ei oleks keegi Haapsalus maha võetud puudest isegi mingit nupukest teinud. Jah, olukord ei ole praegu hea, aga see, et me sellest nii palju kuuleme, on positiivne.

Teadlasetöö igapäev on viimase saja-kahesaja aastaga sügavalt muutunud. Millised struktuurid sind kõige enam toetavad?

Minu jaoks on üllatav, kui palju kasu on sellest, kui ma inimestega suhtlen, näiteks lähen konverentsil õhtul baari õlut jooma ja saan seal mõne ajakirja toimetajaga tuttavaks. Selle töö sotsiaalne aspekt mängib teadlaskarjääris suurt rolli, aga samal ajal on enamik teadlasi loomult introvertsed ja see on nende jaoks raske…

Kas seda on uuritud – keskmise teadlase intro- ja ekstravertsust?

Peaks vaatama, kas teadusandmed toetavad seda või on see lihtsalt mingi stereotüüpne arvamus. Minu isiklikku kogemuse põhjal on paljudel väga headel teadlastel suured raskused just sotsiaalse suhtlusega, nii enda väljendamisel kui ka teiste ärakuulamisel. Võib-olla koonduvad heasse teadlasesse kokku sellised tunnused nagu akadeemiline võimekus ja natuke kehvemad sotsiaalsed oskused. Samal ajal saavad teadlased, kes on heade sotsiaalsete oskustega, sellest väga suure eelise, kuna nad oskavad võrgustikke ehitada.

Praegu nähakse teadlase karjääriredelil Eestis ette teises riigis järeldoktorantuuris käimist. Päris paljud vaidlevad sellele vastu, küsides, miks seda tegema peab, ja kurtes, kui keeruline see on, eriti kui võtta arvesse lapsi ja abikaasat. Jah, see ongi keeruline, aga see andis mulle tohutult palju. Inimesed on mulle öelnud, et ma olen hoopis teine inimene pärast kaht Ameerikas veedetud aastat.

Mis muutus?

Ma olen nüüd palju avatum ja palju parem suhtleja, palju enesekindlam – see kõik on vajalik selleks, et võrgustikke ehitada ja koostööd teha. Ma sain kogemuse,

jätkub >

< eelneb

kuidas töörühma paremini juhtida. Ma töötasin mitme professori juures. Ma arvan, et sellel on tõesti hindamatu väärtus. Kuid kõik ei ole valmis selliseks sammuks.

Teisena tooksin välja Eesti Noorte Teaduste Akadeemia, mis pakub mulle väga palju tuge.

Sa olid üks asutajaliikmetest, eks? Miks Noorte Teaduste Akadeemiat vaja oli?
Teaduste Akadeemiasse jõuavad teadlased pigem oma karjääri lõpuosas. See on küll praegu natuke muutumas – nüüd võetakse sinna juba ka nooremaid teadlasi. Samuti on seal väga suur sooline lõhe. Selle moodustavad põhiliselt meesteadlased ja võib-olla 7–8 naisteadlast.

Erinevus on ka selles, et Teaduste Akadeemia on võtnud endale teadlikult rolli, et nemad ei sekku ühiskonnas akuutsetesse probleemidesse, väldivad poolte valimist ja teravamat arvamuse avaldamist. Samas algatas Teaduste Akadeemia ise Noorte Teaduste Akadeemia asutamise, mis näitab, et vajadus noorte teadlaste pildile toomiseks on olemas. Vajadus nooruse uljuse järele ütelda asju teravalt, välja astuda, korraldada demonstratsioone. Ma arvan, et Noorte Teaduste Akadeemia on leidnud oma koha ühiskonnas.

Viimase viiekümne aasta jooksul on teaduse positsioon ja roll teatud määral politiseerunud. Kas sa pead enda tehtavat teavitustööd poliitiliseks?
Kui võrrelda eri ühiskonnagruppide usaldusväärsust ühiskonnas, siis teadlased on hästi kõrgel, aga poliitikud kõige madalamal. Paraku on nii, et kui teadlane hakkab poliitikuks, siis ta usaldusväärsus kukub kohe. Tegelikult oleks meil ju vaja, et poliitikas ja ühiskonna kujundamises osaleks rohkem teadlasi. See, et teadlased poliitikasse minnes oma usaldusväärsust kaotavad, on suur probleem ja ma ei tea, kuidas seda lahendada.

Õnneks on alati olemas nõuandev positsioon. Järjest rohkem doktorikraadiga tegevteadlasi töötab valitsuse nõunikena. Seal on väike vastuolu, sest poliitik peab otsuse vastu võtma ja ütlema täiesti enesekindlalt, kuidas asjad on. Teadus toimib hoopis teistmoodi. Seal otsitakse põhjuseid, miks miski ei tööta, proovitakse ümber lükata nii iseenda kui ka teiste hüpoteese, leida paremaid võimalusi, uusi lahendusi…

Teadlased, kes on heade sotsiaalsete oskustega, saavad sellest väga suure eelise, kuna nad oskavad võrgustikke ehitada.

Eksisteeritakse teatavas positiivses teadmatuses selleks, et edasi sammuda.
Jah, ei saa öelda, et nii on, sest mina ütlen, et nii on. Tihtipeale ei kiirusta teadlased poolt valima, sest nad tahavad rohkem andmeid. Nad on alati valmis ümber mõtlema, kui tulevad uued andmed. See on poliitikaga võrreldes hoopis teistsugune viis maailma nägemiseks. Aga ma usun, et kui säärast teadusliikku paindlikkust oleks poliitilistes otsustes rohkem, tooks see ilmselt väga palju kasu.

Ma astusin korraks erakonda. Kui loodi Elurikkuse Erakond, tundus selle idee mulle nii hea. Seda serveeriti nii, et nad proovivad juhtida riiki teaduspõhiselt ja keskkonda tähtsustavalt. Ma olin seal seni, kuni nad said esimesed viissada inimest kokku, et erakond asutada, ja siis ma astusin sealt välja.

Ka sotsid kutsusid mind kandideerima. Ma tean, kui tähtis roll on sellel, kui inimene, kes väga tahab midagi muuta, annab endast kõik, aga minul ei olnud võimalik sel ajal endast kõike anda.

Mihkel Ernits on vabakutseline fotograaf, lavastaja, etenduskunstnik. Pildistab peamiselt portreesid ja dokumentaalprojekte.

Kust on tulnud sinu oskus kirjutada keerulistest ideedest arusaadavalt, seletada kontseptsioone inimesele, kes ei tegutse selles valdkonnas?
Ma arvan, et nagu väga paljud teised oskused, on ka see treenitav. Paljud teadlased ei ole selle oskuse arendamist väärtustanud.

Miks?
Põhiliselt hinnatakse teadlasi teadusartiklite ja grantide alusel. Siis tekibki tunne, et populaarteaduslike asjade kirjutamine on aja raiskamine. Mina näen seda hoopis teistpidi. See, kui ma olen proovinud teaduspõhimõtteid ja -avastusi avalikkusele selgitada ja tuua sisse laiemat pilti, on pannud mind lugema väga palju raamatuid ja artikleid, mis ei ole otseselt seotud minu teadustööga. See on aidanud panustada tagasi sellesse, kuidas ma teadust kirjutan ja uurin, olgu need teadusartiklid või grandiprojektid. Ka need on ju tegelikult lood, mida peab olema huvitav lugeda. Kui kirjutad väga tehniliselt ja detailselt, hoomamata suurt pilti, suutmata panna sisse inimlikke aspekte, siis seda on lihtsalt igav ja raske lugeda. Ehk ei võeta artiklit seepärast vastu? Ehk ei rahastatud projekti sel põhjusel, kuigi teaduslik sisu oli väga tugev? Ma arvan, et üks, mis peaks teadlaste hulgas muutuma, on arusaam sellest, kui väärtuslik on populaarteaduslikult kirjutamise oskus ka igapäevases teadustöös.

Ma usun, et mul olid algusest peale päris head eeldused hästi kirjutamiseks. Ma tulin oma kirjatöödega juba kooliajal suurepäraselt toime. Lõpukirjand sada punkti. (*Mõlemad naerame*)

Minu kahekümnendates kirjutatud populaarteadusliikud tekstid ei ole nii head kui praegused. Nüüd tulevad need mul tunduvalt kergemini ja kiiremini kui tol ajal. Kellelgi ei maksa arvata, et tema ei oska. See on arendatav oskus.

Ja mis on selle oskuse alaoskused?
Esiteks kindlasti laiem silmaring, empaatia lugeja suhtes. Vaja on osata luua seoseid ja näha seda, mis inimesi tegelikult huvitab, mis tekitab neis mingisugust ühendust. Oleme püüdnud Noorte Teaduste Akadeemias seda arusaama levitada. Meil on väga häid teadusest kirjutajaid, nagu **Jaan Aru** või **Katrin Tiidenberg** ja veel mõned, ja siis on teised, keda me proovime kaasa tõmmata. Oleme avaldanud populaarteaduslike artiklite sarju eri väljaannetes, minevikus Postimehes ja Delfis, nüüd Õhtulehes. Me toimetame neid ühiselt, anname üksteisele nõuandeid. Ka mina olen sealt kasuliikku tagasisidet saanud. Mõni kirjutab teadusteksti nii, et üks lõik on terve lehekülg. Samas ajakirjanduslikes tekstides piisab lõiguks kolmest lausest.

Ehk liigendamine!
Just. Oluline on ka see, et inimesed tahavad näha tekstis kirjutajat ennast, tema isikut. Soovitakse midagi tema kohta teada saada, mingisugust tunnet, et ahaa, ta on nagu mina, ta mõtleb samamoodi või samadele asjadele kui mina. Kui sa kirjutad anonüümse populaarteadusliku artikli, siis see mõjub nagu ülikooli reklaamtekst või mingisugune pakendi infoleht. Vaja on osata tajuda, mis inimestel silmad särama paneb.

Mis on see, mis inimestel silmad särama paneb?
Tekstid, mis tegelevad asjadega, mis on inimestel iga päev südamel. Kuidas ma saaksin oma lapsi arendada? Miks ma tahan nii väga magusat süüa? Miks mu õunapuud vilja ei kanna? Need on sellised igapäevaelu probleemid. See, kui teadus pakub neile lahendusi (ja tõesti, need lahendused on ju olemas), näiteks aju arendamise, toitumise või kas või ökoloogia kohapealt. Kui inimesed mõtlevad ja muretsevad nende asjade pärast, aga neile ei serveerita teaduslikku teadmist söödaval kujul, vaid antakse mingisugune loetamatu telliskivitekst, siis sellega ei haakuta. Kõik teemad, mida teadlased uurivad, on ju relevantsed, muidu neid ei rahastataks. Aga sellest rääkimine nii, et inimesed saaksid aru, et see on nende igapäevaelus oluline, nõuab empaatiat või lihtsalt, nagu öeldakse, elevandiluust tornist alla tulemist.

Ma olen oma populaarteaduslikesse tekstidesse päris palju inimesi just nimeliselt sisse toonud, eriti teisi teadlasi, sest mul on tunne, et on oluline näidata, kui ägedad on eesti teadlased ja kui ägedaid asju nad uurivad ja kui targad nad on. Nad vääriksid laiemat tuntust. Kas või see, milline on noore või üldse teadlase elu, kui palju seal on põnevust – kirjutan grandi ja mis sellest nüüd saab, teatud võistluslikkus! Ja välitööd – kuidas mingid asjad välja tulevad või ei tule. Seal on igasugused seiklused peidus. Ma tõesti usun, et see on kasutamata ressurss.

Paraku on nii, et kui teadlane hakkab poliitikuks, siis ta usaldusväärsus kukub kohe.

Miks ei võiks meie ühiskonna staarid olla teadlased? Okei, võib-olla nad kõik ei ole väga karismaatilised, aga päris palju leidub ikkagi väga karismaatilisi teadlasi, keda oleks huvitav avalikkuses rohkem tunda. Nad võiksid olla sama tuntud kui kunstnikud, lauljad, kirjanikud…

Ma küsiks veel ka praeguse poliitilise, sõjalise olukorra kohta. Kui mõelda sõja kui nähtuse peale, siis kas sellele on loomade maailmas mingit paralleeli? Kuidas mõtestatakse sõda, niivõrd ulatuslikku hävitamist ja inimelude kaotust, evolutsioonibioloogiliselt?
Territooriumide hõivamine, oma kodu eest võitlemine on ka teistel loomadel väga igapäevane asi. Kui vaadelda mingeid grupieluviisiga loomasid, näiteks šimpanseid, kes lähevad ja võtavad teiselt territooriumi ära, võib seal näha selgeid sarnasusi. Küsimus on ju ikkagi lihtsalt mastaabis. Meie oleme võimelised tunduvalt suuremaks hävitustööks. Koos meie võimekusega keskkonda niivõrd ulatuslikult ümber kujundada või niivõrd paljusid inimesi oma tegevusega mõjutada peaks käima kaasas ka vastutus sellega mitte halba teha. On päris kohutav, et seda vastutust ei tajuta.

See ongi minu meelest üks koht, kus appi tuleb evolutsioonibioloogiline iseenda mõistmine, mingisuguste soovide või tungide lahtimõtestamine. See võimaldab küsida endalt, kas see ikkagi on ratsionaalne või on see mingisugune evolutsioonibioloogiline relikt, mis on tänapäevases keskkonnas täiesti kohatu. Võib-olla aitaks ka sõja algatajaid see, kui nad suudaksid niimoodi mõelda. Evolutsiooniline mõtlemine ei ole selleks, et õigustada kõike seda, mida me teeme, vaid selleks, et mõista ja proovida ühiskonda negatiivselt mõjutavat käitumist vältida.

Ma olen liitunud Facebookis mitmete Ukraina aitajate gruppidega. See, kui palju inimestes on lahkust ja omakasupüüdmatut aitamist – see mastaap on ikka tohutu. Kui palju on eestlased annetanud, kui palju me võtame põgenikke vastu, tahame neid toetada. Kui vaadata seda, kui palju ruumi on meie eludes aitamisele, siis võib ju mõelda, et inimesed on ilusad ja head.

SISUTURUNDUS

Väikesest inimesest kasvab suur türann

PEEP EHASALU

Vene Teatri näitleja ja lavastaja Daniil Zandberg toob Eesti Noorsooteatris publiku ette Nikolai Gogoli jutustusel põhineva sõnadeta visuaalteatrilavastuse „Sinel".

Peterburis loomingulisse peresse sündinud Daniil mõistis kümneaastaselt, et laval pole miski võimatu – sellise mulje jättis prantsuse nukunäitleja Philippe Genty trupi etendus. Pärast Peterburi Teatrikunstide Akadeemia lõpetamist kolis ta Vene Teatri kutsel Tallinnasse. „See otsus muutis mu elu," kinnitab Daniil.

Mitmekülgse rollipagasi kõrval tegi Daniil mõne aasta eest lavastajadebüüdi. Tema „Vasjake" Leonid Andrejevi jutustuse „Vassili Fiveiski elu" põhjal lõi laineid ja on valitud ühena viiest esindama Eesti visuaalteatrit maikuisel Balti visuaalteatri esitlusfestivalil. Nii nagu „Vasjake", tegeleb ka „Sinel" niinimetatud väikese inimesega, kuid teise kandi pealt.

„Lavastuses arutleme, milliseks võib väike inimene muutuda," ütleb Daniil. „Loo finaalis pole enam tegemist väikese mehega, vaid kummitusega, keda kõik kardavad! Alles on jäänud vaid kest, mille sees on kõik tühi, surnud, tal pole midagi kaotada."

Lavastaja arvates on Gogoli lugu just praegu uskumatult ajakohane ja oluline – ei räägita ainult väikesest inimesest, vaid sellest, kuidas ta muutub suureks türanniks; kelleks ta võib saada, kui jõud kasvab ja pole enam piiranguid.

Rosita Raud kunstnikuna on muutnud kõnekaks nii tegelased kui ka lavalise keskkonna. Sõnadeta visuaalteatri vormi dikteerib Gogoli teos ise, selles puuduvad dialoogid. Lavastaja sooviks on suunata rõhk kangelase sisemisele ümberkujunemisele. Sõnu pole vaja, sest oluline on, mida kangelane teeb ja mida ta ei tee, seda saab edasi anda ilma sõnadeta – see võimaldab lavastust mõista ka neil, kes eesti keelt ei räägi või Gogoli loomingut ei tunne.

„On äärmiselt oluline rääkida, kuidas mõjub meile agressioon – mitte kõik ei suuda sellele vastu seista. Valem on ju lihtne ja ammu teada: vägivald sünnitab vägivalda. Lavastus on sellest, kuidas inimene iseennast reedab, et paista teistele parem ja tugevam, kui ta tegelikult on," selgitab Daniil.

Sõnadeta visuaalteatrilavastus „Sinel" esietendub Eesti Noorsooteatris 10. aprillil noortele (16+) ja täiskasvanutele.
Autor Nikolai Gogol, lavastaja Daniil Zandberg (Vene Teater), kunstnik Rosita Raud, liikumisjuht Olga Privis, valguskunstnik Anton Andrejuk, helilooja Markus Robam.
Mängivad Anti Kobin, Getter Meresmaa, Jevgeni Moissejenko, Steffi Pähn, Taavi Tõnisson.

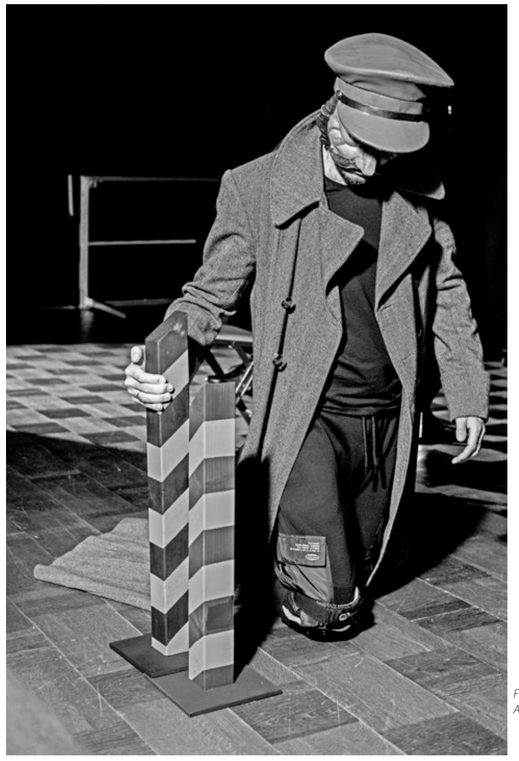

Foto: Andres Roosileht

JALUTUSKÄIK ASJADE MAAILMAST SÜNDMUSTE MAAILMA

Kuidas muutub jalutaja roll ja tema maailma tõlgendamise viis, kui jalutuskäigu peamiseks fookuseks saab vaatlemise asemel kuulamine.

Marta-Liisa Talvet

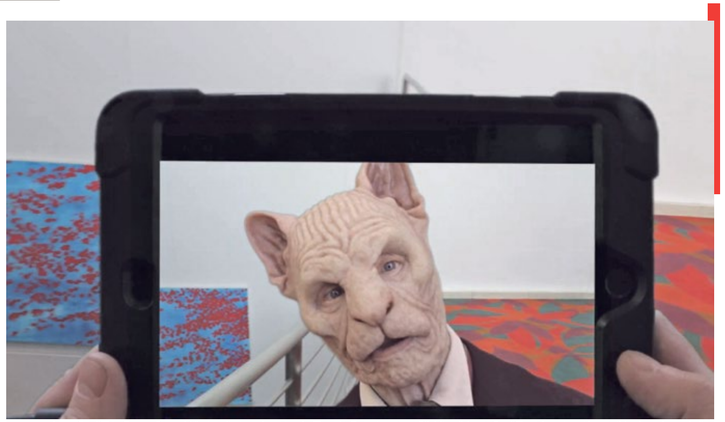

Janet Cardiffi ja George Bures Milleri audiovisuaalne rännak „Thought Experiments in F# Minor". Janet Cardiff on üks esimesi kunstnikke, kes alustas helirännakutega. Ta on praktiseerinud seda aastate jooksul kõikvõimalikes formaatides ja keskkondades. Foto: YouTube'i kuvatõmmis, kasutaja Cardiff Miller

Aprillis toimub Eesti Muusika Päevade osana helirännak, mida juhivad **Märt-Matis Lill** ja **Leho Rubis**. Helirännakut (ingl *soundwalk*) võib kirjeldada kui jalutuskäiku mööda valitud trajektoori, kus tähelepanu keskmes on kuulamine. Helirännaku tänapäevases praktiseerimises võib näha ühisjooni Fluxuse liikumisega 60–70ndate New Yorgis – kus kunstipraktika kohtus igapäevaeluga –, keskkonnahelidele keskendunud helikunstnike **Hildegard Westerkampi** ja **Janet Cardiffi** tööde ning ka jalutuskunsti ja -filosoofiaga, mille tõid oma kirjutiste keskmesse näiteks prantsuse luuletaja **Baudelaire** ja temast inspireeritult ka filosoof **Walter Benjamin**, kelle töödes võib kohata jalutajat (pr *flâneur*).

Küsin Leho Rubiselt, mis on sellise ettevõtmise tähendus või olulisus praeguse aja, praeguste ühiskondlike protsesside valguses. Mõtlen **John Cage'i** ja Fluxuse peale – kas tänapäeval erineb helirännak olemuselt näiteks 60ndatest või 70ndatest?

Helid ei ole linnakeskkonnas peamiseks infoedastajaks – domineerivad visuaalsed märgid, kuulamisele ei pööra me niivõrd palju tähelepanu.

„Mulle tundub, et sedalaadi ettevõtmised on olulised sõltumata ajastust ning eriti taoliste ühiskondlike protsesside kontekstis, mis inimesi emotsionaalselt kurnavad. See aitab väga lihtsa meetodina tulla tagasi enda füüsilise kogemuse juurde ning olla kohal siin ja praegu, nähes vaatamata traagilistele sündmustele ka väikeste, igapäevaste tajude ilu. Igas hetkes avalduvat helitajude abstraktset vaipa võib lihtsalt kuulata või tõlgendada seda **M. Duchampi** vaimus kui kunstiteost, mis võib suhestuda nii Cage'i ja Fluxuse taotlustega kui ka teiste, ajas tunduvalt vanemate ja kaugemate kultuuride maailmatajuga. Näiteks **Hiroshi Sugimoto** on võrrelnud 70ndate New Yorgi kunstimaastiku abstraktsete kontseptsioonide kujutamist Jaapani 12. sajandi budistlike templite kunstiga. Tegemist on isikliku ja avatud tunnetusteega, mis on eneseküllane, vajamata mingite tähenduste lisamist, kuid samas ka avatud lõputuile tõlgendusvõimalustele loomingus," vastab Rubis.

Märt-Matis Lill: „Muusikale on igapäevahelide maailm olnud teatud mõttes kogu aeg ammendamatuks varasalveks."

Marta-Liisa Talvet kirjutab muusikat ja tekste, õpib Berliinis heliloomingut ning on lõpetanud semiootika ja kultuuriteooria eriala Tartu Ülikoolis.

VAADELDA, KUULATADA

Kas see, kui keskenduda kõndides kuulamisele, muudab midagi? Helid ei ole linnakeskkonnas peamiseks infoedastajaks – domineerivad visuaalsed märgid, kuulamisele ei pööra me niivõrd palju tähelepanu. Helid viitavad tihti otseselt ümbritsevale keskkonnale. **Salomé Voegelin** toob oma raamatus „Listening to Noise and Silence" välja stseeni raamatukogust, kus kõik lugemissaalis viibijad on süvenenud oma arvutiekraanidesse või raamatutesse, aga kui korraks silmad sulgeda, avaneb järsku ühine ruum, kus nohisevad, krabistavad, nihutavad end toolidel soojad hingavad inimkehad[1]. Kui paljud linnaelu struktuurid põhinevad kokkulepetel, keerukatel suhetel, millel pole tihti seost vahetus keskkonnas kohalolemisega, on kuulamismeel üks võimalus, kuidas tulla tagasi vahetusse siin-ja-praegu-kohalolusse. Märt-Matis Lill märgib: „Võib-olla peitub praeguse aja üks lisapaineid selles, kuidas meie tähelepanu üritatakse üha efektiivsemalt virtuaalvahenditega kaaperdada. Ses mõttes on kõrvade ja laiemas plaanis meelte avamine sellele justkui oluline vastusamm."

Leho Rubise sõnul võib igapäevahelide kuulamine aidata kaasa loominguks soodsa meeleseisundi kujundamisele: „Teadlik tähelepanu helide ja teiste meid ümbritsevate tajuväljade suhtes aitab luua tundlikku, keskendunud ja sisemisest mürast vaba teadvusseisundit. Taoline, n-ö tühi meeleseisund on minu isiklikus kogemuses loovuse allikaks nii india klassikalises muusikas kui ka maalikunstis. Seetõttu ma isegi ei nimetaks meid saatvaid helisid igapäevahelideks, vaid kunstipraktikaga ühendavaks osaks laiemas mõttes. Lähtuvalt me endi meeleseisundist ja mõtestamisest võib n-ö igapäevane taju muutuda ka sakraalseks – see on puhtalt sisemise perspektiivi ja muutunud meeleseisundi küsimus. Oluliseks eelduseks on siin mittekiirustav meeleseisund ning püüe tajuda helisid, lahterdamata neid teadvuses meeldivateks ja ebameeldivateks."

Märt-Matis Lill lisab: „Mind on alati huvitanud muusika ja nii-öelda muusikaväliste ideede suhe ehk see, millal me hakkame teadvustama seda lõpmatult rikast ja kirjut kõlamaailma, mis meid iga hetk saadab. Muusikale on igapäevahelide maailm olnud teatud mõttes kogu aeg ammendamatuks varasalveks, aga eriti modernismist ja sellega kaasnenud müra emantsipatsioonist peale on kõikvõimalikud varem tähelepanuta jäänud helid saanud üha rohkem ka muusika osaks."

JALUTAJA KUI KOLLEKTSIONÄÄR

Vahel tundub, et nähtav püsib rohkem paigal, sellest on võimalik anda ülevaadet. Üks suurimaid jalutuskäikude teemal filosofeerijaid on olnud Walter Benjamin. Jalutaja kuju ilmneb tema loomingus kollektsionäärina. Jalutaja on vaatleja, ta ei pruugi hoolida füüsiliste objektide kogumisest, kuid ta kogub üsna sarnasel viisil muljeid ja mälestusi. Mingis mõttes on hetkede koguja isegi klammerduvam ja nostalgilisem kui see, kes kogub asju – tajudes kõige mööduvust, loobub ta materiaalses maailmas õnne otsimisest ja toetub oma mälu üksildasele püsivusele. Silm tunneb ära tänavaid, maju, mis seisavad alati omal kohal, kutsudes esile nendega seonduvaid minevikumälestusi. Võiks küsida, kuidas muutub jalutaja roll ja tema maailma tõlgendamise viis, kui suunata jalutuskäigu peamine fookus kuulamisele. Sattusin hiljuti lugema raamatut „The Nomadic Listener", kus kuulamisele keskendumine avab kummalisel kombel ukse ka näilise paigaloleku sees peituvasse liikuvusse, püstitades küsimuse ka sellest, mida üldse tähendab vaikus, liikumatus või puuduolek: „Kuidas kõlab ootamine? Ootamine avab tähelepanule iga asja. Asjad löövad õitsele kui hommikused lilled, hakates iseenda järele lõhnama. Paberiraskus jääb läbipaistvaks ja liikumatuks; kohvitass säilitab oma tühjuse eilse joogi jälgede ümber; õun muutub isuäratavaks; avatud raamat muutub tühjaks leheküljeks."[2]

Pannes tähele seda, mis on ooteruumis, täitub ruum tähelepanu lahti rulludes, aeg täitub alati „millegagi" nagu salvestuslint. Kõrvu ei saa sulgeda nii nagu ka silmi, side maailmaga on katkematu, vahetu. Kunagi ei saa ette ennustada – millestki ei saa kinni hoida, isegi nimetada ei saa päris täpselt, näiteks „autode müra" on vaid hägune üldnimetaja, iga müra ja mürasisesed müräuhikud (omavahel lõpmatult ühildamatud) on kõik erilised ja ainukordsed, samal ajal tekib ka omamoodi suurema, kõikehõlmava kestuse tunne. Kust üldse leida vaikust, küsib John Cage oma raamatus „Silence". Küsides, s.t kuulatades hakkab hirm tühjuse ja igavuse ees kahanema, sest mida põhjalikumalt kuulata, seda enam hakkab tunduma, et kardetut ei olegi võimalik leida.

„Kõrvad on avatud õhu pisimalegi liikumisele. See hüpervalelolek haarab endasse osa minu tähelepanust; ma hakkan kuuluma sündmuste hulka, mis minu ümber toimuvad. Ma muutun fragmentaarseks ja minu enese tuum hakkab ilmnema muutuvana."[2]

[1] *Voegelin, S. 2010. Listening to Noise and Silence: Towards a Philosophy of Sound Art.*
[2] *Chattopadhyay, B. 2020. The Nomadic Listener.*

HELIRÄNNAK TARTU LINNARUUMIS TOIMUB 17. APRILLIL KELL 12 NING SEDA JUHIVAD MÄRT-MATIS LILL JA LEHO RUBIS. ÜRITUS ON OSA 16.–24. APRILLIL TOIMUVATE EESTI MUUSIKA PÄEVADE PROGRAMMIST, MILLE TEEMAKS ON SEL AASTAL „TEISITI". VAATA LISAKS: *EESTIMUUSIKAPAEVAD.EE*

KOLUMN

Foto: Sohvi Virk

Suvelillede asemel püsikupeenrad, vähem anonüümseid muruplatse, teepeenrad kui biokütuse tooraine – rohepöörde elluviimiseks tuleks meie linnade ja infrastruktuuri haljastus muuta vähem hooldust vajavaks ja botaaniliselt paremini läbi mõelda. Lisaks kvaliteetsemale elukeskkonnale aitaks see suures plaanis nii raha kui ka muid ressursse kokku hoida.

NIIT VÕI NIIDUK EHK MÕISTLIKUMA HALJASTUSPOLIITIKA OOTUSES

Kirjutas **Hannes Aava**

Koos kevadise linnulauluga jõuab laulujärg ka linnade kommunikatsiooniosakondadeni, kes kuulutavad kodanikele, kui palju nende tasutud maksudest läheb tänavu avaliku ruumi haljastusele. Tartu on oma selle aasta plaani juba avalikustanud, kulutades kolmest istutuskorrast esimese puhul ligi 130 000 eurot suvelilledele, millele järgnevad tellimused nii püsikutele kui ka dekoratiivsetele puittaimedele, mida eksponeeritakse algul lillekastides ning taaskasutatakse hiljem juba püsivamas asukohas mõnel haljasalal. Tallinn lubas aga eelmisel, KOVide valimise aastal istutada linlaste rõõmuks „ühtekokku 6200 püsililled- ja 47 442 suvelilletaime, mis pannakse kasvama 16 peenrale, 312 vaasi, 25 lillepüramiidi ja lillepuude amplitesse. Suve- ja püsililledele kulub linnaeelarvest 543 000 eurot"[1]. Arvude taimi valdavalt ühekordselt ja kuna tegu on kiirekasvuliste liikidega, vajavad need oma intensiivse elutsükli jooksul palju vett, väetist jms. Linnadele tarnivad aiandid on need protsessid kindlasti edukalt nii majanduslikult kui ka materiaalselt ära optimeerinud ning kirevatest võõrliikidest koosnevatest kataloogidest avalikku ruumi kureerivad ja keskmise linlase esteetilist maitset kujundavad linnahaljastajad tunnevad end buumiperioodil usutavasti mugavalt. Suures plaanis paneb see aga küsima selliste praktikate mõistlikkuse kohta.

Tulevase rohepealinna Tallinna puhul on sellise kriitika valguses vaatepilt iseäranis nukker, sest kui asendada ligi 48 000 suvelille püsikupeenardega, jääks järgnevatel aastatel sadu tuhandeid eurosid üle muudeks tegevusteks, näiteks aednike ja dendroloogide palkamiseks, pargiinventari ostmiseks, mänguväljakute rajamiseks. Õigluse huvides tuleb siiski Tallinna, veel enam aga Tartut ka veidi tunnustada, sest mõlemas linnas on positiivne programm olemas eksperimentaalse putukaväila ja „Kureeritud elurikkuse" projekti kujul, kus katsetatakse vähem intensiivsete rohealade loomisega ning mõeldakse välja haljastuslahendusi, mis arvestavad ka teiste linnas elavate liikide vajadustega. Ometi on tegu raskelt saavutatud eranditega, mis pole jõudnud veel linnade üldilmele kuigi suurt mõju avaldada.

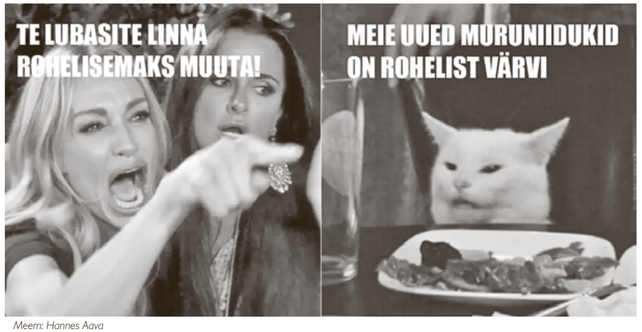

Meem: Hannes Aava

Püsib siiski lootus, et eesseisvad olulised aastad, kui Tartu on Euroopa kultuuripealinn (2024) ja Tallinn Euroopa rohepealinn (2023), saavad teetähiseks ning toimub ka laiaulatuslik süsteemne murrang linnade haljastusstrateegiates, mitte ei panustata üksnes üksikute eksperimentaalprojektide tulemuste suhtekorralduslikku võimendamisse. Elurikkuse suurendamisel võib võtta lähtekohaks näiteks Stockholmi keskkonnainstituudi Tallinnale tehtud elurikka linna planeerimise juhendi[2] või natuke praktilisemate näidetega Amsterdami linnavalitsuse põhjalikud juhtnöörid linnaplaneerijatele, (maastiku)arhitektidele ja haljastajatele[3].

KITS KÄRNERIKS, TEEPEENAR VESINIKUKS

Mainitud põhimõtted ei kehti muidugi ainult linlaste rõõmuks mõeldud avalikel haljasaladel, vaid teisteski rohealadena arvel olevates kohtades, sealjuures teeäärsetel, SLOAP-aladel[4], kaubandus- ja tööstuskeskuseid ümbritsevatel maastikel jne. Suur osa neist on Eestis intensiivse niitmise tõttu elutud rohekõrbed, kuid ometi loevad omavalitsused suurt osa neistki oma statistikas rohealadeks, et seeläbi oma rohepropagandale plusspunkte koguda.

Teeäärsed pole aga sugugi igas ühiskonnas muruga kaetud mittekohad ja seeläbi lihtsalt kulureaks linna või maanteeameti eelarves. Näiteks Hollandis ei hoita (maan)teeäärseid intensiivhooldust vajavate mururibadena, vaid neil lastakse võpsikuks kasvada – sellel on tähtis osa riigi energiamajanduses. Teadusliku uurimistööga on selgitatud välja teeservade liigisegud, mis annavad head energiasaaki ja kasvavad hästi ilma pestitsiidideta – soositud on näiteks siidpööris, vitshirss ja pajuvõsa[5]. Neid alasid niidetakse kaks korda aastas ja niide jõuab biokütusejaamadesse toormena pärast seda, kui need on pakkunud kasvuperioodil toitu tolmeldajatele ja silmailu möödasõitjatele. Järgmise sammuna plaanitakse hakata sellest toormest vesinikku tootma[6].

Kui eelnev näib eeldavat suuremaid ettevõtmisi kohaliku omavalitsuse eri ametkondade ja erasektori tasandil, siis oma panuse saavad anda ka eraaedade omanikud, kelle maatükid mängivad linnasisestes rohevõrgustikes samuti märkimisväärset rolli. Lisaks jõuavad eraaedade kaudu loodusesse väetised ja need neelavad ressursse, eriti joogivett. Näiteks Tallinna veevärgiga ühendamata Viimsi ja Harku vallas on põuastel suvedel põhjavee taseme ohtliku vähenemise tõttu joogivee kasutamist kastmiseks piiratud[7]. Aiapidamise Mekas Suurbritannias kärbitakse aga 2024. aastaks jõuliselt turba kasutamist eraaianduse kompostitooodetes, et vähendada survet süsinikku siduvate turbaväljade kaevandamisele[8] – samm, mis sunnib seega ka aednikke jätkusuutlikumaid praktikaid valima.

Kliimale vastupidavama rohetaristu ja jätkusuutlikumalt toimiva linna praktikate kohta leidub Euroopas nüüdseks piisavalt palju positiivseid näiteid, millest eeskuju võtta. Sealjuures ei saa olla takistuseks jutt majanduslike vahendite puudumisest, sest üldiselt on jätkusuutlikumad lahendused lühikeses, iseäranis aga pikas perspektiivis ka tunduvalt odavamad, avaldades hiljem mõju ka muudes valdkondades, nt tervishoius ja energeetikas. Pigem on vaenlasteks sissetallatud vaimsed rajad, esteetiline konservatiivsus ja poliitilise tahtejõu põud.

Hannes Aava on õppinud ajalugu, kommunikatsiooni ja kunstiteadust ning praegu on ta tegemas Eesti Maaülikoolis karjääripööret maastikuarhitektuuri vallas. Heietab aegajalt meedias filmi, kunsti ja ruumi teemadel.

[1] *Tallinna päeval rajatakse Piritale lillepeenraid. – Pealinn, 12.05.2021.*
[2] *Uustal, M. 2013. Juhend elurikka linna planeerimiseks. – Sei Tallinna väljaanne, nr 22.*
[3] *Twenty ideas for Integrating biodiversity in urban planning and development. – Gemeente Amsterdam, 29.01.2019.*
[4] *Planeerijate leksikast pärit irooniline termin „space left over after planning", mis tähistab surnud alasid suurte teede vahel ja ääres.*
[5] *Voinov, A.* et al. *2015. Estimating the potential of roadside vegetation for bioenergy production. – Journal of Cleaner Production, nr 102, lk 213–225.*
[6] *Gielen, P. 2020. Green hydrogen from pruning waste and roadside grass. – Agro&Chemistry, 12.06.*
[7] *Veski, R. 2018. Viimsit ähvardab veekriis: kuumade ilmadega on põhjaveevarud oluliselt vähenenud. – Delfi Äriileht, 30.05.*
[8] *Carrington, D. 2021. Peat sales to gardeners in England and Wales to be banned by 2024. – The Guardian, 18.12.*

MITTE FUNDAMENTALIST, VAID LIHTSALT SÜSTEEMIMUUTJA

15-aastaselt üksinda aastaks Saksamaale, 17-aastaselt ettevõtjaks, 23-aastaselt linnapeakandidaadiks, kõigest paar kuud hiljem erakonna juhiks. Johanna Maria Tõugu lend poliitikaorbiidile on sellega alles alanud. Tema siht on Toompea ja eeskujud suuresti kuskil Euroopas. Ta teab, et tähtede poole pürgimine roheliste erakonnas saab olema kadalipp, aga kiirelt ja mugavalt orbiidile jõudmine poleks temale omane.

Kirjutas **Henri Kõiv**, illustreeris **Andrei Kedrin**

Oma värskesse rolli Tõugu alles elab sisse. Esimestel nädalatel pärast esinaiseks saamist annavad tema päevakavas jätkuvalt tooni loengud. Ta õpib semiootikat ja riigiteadusi. Vaidleb ülikoolis tihti õppejõududega, kes tembeldavad teda marksistiks. Akadeemia olevat Tõugu hinnangul liialt parempoolne, rääkimata Eesti avalikust ruumist. Ta rõhutab korduvalt, et ta pole oma vaadetelt fundamentalist. See on etteheide, mida ta on pidanud rohelisena korduvalt pareerima. Mujal maailmas on väärtused, mille eest ta võitleb, juba peavool. Ilmselt just seepärast on Tõugu veendunud, et ta seisab ajaloo õigel poolel, kuid Eesti ühiskond tervikuna veel mitte.

Eestimaa Roheliste uus esinumber on ühe jalaga juba Euroopas. Kui ma palun tal nimetada poliitilisi eeskujusid, laob ta ritta hulga Euroopa roheliste erakondade liidreid: **Ska Keller**, **Iiris Suomela**, **Annalena Baerbock**, **Thomas Waitz**. Ainsa eestlasena käib läbi **Lennart Meri** nimi. Oli temagi ju rahvusvaheline mees.

Tõugu on ehe näide sellest, kuidas Euroopa integratsioon peaks toimima. Ta läks juba põhikoolis aastaks Hamburgi, kus nägi oma silmaga, mis väärtuste järgi elab saksa keskklass. Seal alustas Tõugu iga päev rattaga sõitmist ja prügi sortimist. Hamburgist võttis Tõugu kaasa ka hoolivuspisiku, mis on pannud teda paremini mõistma marginaliseeritud kogukondade probleeme. „Saksamaal mu maailmapilt avanes. Sain seal aru, et minu tegudel on tagajärjed," võtab Tõugu kokku tema elu kõige rohkem mõjutanud aasta.

Kohe pärast pakendivaba poega lõpparve tegemist ütles Tõugu endale, et väikesed asjad loevad, aga suured asjad loevad rohkem.

Tõugu: „Mul on hoiak, et kui on mingi probleem, siis tuleb sekkuda. Ma lähen närvi, kui keegi mitte midagi ei tee."

Abieluvõrdsuse petitsiooni nimetab Tõugu „roheliste puhastustuleks", mis viis erakonnast EKRE-meelsema seltskonna.

PROTEST KUURORTLINNAS

Mis oleks, kui teeks Pärnusse ühe pakendivaba poe? Esimese seesuguse Baltikumis. Aastal 2017. Õppides ise samal ajal keskkoolis. Saksamaalt tulles pakatas Tõugu pea pöörastest ideedest. Läbikukkumine ei tulnud kõne alla, sest nagu ta ise ütleb: „Kui sa oled noor, siis julgust lihtsalt voolab sinu seest välja." Nii juhtuski, et veel enne täisikka jõudmist oli Tõugu pakendivaba poe Paljas Pala üks asutajatest. Idee käivitamise ajal polnud Tõugu ise kunagi sellist poodi külastanud. Isegi Hamburgi jaoks oli kontseptsioon veel liiga toores. See ei takistanud aga Tõugul Pärnus proovimast.

Tegemist oli isemoodi protestiaktiga. Tõugu tahtis näidata, et väikestel poodidel on suurte kettide kõrval samuti eluõigus nagu alternatiivkultuuril Pärnu linnas. Paljas Pala polnud lihtsalt pakendivabadust propageeriv elustiilipood, vaid see oli kogukonna-*hub*, kus toimusid filmiõhtud, kontserdid, vestlusringid ja *open mic*'i üritused. Kogu poe kontseptsioon sündis Tõugu peas. Ta peab ennast ennekõike visionääriks ja algatajaks, kelle eriliseks andeks on oskus kanaldada teda ennast tabanud tohutu energialaenguga vaimusähvatus mingi projekti või idee käivitamisse. Seda oskust tõstavad esile ka roheliste erakonna liikmed. „Tal on võime inspireerida inimesi endaga koostööd tegema," ütleb üks. Vabatahtlikkusel põhinevas organisatsioonis on see kõva valuuta.

Poepidamisajast meenuvad Tõugule esimestena lakke maalitud taevas, põrandale lahti rullitud kunstmuru, lilledega palistatud seinad ning WC laest rippuvad marmerkid. Ruumist sai Tõugu jaoks lõuend vabalt eksperimenteerimiseks. Pakendivaba poe eksperiment noore ettevõtja jaoks paraku väga kaua ei kestnud. Ühel hetkel adus neiu, et tal tuleb jätkuvalt täita ka koolikohustust. Ühtlasi olid nad jõudnud algstaadiumist argipäeva – tööграafikud, kauba vastuvõtmine, inventuurid. Tõugu sai aru, et stabiilselt tiksumine ja paberite liigutamine pole tema jaoks. Sellest ei teki piisavat energialaengut, mida edasi anda.

Vähemasti põrkus Tõugu poodi pidades esimest korda riiklike regulatsioonide ja määrustega. Kui Paljas Pala oli protest selle vastu, kuidas indiviid peab ise vaeva nägema, et vähem prügi tekitada, siis poepidajana nägi Tõugu, et selle taga pole tingimata õelate kapitalistide sepitsused. Enamasti on kurja juureks hoopis riik, näiteks veterinaar- või terviseameti kehastuses. Ehk süüdi on süsteem, mis soosib keskkonna saastamist ja sunnib vastuvoolu ujuma neid, kes soovivad seda kaitsta. „Kohe pärast poega lõpparve tegemist ütlesin endale, et väikesed asjad loevad, aga suured asjad loevad rohkem," meenutab Tõugu. Pood oli väike asi. Ees ootas süsteemide raputamine.

PEREKONDLIK LUUKERE

Näppu poliitikale Tõugu siis veel ei andnud, kuigi talenti selleks oli tal juba viieaastasena. Selles eas sekkus Tõugu tihti oma isa sõpruskonnas peetud vestlustesse. Enamasti ikka selleks, et oma eriarvamust avaldada. Üks juristina töötav perekonnatuttav ütles järjekordse säärase arvamusavalduse järel, et Johanna on nagu väike **Marianne Mikko**. Tõugu ei saa siiamaani täpselt aru, kas tegemist oli komplimendi või solvanguga.

Tõugu isa on endine metsandusettevõtja, kes vedas väikest Johannat mõnikord kaasa ka langetamisootel metsatukkadesse, kus tütar sai raiumisele minevaid puid märgistada. Isa minevik on luukere, mille mõned kriitilisemad rohelised Tõugu kapist kohe pärast tema juhiks valimist välja koukisid. „Kas me tõmbame oksa ja demoniseerime üksikuid väiketegijaid või muudame süsteemi?" esitab Tõugu oma kriitikutele küsimuse. Tema isa jäi selle süsteemi hammasrataste vahele: „Ta jäi 100 000 euroga miinusesse, pidi kuulutama välja pankroti ja oli seejärel aasta aega töötuna depressioonis." Tõugu arvates on sellistes isiklikes tragöödiates süüdi metsandussektori kasumiahnus. Töökohtadest ei hoolivat seal mitte keegi.

Nüüdseks on Tõugu isast saanud roheliste erakonna liige, kuid maailmavaateliseks kannapöördeks tütar seda ei pea: „Ta pole kunagi teadlikult meile vastandunud, tal on lihtsalt olnud palju „agasid"." Näiteks prügi sortimist pole Tõugu suutnud oma perekonnas siiani juurutada. Diplomaadikarjäärist unistanud Tõugu on võtnud hoiaku, et neil teemadel ta oma vanematega tuliselt vaidlema ei hakka. See periood tema elus on nüüdseks läbi. Ta proovib pigem eeskujuga innustada, kuni vanemad jõuavad ise keskkonnateadliku otsuseni. Seda enam, et tegelikult on ema-isa tütre tegemistesse alati väga toetavalt suhtunud. Ka praegu elab ta nende kulul, sest erakonnajuhi positsioon, millega käib küll kaasas palju kohustusi, sööb rahakotti ainult augu. Ometi nägi Tõugu pärast erakonna esinaiseks saamist kodu külastades isa silmanurgas pisarat ja ema ütles, et tütrest sai midagi palju enamat, kui vanemad oleksid kunagi osanud oodata.

VIISAKAS JA ASJALIK

Rohelistega liitumine oli Tõugu jaoks impulsiivne otsus. Ta ei olnud seda tõsisemalt kaalunud, kuni nägi roheliste 2017. aasta KOV valimiste kampaaniavideot „Loodus võidab". Sündipopi saatel ette kantud roheliste valimisplatvorm pani Tõugu muusikaga kaasa õõtsudes automaatselt liitumisavaldust esitama.

Peagi sai temast erakonna noortekogu juht, siis Eestimaa Roheliste delegaat Euroopa Rohelise Partei suurkogul, seejärel kandidaat erakonna juhi kohale ja möödunud aastal Tartu linnapea kandidaat. Kuigi rohelised Tartus volikogusse ei pääsenud, peab Tõugu erakonna kampaaniategevusi Tartus edukaks. Oma nimekirjaga polnud rohelised Tartus väljas olnud 2009. aasta valimistest saati. Nüüd saadi aga kokku 35 inimesest koosnev nimekiri, loodi roheliste Tartu piirkond, Tõugu ise kogus üldsusele tundmatu kandidaadina 391 häält ning, mis peamine, tänu SÜKU saagale olid rohelised pidevalt ka pildis.

Sealjuures sai Tõugust linnapeakandidaat pooleldi juhuslikult, kui algne esinumber loetud kuud enne valimisi oma otsusest taganes. Õhku kerkis küsimus, kas rohelised üldse lähevad Tartus oma nimekirjaga välja. Just sellistes kriisisituatsioonides tunneb Tõugu erilist vajadust tegutseda: „Mul on hoiak, et kui on mingi probleem, siis tuleb sekkuda. Ma lähen närvi, kui keegi mitte midagi ei tee."

Muidu peab Tõugu aga oma tugevuseks oskust jääda rahulikuks isegi olukordades, kus teda rünnatakse. Temaga Tartus kampaaniat teinud rohelised meenutavad, kuidas Johanna ärplema tulnud noorte neonatsidega rahulikult maha istus. „Üks neist puistas Johannale varsti südant, kuidas isa teda lapsena peksis. Lõpuks oli ta neile poistele põhimõtteliselt mentoriks," kirjeldab Tõuguga koos roheliste Tartu kampaaniat vedanud **Laila Kaasik** eredaimaid hetki valimistelkide juurest. Tõugu ise arvab, et ta suutis jätta endast valimistel toreda, viisaka ja asjaliku naise kuvandi, kelle kohta on avalike esinemiste põhjal raske midagi negatiivset välja tuua. Sellega lootis ta eristuda tuntavalt roheliste senisest juhist, polariseerivaid hoiakuid esile kutsunud **Züleyxa Izmailovast**.

ZUZU VARI

Tõugu asub koos **Marko Kaasikuga** (rohelised valivad alates 2020. aastast korraga kaks juhti) tüürima erakonda, millest senine esinaine ja pikaaegne roheliste kaanenägu Züleyxa Izmailova astus avalikkuse jaoks ootamatult välja. Uued juhid Izmailova otsusel eriti peatuda ei soovi. Sellega ollakse leppinud ja soovitakse edasi liikuda. Kaotati küll partei tuntuim nägu, kummati võib see aga avardada erakonna tegutsemisruumi ja avada varem pauguga sulgunud uksi. Marko Kaasiku sõnul nappis Izmailoval diplomaatilist võimekust ja teistsuguste maailmavaadete mõistmise oskust.

Tõugu võrdleb aga Izmailova vedamisel rohelisi „Muumioru lugudest" tuntud Väikese My tegelaskujuga: „Pisike, hullult vihane, trotsi täis ja tõre – selline oli roheliste kuvand." Erakond ei saanud teiste keskkonnaühendustega hästi läbi, mõnega oldi suisa vaenujalal.

Tõugu: „Me tahame teha liiga intelligentselt ja pikalt. Poliitikas peab tegema ka show'd, isegi kui see on odav ja piinlik."

Tõugu väitel leidus organisatsioone, kes keeldusid Izmailovaga ühise laua taha istumast. Ta on juhina juba ise tunda saanud, kuidas rohelised pole mingitesse kohtumistesse kaasatud. Võib-olla tingituna varasematest kogemustest. „Aga niimoodi ei saa, sest meid on niigi vähe. Nüüd on vaja suureks kasvada ja teha koostööd," sõnab Tõugu, lubades keerata suhetes kohalike keskkonnaliikumistega uue leheküljele.

Selleks tuleb esmalt erakond organisatsioonina tööle saada. Tõugu tunnistab, et roheliste puhul on olnud läbi aegade probleemiks vastuseis hierarhilistele süsteemidele. Ka talle endale on rigiidsed raamid olnud vastukarva, aga nüüd on just Tõugust saanud see, kes ajab näpuga roheliste põhikirjas järge, et erakonna juhatus ei peaks võtma endale lisakohustusi. Tõugu on andnud endale tulevaste valimistega seoses lubaduse: „Kavatsen valimised nii ära teha, et need on planeeritud, mitte et hakkame kolm kuud enne paanikas tegutsema, sest ka seda on varem ette tulnud."

Praegu tähendab planeerimine Tõugu jaoks ennekõike võimalike rahastajatega suhtlemist. Raha, õigemini küll selle nappus, pakub roheliste seas pidevalt kõneainet. Riigilt ei saa erakond sentigi ja värske juhi arvates on see peamiseks takistuseks valimiskünnise ületamisel. Nii otsivad rohelised oma **Parvel Pruunsilda**. Kui palun Tõugul esitada *pitch*'i, millega ta plaanib võimalike doonorite jutule minna, hakkab ta rääkima liberaalset maailmavaadet varitsevast ohust ja vajadusest palgata tööle peasekretär, mis ei kõla just eriti veenvalt.

ROHKEM *SHOW'D*

Häälte ja rahastajate võitmiseks tuleb rohelistel ennast poliitväljal legitimeerida. „Inimesed saavad aru, mille eest seisavad Reformierakond ja EKRE, kuid nad ei saa veel aru, mille eest seisavad rohelised. Ei ole nii, et meil on programmis ainult mets ja kanep," viitab Tõugu suurema selgitustöö vajadusele. Isiklikult on tema jaoks skaalad paigas. EKRE on kurjuse kehastus ja ka neoliberalismi vastu tuleb iga hinna eest võidelda. Seepärast ei kaalunud ta kordagi tõsiselt Eesti 200 pakkumist KOV valimistel nende nimekirja üle hüpata.

Roheliste parteis on toimunud viimase nelja-viie aasta jooksul ideoloogiline selginemine. Erakonnast on saanud tasapisi midagi enamat kui lihtsalt üks järjekordne keskkonnaühendus. Jõuliselt on välja astutud samasooliste paaride õiguste eest. Tõugu nimetab abieluvõrdsuse petitsiooni „roheliste puhastustuleks", mis viis erakonnast EKRE-meelsema seltskonna, tuues samas näiteks Eluerikkuse Erakonnast üle naisi, kes said aru, et nende jaoks on lisaks keskkonnale tähtis ka sotsiaalne õiglus.

Just haritud noored naised moodustavad praegu roheliste peamise valijagrupi. Selle segmendi seas ollakse parteidest kolmas eelistus, eesmärk on tõusta esimeseks. Samas tuleks kuidagi ka oma toetusbaasi suurendada. Tõugu arvates peavad rohelised muutma oma poliitika üldsusele paremini seeditavaks. *Bit size politics*, nagu ta seda ise nimetab. „Me tahame teha liiga intelligentselt ja pikalt. Poliitikas peab tegema ka *show*'d, isegi kui see on odav ja piinlik," ütleb Tõugu, viidates Neoonroheliste kunagistele sündikäikudele. Seda reklaami toovad isegi Euroopa rohelised oma esitlustel tunnustavalt välja.

Ajal, kui Lääne-Euroopas on ammu roheline laine alanud, on Eestimaa Roheliste toetusprotsent jäänud kindlalt alla valimiskünnise. Kas Tõugu, kellest saab suure tõenäosusega roheliste järgmine peaministrikandidaat, suudab muuta senist kurssi? Tõugu ise näeb ennast tulevikus Toompeal istumas küll. Kõige rohkem pelgab ta aga seda, et roheliste massipartei saamiseks peab esmalt muutuma keskkond meie ümber. Vaja võib minna väiksemat sorti looduskatastroofi…

KOLUMN

Olgu kõne all sõda, kliimamuutused või terrorism – nali on nende kõigi puhul omal kohal, aidates kergendada meelt, tõsta moraali ning paljastada võimu variserlikkust ja ahnust.

HUUMORIGA ÕUDUSTE VASTU

Kirjutas **Aet Annist**, illustreeris **Stella Salumaa**

Märtsi esimeses pooles arvuti taga istudes ei julge küll kindel olla, et naljakuu aprill, kui lugu on otsaga trükki jõudnud, kuigi naljakas tuleb. Või kas trükipress asub siis veel üldse tuttaval territooriumil või samas maailma ajaloo epohhis.

Ent inimsaatuse kontekstis on just raskematel hetkedel vaja hädasti huumorit mingigi kergenduse ja leevenduse, aga võib-olla ka väljapääsu leidmiseks. Sõjahuumor on olnud alati oluline sõdurite ja tagala moraali hoidmisel. Ehk pidasime lõputule nõukogude ajalegi vastu, kaotamata võimet sobival hetkel revolutsiooni panustada, just tänu tollastele anekdootidele. Raskete teemade – olgu nendeks sõda, kliimamuutus või terrorism – naljaga käsitlemine on ülioluline, sest nalja keskmes olev ootamatus pelgalt ei kergenda meelt, vaid avab ka uusi perspektiive, mida nürilt ja kurnatult kannatades lihtsalt ei näe. Paistab, et anekdoodiloojatest pole puudust tekkimas, vähemalt mitte Venemaal, kus repressiivne võim on sundinud alati väljendama oma suhtumist nii kavalasti, et vastalisest mõttest saab anekdoot.

Venemaal üha sagedasemaks muutuvad protestid võivad küll lõppeda osalejate jaoks ääretult kehvasti, ent huumori levik õõnestab pikkamööda ka süsteeme.

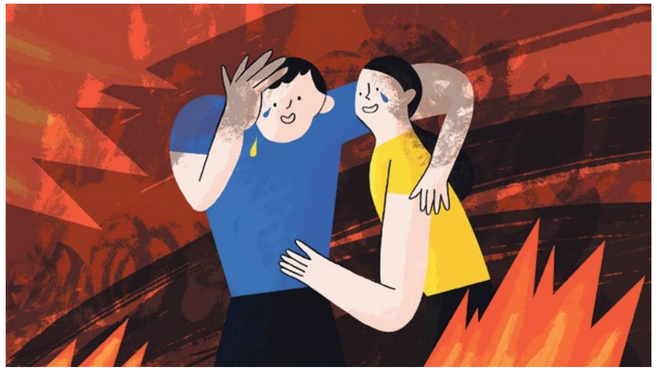

Inimesed, kes ei taha leppida kujuneva vastuvõetamatu tulevikuga, pöörduvad nii anekdootide kui ka performatiivsete vastupanuvormide poole. Venemaal on püütud vältida massimiitingutele kehtestatud piiranguid ühe-inimese-protestidega, mille eriti laia kõlapinna saavutanud näide on hiljuti sõjavastase plakatiga „Vremjasse" ilmunud **Marina Ovsjannikova**. Kui aga jalga „Vremja" stuudio ukse vahele ei saa, võib kasutada ka Photoshopi, et võimu ümbritsevast turvamüürist läbi murda. Mõne aasta eest ilmus nimelt Facebooki pilt Kremli arsenali nurgatornist, kust kaks naist olid riputanud alla loosungi „Meie rahvuslik idee – feminism". Võimudega tekkis suurem jagelemine teemal, kas võltsprotest, kui see on piisavalt kaua üleval, et seda näeksid paljud silmad, kujutab endast „päris" protesti või mitte. Igal juhul on pilt kahest tolmumantlis ja suitsuküünlaga naisest võimu kantsis oma vaimukusega võimu tõsist palet õõnestav ning selle ümber kerkinud kohu näitab võimu haavatavust ja mannetust.

Ehkki Suurbritannia protestiseadusandlus ei võimalda päris Venemaaga sarnast suukorvistamist, seisid sealsed keskkonnaprotestijad möödunud aastal silmitsi võimaliku terrorismisildiga, kui siseminister **Priti Patel** püüdis tulevikuohtude kohalolu teadvustavat organisatsiooni Extinction Rebellion (XR) kriminaliseerida. Seepeale tunglesid ontlikud ja seaduskuulekad protestijad kohalike politseijaoskondade ümber, tunnistades end süüdi „globaalse kliimamuutuse vastu konspireerimises", „terrorirühmituse T-särkide pesemises" ja „retsenseeritud teaduspropaganda levitamises". Repressioonikatsete naeruvääristamine neid justkui tõsiselt võttes on taktika, mis õõnestab võimu jalgealust.

VÕIMU PALGE VÄÄNAMINE

Samas võtab totalitaarse – aga vahel ka suhteliselt demokraatliku – võimu esindaja nalja muidugi tõsiselt. Kui Ukraina sõja algul rammis lirimaal läbi Vene saatkonna väravate kirikutooteid vedanud veoauto, vastas saatkond ametliku teadaandega, et „ükski mõistlik inimene ei saa toetada sellist arulagedat ja barbaarset tegu". Lugematud kommentaatorid juhtisid seepeale Twitteris tähelepanu, et tegemist on lihtsalt „spetsiaalse tagurdamisoperatsiooni" ja „vabastamisoperatsiooniga, millega hoida ära teiste veoautode rünnakut". Tõstes nii esile võimu reaalsusloome totrust, väänatakse võimu pale päevavalguse poole, mis murendab seda valgustkartvat nähtust ja kõrvetab seda õhemaks.

Ka Austraalia huumorikanali The Juice Media ausate valitsusreklaamide sari „Honest Government Ads" koorib pealtnäha tõsimeelse halastamatusega valitsuse pullikakalt seda varjavad kihid ja kirjeldab soojalt fossiilkütuseid soosiva valitsuse pingutusi kliimamuutuste vältimiseks: „Me tõotame korvata oma süsinikuheitmed – tehnoloogiaga, mis ei tööta või mida ei ole veel olemas […], või siis tõotame vähemalt vähendada emissioone. Kas me teeme seda? Jumal küll, muidugi mitte! Rahastame selle asemel fossiilkütusetööstust 11 miljoni Austraalia dollariga minutis. Ja seepärast ongi nii suur erinevus lubaduste ja selle vahel, kus me peaksime praeguseks olema. Aga sellest me mõistagi ei räägi, sest sellega kaasneks keerukas protsess, mida nimetatakse „aus olemiseks". Seda me endale lubada ei saa."

Huumor ei paljasta ainult võimurite ahnust, valelikkust ja kontrolliiha. Sellega saab välja joonistada ka meie endi väikluse, enesekesksuse ja võimetuse näha asju selgelt, ammugi veel süvitsi. Tragikomöödia – või pigem koomilise tragöödia – „Ära vaata üles!" lõpus ronib presidendi poeg, kohver näpus, hävitatud maailmas välja hoone rusude alt. Leidnud telefoni, filmib ta põleva maastiku taustal selfivideo järgmiste sõnadega: „Kuis teil kõigil läheb, mh? Ma olen viimane inimene Maa peal! Kõik on täiega perses! Ärge unustage siis kanalit tellida ja laikida!"

ÜLEOLEK JA HINGAMISRUUM

Huumor tekitab ka üleolekutunde. Ukraina sõja alguses levis ilmselt kõige kiiremini info kõigutamatutest piirivalvuritest, kes isegi Vene sõjalaeva kahuritoru ees agressorid otse väga pikalt saatsid. Mõkolajivi oblasti kuberner **Vitali Kim** teatab ühes oma postituses lustaka trotsiga, et riik, mille vapil on kana (vihje Vene vapi kahepäisele kotkale), ei saa võita iial riiki, mille vapil on nuga (vihje Ukraina vapi kolmhargile). Ukraina meemijõudude Vene agressioonile vilistavate postituste hulka kuulub ka plakat Venemaalt lahkunud suurkorporatsioonide uute nimedega Amazoffist ja Stopifyst kuni eBye ja Neinekenini.

Tuntud korporatsioonide logod, mis on siinkohal hoopis õigete eesmärkide teenistuses tööle pandud, aitavad edastada sõnumeid ka keskkonnarindel. Logode taha peidetud kahjulikku keskkonna- ja sotsiaalset mõju on toodud avalikkuse ette näiteks PETA teadlikkuse tõstmise kampaaniaga „Murder King" või eelmisel aastal XRi blokeeritud Amazoni ladude protestiks moondatud logoga Amazon Crime. Tõtt-öelda ei suudagi satiir kõiki inimkonna lõhesid ületada, vaid, vastupidi, võib neid koguni süvendada. Ent rahuldus, mida pakub võimalus osutada mõne vaate variserlikkusele, tundub olevat seda väärt. Nali teeb seda tõhusamalt kui pikad nördinud artiklid. Heaks näiteks on meem, kus Ukraina sõdur plahvatuste taustal õhuväge appi palub ja saab rahvusvahelise toena vastuseks väikelennuki, mille sabas lehvib silt „Te olete väga tublid!".

Nali ja iroonia aitavad hetkeks hinge tõmmata. Sõja varjus avaldatud ja praktiliselt tähelepanuta jäänud Valitsustevahelise Kliimamuutuste Nõukogu viimase raporti traagilisi noote mahendab pisut Ameerika huumorikanali The Onion TikToki video vormis kirjeldus raportist kui „südamlikust jumalagajätukirjast inimkonnale". Entusiastlikult soovitatakse mäletada häid aegu, sest teha pole enam nagunii midagi. Huumor annab olukorrale pahupidise jõu ja paneb ehk mõne itsitaja korra ka kaasa mõtlema. Nõnda jagab kanal kliimaraporti katastroofi ennustavate tõdemuste taustal rõõmusõnumit, et inimkonna salaplaan imperaatorpingviinid planeeti kuumutades maha tappa kulgeb plaanikohaselt.

Vahel saavad aga looduse sõnumid mõnes naljas sujuvalt kokku poliitiliste sõnumitega nagu järgmises nõukogudeaegses anekdoodis.

Mees helistab KGBsse ja teatab, et tal lendas papagoi ära.

„Mis see meie asi on?" küsib ametnik.

„Ma tahtsin teile ainult öelda, et ma ei jaga tema poliitilist maailmavaadet.

Aet Annist on antropoloog, kes on uurinud, kuidas peegelduvad ühiskondlikud vastuolud noorte käitumises ning otsinud kogukonda keskküladest ja sotsialismijärgsusest ning põhjuseid selle puudumisele. Praegu tegeleb ta esmajärjekorras keskkonna- ja kliimaaktivismi ning selle uurimisega nii Eestis kui ka Inglismaal.

RAAMATU-POED NEILE, KES TAHAVAD LIHTSALT RAAMATUID OSTA

Igas raamatupoes müüakse teatavasti (muu hulgas) ka raamatuid, aga nendeni jõudmiseks tuleb tihti liiga palju energiat kulutada. Õnneks leiduvad mõned sellisedki kauplused, kus esil ongi raamatud ja kõik muu – kui seda üldse on – on kõrvaline.

Kirjutas **Maia Tammjärv**, pildistasid **Mana Kaasik** ja **Aleksander Tsapov**

Kui ma usuksin mingil põhjusel paradiisi, põrgut ja puhastustuld, oleks viimane minu jaoks ilmselt kahtlaselt lennujaama või kaubanduskeskuse nägu – ränk paratamatus, mis tuleb ületada, et jõuda kuhugi, kuhu on väga jõuda, või saada kätte miski, mis lihtsalt tuleb kätte saada. Paistab isegi, et näiteks kaubanduskeskused saavad olla kujundatud ebainimlikeks keskkondadeks ainult teadlikult, ehkki see ei ole ju loogiline, inimesed tuleb panna ostma, veetma siin suuremat tükki oma elust kui mõnes muus asutuses… Kriiskav valgus koostoimes visuaalse müra, sh peegelduvate pindadega, lisaks veel inimkõrvale vägagi häiriv heliline kakofoonia. Kõik see kokku võib tekitada ärevusepisoode ka neis, kel neid muidu ei esine. Ja siis, palun väga, mütta kogu sellest lärmist läbi kuhugi kolmandale korrusele, et osta endale üks raamat.

Edasine sõltub juba kauplusest. On üks selline kett, kus pead uksest sisenedes kirjanduseni jõudmiseks rammima läbi nännilettide vahelt, ja siis on säärane, kus pead enne raamatute nägemistki hiilima mööda restoranis või kohvikus keha kinnitavate inimeste laudadest. Pole alust uskuda, et siin puudub oma müügiloogika, ja viimane, mida siinkohal teha tahan, on neid praktikaid kuidagi hukka mõista – või ammugi inimesi, kes neis ketikauplustes käivad. Rõõm on ikka sellest, et raamatuid kirjutatakse ja kirjastatakse ja ostetakse. Lihtsalt… need kohad ei ole mulle. Ja usutavasti on minusuguseid päris mitu. Nõnda jääkski meil justkui üle kirjandust ainult veebipoest pakiautomaati tellida. Teinekord tahaks aga poes ju ka niisama ringi luusida – vaadata, mida on uut, mille esi- või tagakaas kõnetab, mida kaupmehed soovitavad jne.

Triinu Kööba: „Suviti enne koroonat võis Puändist küll sadakond inimest päevas läbi käia! Siis on nii tore ise poes olla, kui näed, et rahvast on palju.”

Õnneks leidub siiski suuremaid ja väiksemaid – aga igal juhul iseseisvaid, s.t ketiväliseid – saarekesi, kus on esil just see, mida minul on vaja. Kahjuks ei ole enam aastaid Tallinnas Roosikrantsi tänaval tegutsenud Ateena raamatukauplust, kus teosed olid niivõrd odavad, et lõpuks kasvas arve ikka iga kord mitmekümneeuroseks. Kuna mujalt pruugib selle eest saada vaid ühe kuni paar teost, võitis ikkagi lugeja (ja küllap nii mõnigi mööbliteotja, sest riiuleid tuli üha juurde hankida). Tallinnas on aga endiselt alles Raamatukoi ja Puänt ning Tartus Krisostomus, Utoopia ja Biblioteek. Käisingi neil märtsikuu jooksul järjest külas ja uurisin, kuidas neil läheb.

KOGUKOND JA KOOSTÖÖ

Kõigepealt sean sammud Emajõe Ateenasse, et teha tutvust kõige värskema lisandusega meie raamatukaubanduse sfääri (vähemasti uutele raamatutele keskenduvatest kauplustest rääkides), nimelt Aparaaditehases alles eelmise aasta augustis uksed avanud Biblioteegiga. Ma pole siin varem käinud, küll aga jälgin nende tegevust pingsalt sotsiaalmeedias. Täpselt nii nunnu ta muidugi ongi, nagu ette kujutasin, ja raamatupoednik **Kristel Kalda** võtab mind vastu aurava kannutäie teega. Alustan kõige tobedama küsimusega, mida saab küsida inimeselt, kes tegeleb parajasti asjaga, millega ta tahab tegeleda – miks? „Ühest küljest oli see isiklik huvi,” tõdeb Kristel seepeale. „Leidsin ühel hetkel, et ma ei taha tegeleda millegi muu kui kirjandusega. Kuna ma ei ole hariduselt kirjandusteadlane ja mul ei ole ka mingeid ambitsioone ise kirjutada, siis tundus, et see võiks olla sobiv väljund.” Ülikoolis õppis Kristel nimelt hoopis ajalugu, aga ta töötas aastaid Tartu linna kultuuriosakonnas. Üheks impulsiks säärase kaupluse loomiseks oli Kristeli jaoks aga just seesama tunne, et kaubanduskeskustes olevad raamatupoed ei ole sellised, kus ta tahaks ise käia. „Olen otsinud reisides alati üles väikesed raamatupoed ja fännan neid tohutult. Tundus, et Tartus võiks midagi sellist teha.” Eriti, tõdeb ta, oli puudust heast lasteraamatute valikust ja ka Utoopiaga võrreldes ei ole Biblioteegi profiil tema meelest liiga sarnane, kuna Utoopias on rohkem mõttekirjandust, siin aga on fookus pigem ikkagi ilukirjandusel. Poekese teisel korrusel leidub aga ka pisike kasutatud raamatute sektsioon ning all on väike riiulike eesti autorite teistesse keeltesse tõlgitud teoste jaoks, mida aitab organiseerida TarSlämmi eestvedaja **Sirel Heinloo**.

Oluline Utoopia ja veini seose põhjus peitub ka kadunud Marju Lepajõe isikus, kes rõhutas alati, et raamatupoes peaks ikka veini olema!

Õieti kujutas Kristel oma poodi esmalt ette mõnes Tartu kesklinna nurgataguses kohas, niisiis on praegune asukoht Aparaaditehases pigem juhus, aga tagantjärele mõeldes oli see kindlasti õnnelik juhus, täpsustab ta, sest nõnda satub siia ka külastajaid, kes spetsiaalselt Biblioteeki tulla ei teaks. Pood on veel nii värske, et n-ö täiskohaga ongi siin Kristel ise, aga vahel on abis ka luuletaja ja Värske Rõhu toimetaja **Joosep Vesselov**. Kui uurin, kui palju Biblioteegis rahvast käib, siis selgub, et see on väga keeruline küsimus – kõik sõltub, mh sellest, kas siin või läheduses on parajasti mõni üritus toimumas jne. Tuleb aga välja, et kogu selle aja jooksul on olnud küll üks päev, kus ei ostetud mitte midagi, ja see oli 3. jaanuaril.

Lisaks tavalisele müügile ja raamatuesitlustele on siin mitmeid lisategevusi, mida Kristel tähistab sõnaga „kogukondlikkus”. Näiteks juba enne poe avamist vedas ta – ja veab senimaani, nüüd juba Biblioteegis – lugemisklubi Trükimust ja Pool Pokaali, kus loetakse ja arutletakse teoste üle, mille ainetel on tehtud parajasti kinodes jooksev film, lisaks toimivad siin teatav raamatuvahetuse süsteem, lasteprogramm jne.

Julgeksin pidada Biblioteegi n-ö suureks õeks Tallinnas Telliskivi Loomelinnakus resideerivat raamatupoodi Puänt, ja tõepoolest ka Kristel ütleb, et sellekohane eeskuju oli täiesti arvestatav, liiati käis ta enne Biblioteegi avamist Puändi tüdrukutega väikepoe pidamise ohte ja rõõme arutamas. „Jaa, me lausa pool päeva rääkisime,” kinnitab ka **Triinu Kööba**, kui lõpuks Tartust tagasi Tallinna jõuan ja Puändis jutujärje üles võtan, seekord küll ainult Triinuga, ehkki kauplust peavad nad koos **Elisa-Johanna Liiviga** – mõtlevad ja plaanivad kõike ühiselt, samamoodi nagu enam kui viis aastat tagasi raamatupoodi alustades (esimesel aastal veel teises asukohas, Pärnu maanteel). Eks oma poega alustamise raskust mäletavad nad praegugi. Elisa ja Triinu olid Puänti avades õige noored – on muidugi praegugi, aga 2016. aastal olid tüdrukud 24 ja 25. Kusjuures selgub, et nõnda nagu Kristelgi, ei ole ka nemad õppinud kirjandust, vaid tutvusid tudengitena hoopis EKAs. Kuidas nad niimoodi julgesid? Triinu ütleb, et alguses kõlas ka kommentaare, et mida need noored tüdrukud üldse kirjandusest teavad, ning ehkki esiti tegid need haiget, on nad nüüdseks sellest üle saanud. Tallinna raamatukaubanduse maastikul on Puänt end selle aja jooksul ju ka kahtlemata kehtestanud.

Kui Biblioteek reklaamib end sotsiaalmeedias eelkõige kogukondlikkuse aspekti kaudu, siis Puändis on oluliseks märksõnaks „kureeritus”. Mida see siinkohal õieti tähendab? „Me teeme seda kõike esmajoones ikkagi enda ja siis teiste jaoks,” tõdeb Triinu. Nõnda on ka raamatute valikuga – müüki võetakse seda, mida tihatakse ise soovitada. Ja soovitusi, peab ütlema, saab siit tõepoolest häid – päris tihti võib siit koduteel läbi astudes ilmneda, et siinne rahvas on värskeima lektüüriga paremini kursis kui näiteks mina, kellest võiks ju seda juba ameti poolest eeldada. Ohtrasti leidub siin ka uuemat ingliskeelset kirjandust, täitsa omajagu lasteraamatuid, aga ikka ka sarja „Avatud Eesti raamat” ja Tallinna Ülikooli kirjastuse väljaandeid jne. Päris kõike siin muidugi pole, eks ruum – sest erilist laopinda siin lisaks poe enda ruumile ei ole – ja just seesama kureeritus seavad piirid ette. Kõike ei peagi aga pakkuma või vähemalt Puändi arvukad fännid ei tule siit kindlasti näiteks esoteerikat otsima (esoteerikaalast lektüüri ei võta oma poelettidele *põhimõtteliselt* ka ükski teine kauplus, kellega selle loo tarbeks vestlen, ehkki näiteks Krisostomuse ja Raamatukoi e-poest on seda võimalik osta).

Praegu töötab lisaks Triinule ja Elisale Puändis veel osalise koormusega kaks inimest, aga ikka võib teinekord juhtuda – nagu meie esimese plaanitud kohtumise ajal Triinuga –, et korraks tuleb poe uksed üldse kinni panna ja näiteks trükikotta tormata. Ka siin selgub, et küsimusele selle kohta, kui palju poes rahvast käib, on raske vastata. Huvitava seaduspärana tuleb küll välja, et teisipäevad kipuvad olema kõige aeglasemad, samas näiteks reeded on hoogsamad. Ja (arvatavasti palkade laekumise tõttu) kuu alguses on rohkem liikumist kui kuu lõpus. „Suviti enne koroonat võis küll sadakond inimest päevas läbi käia!” hüüatab Triinu. „Siis on nii tore ise poes olla, kui näed, et rahvast on – ei saa üksteisest hästi möödagi.” Intervjuu lõpupoole võtab aga temagi jutt veidi nukrama tooni, kui ta ütleb, et tahaks normaalseid aegu tagasi, sest kõigepealt oli ju mitmeaastane koroonaaeg, aga emotsionaalselt mõjutab inimesi kindlasti Ukraina sõda, praktilise poole pealt küllap veel suured küttearved, rääkimata veel paberi tarneraskustest, mis mõjutavad juba otseselt raamatute hindasid…

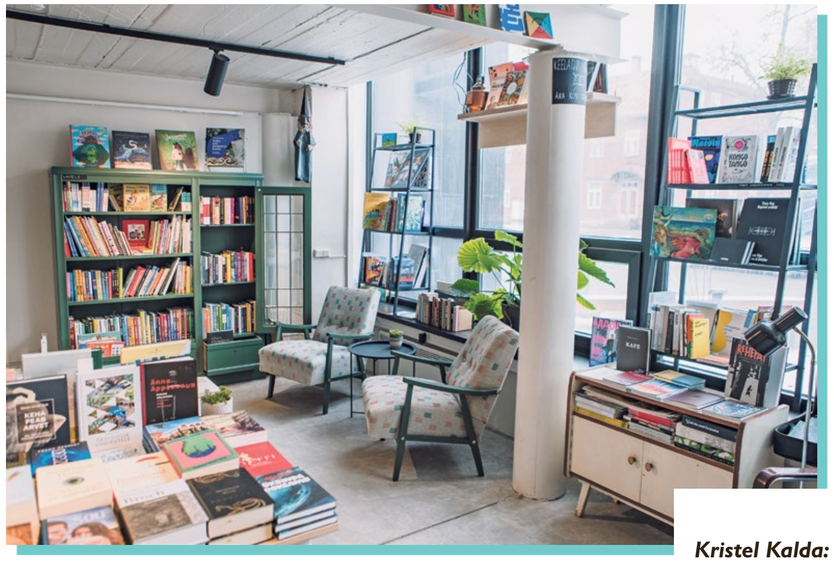

Biblioteegist võib leida raamatute kõrval ka õdusaid soppe nende sirvimiseks või niisama istumiseks. Lauakese peale saab aga kuuldavasti toetada varsti ka veiniklaasi!
Foto: Mana Kaasik

Praegu on Utoopia avatud kahel päeval nädalas – teisi- ja kolmapäevadel –, kuigi tegelikult teatakse Tartus rääkida, et päris kindel ei saa selleski olla. Minu enda jaoks on selles midagi väga tartulikku – midagi sellist näiteks Tallinnas naljalt ei kohta ja niisugusena on see igatahes sümpaatne ja nostalgiline. Samas võib säärane kindlusetus olla ilmselt pisut tüütu olukorras, kus on kiiresti mõnd raamatut tarvis. Teatav hipivaib on aga Utoopiaga alati kaasas käinud, ka siis, kui avatud oldi enam-vähem kindlalt viis-kuus päeva nädalas. Siim tõdeb, et nüüd on Utoopia ehk esmajoones staap, kus toimuvad üritused – salongiõhtud ja muu säärane, nagu seal ikka on toimunud –, mille loomulik osa on raamatud. Neid saab muidugi samuti osta, kusjuures viimasel ajal on suurenenud kasutatud kirjanduse osakaal, mis võttis algusaegadel enda alla pigem ühe nurgakese poeruumis.

Kui küsin, missugusena Siim ise Utoopia identiteeti võrreldes teiste väikepoodidega näeb, vastab ta üllatavalt sirgjooneliselt: „See on väga suur vahe, et kui teised peavad raamatupoodidena rohkem ellujäämisega tegelema, siis meil on privileeg, et oleme mingis mõttes Kirjanduse Maja käepikendus.” See avaldub just ürituste korraldajana tegutsemises. Päris murelikuks teeb paberi ja seega raamatute hinna kallinemine Siimu just teistele pisikestele poodidele mõeldes: „Mul on tunne, et kui hinnad tõusevad meil millalgi juba Põhjamaade tasemele, siis väikesed raamatupoed ei pruugi seda üle elada.”

Kristel Kalda: „Olen otsinud reisides alati üles väikesed raamatupoed ja fännan neid tohutult. Tundus, et Tartus võiks midagi sellist teha.”

HIPIPOOD TARTU KIRJANIKE RÜPES

Kirjeldatuist mõneski mõttes natukene teisest puust paistab olevat Tartu Kirjanduse Majas tegutsev kauplus Utoopia, mis avas oma uksed ka tibake varem ehk juba 2015. aasta lõpus. Toona vedasid seda **Villem Varik**, **Märten Rattasepp** ja **Kadri Lind**. MTÜ juhatuse liikmena on Villem Utoopiaga endiselt seotud, aga kuna elu on ta vahepeal Tartust eemale viinud, peab kauplust praegu põhiliselt hoopis teine juhatuse liige, teoloogiharidusega emakeeleõpetaja **Siim Lill**. Lisaks Siimule võib poes (paiguti theminigi) kohata luuletajat ja muusikut **Janar Sarapud** ning veidike harvem ka (teistki) usuteadlasest emakeeleõpetajat **Rauno Alliksaart**. Siimu teekond raamatupoodniku ametisse oli veidi käänulisem ja kulges hoopis läbi tol ajal Kirjanduse Maja keldris tegutsenud lokaali Arhiiv. „Kõigepealt olime me Raunoga seal ju baarmenid,” teatab ta. Siis hakkasid noormehed Arhiivis vaikselt kultuuriprogrammi, sh kirjandusüritusi vedama, misjärel kolitigi märkamatult juba korrus kõrgemale raamatupoodi. „Kõiges on tegelikult ikkagi süüdi **Berk [Vaher]**!” täpsustab Siim kohe (mõistagi surmtõsiselt). Ja eks seda mäletavad (toonased) tartlased küllap hästi, et kui Berk Eesti Kirjanike Liidu Tartu osakonna eesotsa naasis, hakkas Kirjanduse Majas tõepoolest ka baari- jm rindel asju muutuma. Ütleme, et atmosfäär üsna laias mõttes.

½ Puändi eestvedajatest Triinu Kööba isikus. Foto: Aleksander Tsapov

Teatavat hipivaibi jutuks võttes ei saa aga üle ega ümber veinist. Ehkki Utoopial ei ole alkoholimüügiluba ja veini ei ole seal ka kunagi müüdud, olen sattunud sinna ise nii mõnelgi korral, kui peetakse parajasti mõnd kirjandusüritust või toimub muu koosviibimine, ja ei saa salata, et punast veini on siis ikka pakutud, teinekord isegi ohtrasti. Eeskujuks olid Utoopia poistele siinkohal Krakówi raamatupoed, kus Siimu mäletamist mööda müüakse igas kaupluses kohvi ja veinigi, aga lisaks peitub Utoopia ja veini seose oluline põhjus ka kadunud **Marju Lepajõe** isikus. „Tema rõhutas alati, et raamatupoes peaks ikka veini olema!” Tõsi ta muidugi ongi ja siinkohal tasuks vaadata

jätkub >

< eelneb

Utoopia poeke Tartu Kirjanduse Majas, mis varsti (võib-olla) ka ära korrastatakse. Pildil poodniku rollis Janar Sarapu. Foto: Mana Kaasik

kindlasti üle **Vallo Toomla** kaunis dokumentaalfilm „Marju Lepajõe. Päevade sõnad", kus satutakse muu hulgas ühele Utoopia meeleolukale, ehk isegi natuke pöörasele olengule.

Nagu teisedki pisipoed, ei näe Siim siin mingit vastastikust konkurentsi, vaid ikka koostööd. Näiteks on läinud Kristeli algatusel käima sümpaatne plaan, et kui Utoopia või Biblioteegi rahval on emmal-kummal Tallinnas käimist, võtab ta vajaduse korral sealt teisegi poe tarbeks raamatuid kaasa! Kristelil on seepeale öelda vaid üht: „Kõik on lihtsalt nii toredad, et ma ei oska ise küll mingile konkureerimisele mõelda."

Margo Matsina: „Raamatukoi tahab kangesti olla lihtsalt raamatupood. Kõigi raamatute pood!"

VEEBIST POODI JA TAGASI

Kui esmajoones rääkisin päris tillukestest poodidest, siis tegelikult ei saa ka kuidagi üle ega ümber esiteks omajagu vanematest, aga samas ka pisut (vähemasti näiteks töötajate arvult) suurematest kauplustest. Nii Tartu Krisostomus kui ka pealinna Raamatukoi alustasid tegutsemist juba 90ndatel, kusjuures mõlemad esmalt veebipoena, millena nad tegutsevad füüsilise kaupluse kõrval tänapäevani, aga fookus ja ärimudel on neil olnud üsna erinevad. Kui 1992. aastal avatud Krisostomus on tegelenud peamiselt välismaise kirjanduse tellimuste vahendamisega, siis Raamatukoi seostub inimestele sageli peamiselt vanaraamatute müügiga, kuigi tegelikult alustati 1998. aastal hoopis uute raamatute e-poena. Aastate jooksul on aga muutunud mõlema jaoks nii mõndagi, kusjuures ega *suur* pole ju õieti kumbki. Krisostomuses töötab Tartus seitse inimest (lisaks aga veel Tallinnas kaks ning nii Riias kui ka Vilniuses kummaski üks inimene) ning Raamatukois on kokku palgal küll *lausa* 13 inimest, aga kuna päris suur osa neist on tudengid, siis kõik ei tööta täiskohaga.

Tartus Raekoja platsil on Krisostomusel ruutmeetritelt küllalt väike poeke, kus mind võtavad vastu juhatuse liige **Margus Pau** ja Eesti kirjastajatele keskenduv ostuspetsialist **Merle Sults**. Ja esmalt tõepoolest just ingliskeelsed raamatud – kaupluses kohapeal on uute eestikeelsete raamatute valik pigem väike. Kui uurin, missugusena näevad Krisostomuse inimesed oma identiteeti võrreldes teistega, ütleb Merle, et nende valik on akadeemilisem kui nii mõneski teises poes, ehkki näiteks e-poes müüakse tegelikult kõike. „Väga head kliendid on meil meditsiinitudengid," toob ta näite – ingliskeelseid meditsiiniõpikuid ei pruugi mujalt hästi saadagi. Margus rõhutab, et esmajoones on tegu senini ikkagi veebipoega ja näiteks füüsilise kaupluse käive moodustab kogu tegevusest sõltuvalt aastast 5–10%. Erandjuhtum on Krisostomus siinse loo kontekstis veel sellegi tõttu, et n-ö suurklientideks on neile hoopis raamatukogud ja asutused, kes nende kaudu võõrkeelset lektüüri tellivad.

Kui tunnistan, et olen ise harjunud tellima ingliskeelset kirjandust Book Depository kaudu, ütleb Margus, et nagu seal, on ka Krisostomuse e-poes saatmine tasuta ja tegelikult võib nende kaudu tellides tulla isegi odavam. Kusjuures kontrollisin seda hiljem päris mitme nimetuse näitel ja tõepoolest, nii ongi, niisiis karta võib, et vähemasti ühe kliendi sai Krisostomuse e-pood tänu sellele loole juurde. Milleks aga hoida pisikest poodi, kui ülemäära suurt käivet siit ei tule? Küsimus on muidugi rumal, sest siin, nagu selgub, polegi tegelikult mingit küsimust – pood peab ikka olema, kas või juba klientide pärast. Merle teatab uhkusega: „Meil on erilised kliendid." Selgub, et on lausa sääraseid, kes on käinud seal juba 20 aastat ja keda poe inimesed hästi tunnevad ja hindavad.

Kui sean ühel kolmapäevahommikul kell 10 sammud Tallinnas Harju tänaval Kirjanike Majas resideerivasse Raamatukoisse, et selle asutaja ja vedaja **Margo Matsinaga** veidi juttu ajada, olen endamisi üsna kindel, et seekord avaneb mul võimalus leida esimest korda eest tühi kauplus, aga ikka jõuab üks klient napilt minu nina ees uksest sisse lipsata.

Kristel Kalda: „Olen mõelnud, et võtan Biblioteeki veinid ka sisse, et tulge, istuge siin, jooge veini ja lugege raamatuid. Või tehke tööd!"

Margo kabinet on just selline, nagu ühe raamatupoodniku kabinet peabki olema – raamatuid nii täis, et kohvitassi, märkmiku ja diktofoni lauanurgale paigutamiseks peab natuke vaeva nägema. Koos kursusekaaslasega Margo ise poe *ca* 24 aastat tagasi avaski, esmalt niisiis uute raamatute veebipoena, aga juba paar aastat hiljem osteti ära üks pisike (toona kahjumis) antikvariaat – sealt sai Raamatukoi jaoks alguse vanaraamatutega tegelemine ja tekkis ka füüsiline kauplus. Ehkki esmajoones seostavad paljud Raamatukoid vanaraamatutega tänapäevalgi, ütleb Margo, et tegelikult liiguvad kauplemise perspektiivist uued ja vanad teosed umbes pooleks, ning lisab, et umbes võrdselt jaotub ka käive füüsilise poe ja veebipoe vahel. Inimesi käib kaupluses kohapeal Margo sõnul päeva jooksul keskmiselt nii 100 ringis, aga igaüks alati muidugi midagi ei osta.

Erinevalt pisikestest poodidest Krisostomus ja Raamatukoi konkureerimist ei eita, aga konkureeritakse peamiselt oma tõhusate e-poodide tõttu ja sestap ka suuremate kauplustega. Margo ütleb sedagi, et identiteediküsimus on talle õieti natuke keeruline, sest kuna kaubeldakse nii uute kui ka vanade raamatutega, on siin saanud kokku justkui kaks väga erinevat maailma: „Me tahaksime kangesti olla lihtsalt raamatupood. Kõigi raamatute pood!"

Ise tavatsen viimasel ajal Raamatukoist teoseid tellida veebi vahendusel ja pakisaatmistasu vältimiseks neile ise poodi järele tulla – liiati on asukoht soodne ja pole vaja ka kaubanduskeskusest läbi minna! Uued raamatud kipuvad siin olema ka odavamad kui mujal. Küsingi, kuidas nad üldse saavad lubada endale teistest poodidest kohati täitsa arvestatavalt väiksemat juurdehindlust. Margo tõdeb, et üks argument on siin tõesti see, et veebipoe kulud ei ole eriti suured, samuti on pigem väiksemapoolsed ka Raamatukoi turunduskulud. Minu jaoks üllatavam põhjus on aga seotud sellesama „kõigi raamatute poe" aspektiga. Nimelt on kasutatud raamatute juurdehindlus tunduvalt suurem ja nõnda saabki numbreid kokku lüües uusi teoseid veidi odavamalt müüa.

QUO VADIS, VÄIKE RAAMATUPOOD?

Oma e-pood on olemas ka Puändil ja Biblioteegil (ainult Utoopial ei ole seda ega paista lähiajal tulevatki), aga nii Triinu kui ka Kristel ütlevad, et ülemäära palju sealt ei tellita ja ilmselt peaks ise rohkem selle nimel tööd tegema – jooksutama reklaame Instagramis ja Facebookis jne. Kahtlustan, et sellisel juhul peaksid poed endale ka laoruumi hankima ja rohkem rabelema, võib-olla inimesigi juurde võtma… Ehk ei saa välistada, et selliste kogukondlike poodide jaoks võib e-pood olla tore väike boonus, aga põhiväärtus püsib (vast?) siiski sellel, mis toimub kohapeal, riiulite vahel.

Kristel arvab, et tulevikus võiks Biblioteegist leida lisaks praegusele väikesele kasutatud ingliskeelse lektüüri valikule ka uusi ingliskeelseid teoseid: „See eeldab natuke n-ö rasva kogumist, sest kõigepealt on ju vaja need kõik osta." Kui praegu pakub Kristel poes suurt valikut eri teesorte, siis siingi võib varsti oodata täiendust: „Olen mõelnud, et võtan veinid ka sisse, et tulge, istuge siin, jooge veini ja lugege raamatuid. Või tehke tööd!" Ega alati ei pea ju midagi ostma. Omalt poolt tingimata soovitan, õdusust ja rahu siin Biblioteegi teise korruse diivanil jagub.

Triinu natuke ohkab, et eks nad on Elisa-Johannaga ikka mõelnud ja unistanud, et Puändile oleks vaja suuremaid ruume, et näiteks raamatuesitlustel rohkem külastajaid ära mahutada või ka niisama olesklemisruumi juurde tekitada. Külastatavuse mõttes aga jällegi Telliskivi Loomelinnakust paremat kohta justkui polegi. Puändi kirjastusel läheb aga täitsa hästi, seni on ilmunud neli raamatut. Neist üks, **Martin Alguse** „paranemine", nomineeriti ka kulka luulepreemiale ning koostöös Paide Teatriga ja hooandjate toel välja antud „33 kõnet" figureeris aasta kauneimate raamatute hulgas. Kusjuures just siis, kui poes Triinuga juttu rääkisin, tuli Puändi kirjastuse värskeima raamatu „Täna piisab vähesest" autor **Berit Kaschan** oma luulekogu autorieksemplaridele järele. Ja nähtub, et kirjastuse kahe järgmise teose ideed juba idanevad.

Krisostomus tegeleb praegu lisaks kõigele muule näiteks ukrainakeelse kirjanduse vahendamisega, mida raamatukogud nende kaudu ohtrasti tellivad, ja ka Raamatukoi põhiline uudis pärineb lähiolevikust, sest paar nädalat tagasi avati nende *esimene* n-ö filiaal – kauplus Viljandis! Kusjuures Viljandi Raamatukoi paikneb ajaloolises asukohas aadressil Lossi 28, kus tegutses ka enne neid aastakümneid antikvariaat, ainult et nüüd müüakse seal nagu Tallinna Raamatukoiski nii uut kui ka kasutatud kirjandust. „See on meie jaoks väga suur asi!" tunnistab Margo.

Siimu tulevikuplaanid, ehkki omal moel abstraktsed, on kaunis olmelised. Ta tõdeb, et tegelikult peaks end kokku võtma ja Utoopia ära korrastama! Muu hulgas seepärast, et ka asjaajamise süsteem on neil vanakoolilik ehk „süsteem on minu peas!" – kus mis raamat on, kui palju mingid teosed maksavad jne, ehkki kasutatud raamatute puhul tuleb ikka ette ka n-ö näo pealt vaatamist ehk kui tundub, et kellelgi on raamatut ikka väga vaja, aga raha väga pole, saab ka sümboolse summa küsida. Ise tallinlasena ütleksin küll **Kersten Kõrgele** viidates, et „Tartus võib!", aga teisalt tuleb tõdeda, et korrastamine võib teinekord igati tarvilik tegevus olla, isegi Emajõe Ateenas.

Foto: Kiur Kaasik

Mana Kaasik on fotograaf ja disainer. Kui ta ei pildista parasjagu 2024. aasta kultuuripealinna Tartu sündmusi või ei askelda TYPA trüki- ja paberikunstikeskuses, matkab ta koos kaameraga Rootsi mägedes või Eesti rabades.

LUMEHELBEKESTE PÄRALT ON KAOS

Vaatas **Iiris Viirpalu**

1992. aastal sündinuna vaatan austusega noori, kes jaksavad käia iga nädal kliimasoojenemise peatamiseks meelt avaldamas, on teadlikud oma tarbimisest ja eluviisist. Samuti on nende jaoks elementaarne, et naised peavad saama sama palju palka kui mehed, et eelistada tuleb kergliiklust ning et vähemustel võiks olla täpselt sama palju õigusi kui keskealistel valgetel heteromeestel. Usun, et probleemid ja konfliktid, mille esilekerkimise ja poliitilise ülerõhutamise ajal on Eesti ühiskond üha enam lõhestumise märke näidanud, ei ole paljude noorte jaoks isegi teema, mille üle kirglikult vaielda. Lihtsalt piinlik on.

Võrreldes paljude teiste Euroopa riikidega näeb Eestis paraku endiselt vähe läbimõtestatud ja kõrgetasemelist sotsiaalselt akuutsete probleemidega tegelevat teatrit.

SOTSIAALNE TEATER

Võrreldes paljude teiste Euroopa riikidega näeb Eestis paraku endiselt vähe läbimõtestatud ja kõrgetasemelist sotsiaalselt akuutsete probleemidega tegelevat teatrit, mis otsib värskeid viise peegeldusteks, mitte ei lähe meelelahutuse või (klassikalise) näidenditeksti illustreerimise teed. Võimalik, et asi on selles, et seni me ei olegi pidanud seisma silmitsi kliimamuutuse karmide tagajärgedega nagu Hispaania ja Saksamaa või põgenikelainetega nagu Kreeka ja Itaalia. Alkoholism, koduvägivald, palgalõhe ja depressioon on meie ühiskonnas aga kahjuks nagunii ammu kodused ja tuttavad ega vii enamikku piisavalt endast välja.

Sestap oli sümpaatne lavastuse ja eelkõige tekstilise materjali üsna toores ausus kõiges, mis puudutab ühiskonda ja viimaste aastate jooksul kihtidena meie peale laotunud kriise. Aus sissevaade probleemidesse, mis ei ole seina taga, vaid millega tuleb tegeleda kohe, on miski, mis täiskasvanutele suunatud lavastustes Eestis nii mõnigi kord puudu jääb. Siinkohal tekib soov läkitada iroonilised tervitused **Jüri Ratasele**, kes omakorda tervitas oma koalitsioonikaaslasi tordiga. Häbi on, aga ei tunne, nagu öeldakse. Märtsi lõpus jagatud teatriaasta auhinnad lubavad aga oletada, et siingi on ärksamad teatritegelased üha enam sotsiaalsetele teemadele keskendumas, sest auhinna pälvisid näiteks koduvägivalda käsitlenud lavastused, samuti fundamentalismist rääkinud töö.

FEMINISMIST NEOLIBERAALSUSENI, VÄHEMUSTEST KOROONAKRIISINI

Hoolimata teksti aususest jäi lavastus kollaažlikuks ja pealispindseks. Terviku moodustamise asemel näidati lühistseene, mis mõjusid katkestatult ega jõudnud mõtet lõpuni kohale viia. Kirjeldav ja markeeriv stiil domineeris terviklikkuse üle. Lavastaja **Christian Römer** (Saksamaa) ühes helikujundaja **Dida Zende** (Saksamaa) ja teksti autorite **Sveta Grigorjeva** ja **Mihkel Seedriga** oli pöördunud nii räpi, *techno*-muusika ja tantsu kui ka tugeva slängi ja ropendamise poole. Võimalik, et nad püüdsid noortelavastust hüpliku ja hakitud režii kaudu meelega remikslikuks teha, kuid lõpptulemus mõjuski fragmentaarselt. Stseenide nii kiires vaheldamises ei pääsenud mõjule ka tekstis esitatud ideede tegelik sisu ning lavastuse vorm tundus noori alahindavat. Usun, et noored suudaksid süveneda ka lavastusse, kus räägitakse probleemidest ja päriselust, ent vormiski pole tehtud hinnaalandusi ja kujunditega pigem võimendatakse sisulist mõju.

Foto: Siim Vahur

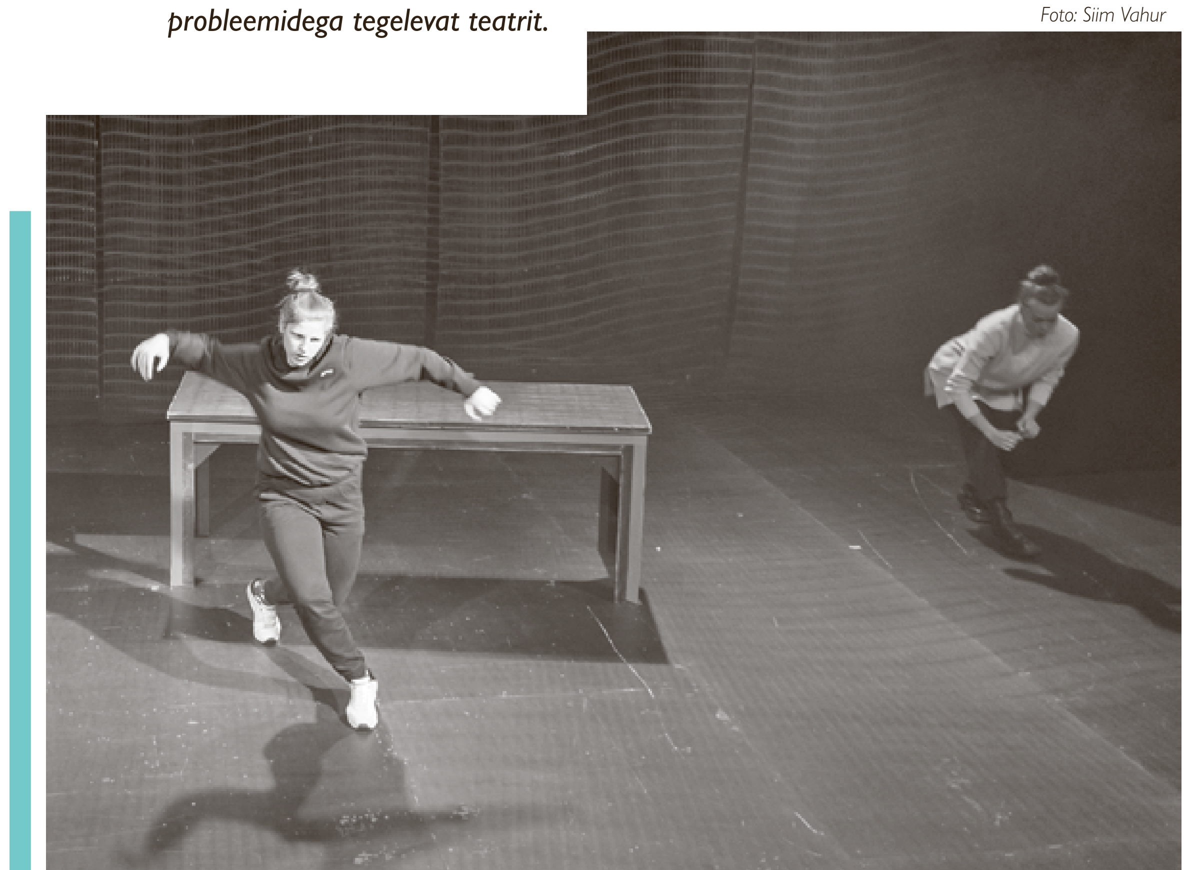

„*WOKE* JA VIHANE", VAT TEATER.
LAVASTAJA CHRISTIAN RÖMER, AUTORID SVETA GRIGORJEVA JA MIHKEL SEEDER,
LAVASTAJA ASSISTENT ALISSIJA-ELISABET JEVTJUKOVA. KUNSTNIK KARMO MENDE,
HELILOOJA DIDA ZENDE, VALGUSKUNSTNIK ROMMI RUTTAS.
OSADES KAROLIN JÜRISE, SILVA PIJON, AGO SOOTS.

Vormilises plaanis õnnestusid heli-, video- ja valguskujundus, kuna leitud kujundid – muusikalised žanrid, nagu *techno* ja hiphop, ehitustandrilt laenatud ääriskile ja lavastuse lõpu videolahendused – mõjusid veenvalt, värskelt ja noortepäraselt. Lavastuslikud võtted tervikuna tundusid aga kahjuks poolele teele pidama jäävat. Olulisi teemasid kaasati lavastusse suur hulk, ehk liigagi palju. Nõnda jäi kohati mulje, otsekui loojad oleksid mõnedest teemadest – laste mittetahtmisest koroonakriisini, feminismist kliimani – lihtsalt markeerimise korras ja kiiresti üle libisenud. Minule jäid lavastuses esitatud teemad skitseeringuks, ma ei saanud näitlejate ega esitatud tekstiga nii sügavat kontakti, kui oleksin soovinud. Võib-olla sobis säärane formaat noorematele rohkem, paar korda kostus isegi naerupahvakuid.

Tekstiliselt tõusid enim esile tabavad tähelepanekud üksinduse ja Tinderi-kultuuri teemadel, samuti ajakohaselt mõjuv kommentaar diktaatorlikkusele ja potentsiaalsele vägivallale igaühe hinges. Humoorikalt mõjus osutus suutmatusele avatumalt ja soojalt suhelda: „Eestlasel on teatrisaalist väljaspoolgi neljas sein."

Tänuväärseim on asjaolu, et lavastuse tekstimaterjal pandi kokku koos noortega töötubade ja foorumteatri formaadis ehk hõlmatud said põletavaimad teemad, mis sellele põlvkonnale päriselt korda lähevad. Nii võib uskuda, et esitatu pole pelgalt täiskasvanud teatritegijate nägemus noorte maailmast ja elust. Lootust on, et noori võetakse järjest enam arvesse, et neid võetakse võrdse partnerina ühiskondlikes aruteludes. Head ja sotsiaalseid teemasid käsitlevat noorteteatrit tehakse Eestis õnneks üha enam.[1]

KUI OLEKSIN NOOREM, OLEKSIN VIHASEM

Just noored peavad õppima elama põlevas maailmas. Just noored on silmanähtavalt maksnud koroonakriisi ja ühiskondade suletuse eest kõrget hinda oma vaimse tervisega. Kui ma kuuluksin Z-põlvkonna sekka, oleksin ma ärevam ja kordades vihasem. Tajun, et praegune keskkoolinoor peab paratamatult elama üksnes lahtiste silmadega, sest ümbritsev ühiskond ja maailm paneb muretsema, hoolima ja pidevalt arutlema.

Pöidlad pihku, et noored ei muutuks kogu selles kriiside möllus apaatseks ja küüniliseks. Ning et *wokeness* ei piirdu üksnes oma õiguses raudkindlana, aga sealjuures naiivses võtmes klišeelike elutarkuste esitamisega *à la* **Jesper Parve**[2], vaid et sellel on päris kandepind, millel noored ja ühiskond saavad edasi purjetada. Üleujutuste kiuste.

lumehelmeke, tasa-tasa
sulab suus, tasa-tasa
mürgipuuks
isade sõna peab kuulama
isamaad austama
isakõnega vihkama
karta tuleb aga emakeeles
sest naised on tasa-tasa

lumehelmekesed, tasa-tasa
sulavad, tasa-tasa
ratas veereb teelt
isad on kraavis või baaris või tööl
ja ikka ja jälle ja alati
nõeluvad emad ja naised
seda rahvast
seda riiki, tasa-tasa
meie metsa lapitekki
Euroopa alamakstuimad naised
eesrindlikult edukas e-riigis
pole siis ime, et kui isakesed
ja vanurid tulevad tänavatele
abortide vastu marssima
viskavad emad ja tütred
vardad käest ja pagevad sohu
või välismaale

lumehelbekeste päralt
on riik ja häbi ja kaos
järjekordne tiigrihüpe
et kustutada isakeste võlad

Iiris Viirpalu on semiootikataustaga kultuurikriitik, kes kirjutab peamiselt tantsust ja teatrist. Sekka ka luuletab.

[1] *Huvitavat lugemist noorele vaatajale suunatud teatrist leiab Sirbist, näiteks Keiu Virro sulest. (Vt nt Virro, K. 2022. Teater, mis avardab noorte vaimset ruumi. – Sirp, 25.03. või Virro, K. 2018. Suurepärane teater noortele vaatajatele pole võimatu missioon. – Eesti Päevaleht, 07.11.)*

[2] *Jesper Parve fenomeni ja raamatuid on imeliselt kirjeldanud ja analüüsinud Katrin Pauts. Vt Pauts, K. 2019. Arvustus. Jesper Parve „Mees 2": 189 lehekülge õpetussõnu, kuidas olla nõme mees. – ERR, 17.09.*

DJ-ANKEET

OTT KELPMAN

Fото: Triinu Jalakas

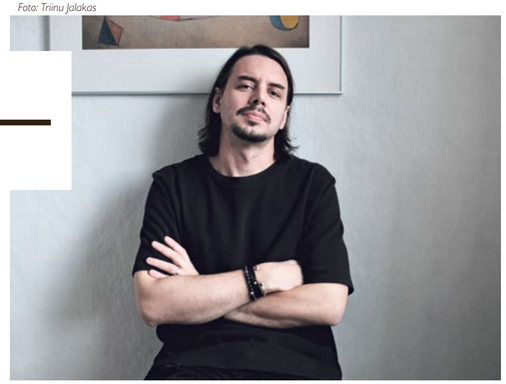

Värske ja *vintage*, disko ja mitte disko. Need kõikehõlmavad sõnad IDA Raadios eetrisse mineva saate „Ottimo FM" tutvustusest võtavad hästi kokku meie DJ-ankeedi seekordse peategelase Ott Kelpmani haarde. Oma käe andis ta plaadikeerutamisele peaaegu 20 aasta eest ning tagasi pole ta seda siiani saanud, see-eest on ta leidnud nii mõnegi mõttekaaslase. „Pärast Disco Obscura sündi *ca* 10 aastat tagasi hakkasid meie ühised setid üha pikemaks venima. 6–10-tunnise keika jooksul on aga võimalik juba pelgalt muusikalise suhtluse teel teise inimese kohta palju teada saada. Avatus, empaatia ja peen huumorimeel on need, mis ühendasid siis ja ühendavad ka praegu. Kindlasti lisandub nüüd veel hoolivus – kui Otile tundub, et sul on sügisõhtul õues hängides külm, ei pea ta paljuks kohe rattaga koju sõita ja sulle oma jope selga tuua," kirjeldab Otti sõber ja peosarja Disco Obscura kaasteeline Bertil Tüvi.

Debüüt: Ilmselt 00ndate esimeses pooles Tartus kursapeol. Tavatsesime toona koolivenna ja kaasentusiasti Jüri F. Lotmaniga aeg-ajalt DJ-tehnikat rentida, et seda minu vanavanemate Annelinna korteris ohjeldamatult ekspluateerida. Peagi tulid ka esimesed peokorraldamised ja -sarjad ning sealt on see kõik vaikselt allamäge veerenud.

Muusikas oluline: Oleneb. Meeldib muusika võime lõõgastada või hoopis sütitada ja stimuleerida. See sunnib süvenema ja tähelepanu koondama, kuid annab ka võimaluse eskapismiks.

Muusikas ebaoluline: Et see oleks parasjagu peavoolus või moodne. Kõik ebavajalik, mis vajutab pitseri muusikale endale.

Mida mängin: Armastan kosmilist saundi, psühhedeeliat, uut ja vana diskot, afrobiiti, erisugust *house*'i, *Balearic*'ut, *Italo*'t, *new wave*'i, *dub*'i ja palju muud. Meeldib aeglasema astumisega sügav elektrooniline tantsumuusika. Üldiselt olen proovinud hoida enda muusikalist radarit pigem mitmekülgse ja rangeid žanripiiranguid välistavana. Saadet tehes lähenen eklektiliselt ja jätan endale üsna vabad käed. Mängin seda, mis tekitab teatavat sisemist põlemist.

Kuula meie veebiväljaandest ka Oti Müürlehele tehtud miksteipi või pane kõrv peale aadressil soundcloud.com/ottimospazio.

Eredaimad mängumälestused: Välisvisiitidest tulevad praegu meelde külaskäigud ukraina sõprade juurde, viimati mängisin Kiievis ja Dnipros. Harkivis käies tantsiti lausa baarilettidel. Helsingis on mõned sümpaatsed keikad olnud. Kohalikud mängumälestused seostuvad enamasti konkreetsete kohtade, peosarjade ja heade *back-2-back*-partneritega, kellega tekib kergelt klapp. Näiteks Grooveboxid koos Chris Rhythm Doctoriga või Disco Obscurad Bertil Tüviga.

Lugu, mida mängiksin oma parima sõbra pulmas: Näiteks Arthur Russelli „That's Us / Wild Combination".

Koht, kus tahaksin kindlasti mängida: Seal, kus on hea helisüsteem ja sõbralik rahvas. Miks mitte ka diskokera või laserid ja tossumasin. Soojemal ajal kuskil linnadžunglis, mere ääres või metsas.

***Guilty pleasure*:** Hea maitse piiri kompamine muusikas. Mitte ajada segi muusikalise huumoriga.

Alt üles vaatan…: …neile, kes oskavad luua midagi sellist, milleks ise ei ole kaugeltki võimeline.

Viis klassikut:
Talking Heads „Once in a Lifetime (Rune Lindbæk Master Tape Dub)"
Paul Simon „Diamonds on the Soles of Her Shoes (Tangoterje Dub Remix)"
Soft Rocks „Talking Jungle (Justin Vandervolgen Remix)"
New York Edits I „B (Untitled)"
Idjut Boys „One for Kenny"

Viis hetkekummitajat:
Romie Singh „Dancing to Forget"
Makers „Don't Challenge Me"
Jolly Mare „Vivo"
Mori Ra „Goreate"
Discovery Zone „Dance II"

Tehnilist: Erialaselt: muusikat mängin peamiselt failidelt ja vinüülidelt. Viimasel ajal järjest enam USBlt, sest eks seljale ole plaatide vedamisega juba liiga tehtud küll. Eelistan vinüüli kui formaati siiski üle kõige ja soetan sellel peamiselt nn kuulamismuusikat ja ajatumat kraami. Laiemas plaanis: kuigi ma ei pea ennast eriliseks audiopuritaaniks, on rõõm näha, et kvaliteetsema heli väärtustamise nimel pingutatakse üha enam. Isegi Eesti esimene audiobaar on nüüdseks olemas. Teatavad standardid võiks selles vallas tekkida küll.

Lõppsõna: Astun aeg-ajalt üles Tallinnas õhtuse vööndi üritustel ning kord kuus reedeti IDA Raadio saates „Ottimo FM".

TÕUKEJÕUD

MARTI TÄRN

„Tõukejõud" on rubriik, mis tutvustab inimesi, kes tegutsevad muusikaga seotud elualadel, kuid ise lavalaudadele ei satu. Seekord selgitab Marti Tärn, mida kujutab endast töö Jazzkaare tehnilise produtsendina.

Foto: SADU

Mis on peamised ülesanded, millega sa tegeled?
Olen tehniline produtsent/mänedžer ja põhiliselt tegelen Jazzkaare korraldatud kontsertidel esinevate ansamblite tehniliste vajaduste täitmisega. Hoolitsen selle eest, et oleks olemas õiges suuruses lava, üldvõimendus, lavatehnika, pillid, valgustaja, helimees, toolid jne. Lähtuvalt olukorrast koostan ajagraafiku selle kohta, mis ja kes kuhu ja millal liigub. Koordineerin kõikide poolte vahelist suhtlust.

Sa oled ise muusik. Kuidas sa jõudsid Jazzkaare produtsenditoolile ja mis üritustega oled veel tegelenud? Kuidas aitab muusikutaust produtsenditööle kaasa?
Nägin töökuulutust ja kandideerisin. Põhjuseks oli see, et otsisin ellu uut impulssi ja vaheldust. Varem olen muusikat õpetanud, aitasin kaasa džässiklubi Philly Joe's tekkimisele ja olen olnud ning olen ka edasi vabakutseline muusik, põhiliselt džässi- ja folgiringkondades. Muusikutaust pakub korraldamisel head sissevaadet muusiku lähtekohast. See muudab ettevalmistusfaasi loodetavasti laiemapõhjaliseks ja muusikusõbralikumaks. Kui muusik on hästi hoitud, siis on suurem tõenäosus, et ka esinemine on kvaliteetne ja publik saab parima elamuse.

Mida peab produtsent nii korraldajate kui ka teiste poolte, alustades külalistest ja lõpetades sponsoritega, vajadusi vahendades meeles pidama? Kas nende poolte vahel on keeruline navigeerida?
Eri huvide vahel navigeerimine on alati keeruline, jah. Olulisteks märksõnadeks on tasakaalukus, kuulamisoskus ja lahendusele orienteeritus. Kindlasti peab seadma prioriteedid. Kõike korraga ja kohe saab elus pigem harva. Minu arvates peaks produtsent vältima oma otsustes ka liigset emotsionaalsust, see võiks jäädа muusikule laval ja publikule saalis.

Mis on selle töö suurimad plussid ja raskeimad momendid?
Minu jaoks on suurim pluss näha lähedalt maailma parimaid muusikuid nende elemendis. Kõige raskem on töötada ülipingelise eelarve olukorras. Kultuurivaldkonna eelarved on olnud suures plaanis viimased kümme aastat sarnases suurusjärgus. Samas kõik ju näevad ja tunnevad, et elu on läinud märgatavalt kallimaks. See vahe muudkui kériseb ja on kohati väga demotiveeriv.

Millisena näed Eesti festivalikorralduse hetkeolukorda ja lähitulevikku? Kas kriis hakkab vaikselt vaibumise märke näitama?
Koroonakriis näitab vaibumise märke, aga asemele on tulnud teised kriisid, nagu Venemaa rünnak Ukraina vastu ja energiakriis, mis tabavad oma mõjudega üsna pea ja järjest rohkem kõigele muule lisaks ka kevadesse/suvesse plaanitud suuremaid kultuuriüritusi. Festivalide korraldajad on üldiselt sitked ja loovad tegelased, kes on harjunud kuidagi hakkama saama. Ennustamine on väga tänamatu, aga ma ütleks, et mingi stabiilsus, taastumine või uue olukorraga kohanemine saabub kultuurivaldkonnas kõige varem aasta-paari pärast, kui kõik pihta saanud sektorid on natuke kosunud.

Küsis **Mariliis Mõttus**

Kaadrid filmist

VIHJE

Aasta 2022 märgib ühe läbi aegade kuulsaima tummfilmi „Nosferatu, õuduste sümfoonia" sajandat sünnipäeva. 29. aprillil startiva Haapsalu õudus- ja fantaasiafilmide festivali avatseremoonial tähistatakse seda sündmust film-kontserdiga „Nosferatu 100", kus linateost saadavad ansambli Kriminaalne Elevant muusika ja lavale astub ka Nosferatu isiklikult.
Vaata lisaks: *hoff.ee*

■■■■□

Kuulas Kaspar Viilup

ERINEVAD ESITAJAD – HALAL 001

(Halal, 2022)

Kuigi Halali debüütkogumikul lööb kaasa ka artiste, kes on meile juba varasemast tuttavad (Luurel Varas, Hugo Mesi), ei saa me uuest plaadifirmast Bandcampi põhjal kuigivõrd palju teada. Infot, kellele muusikat tehakse, kuhu edasi liigutakse ning kes leibeli taga seisavad, on vähe või pole üldse. Mõneti ongi Halal nimme kui mittemidagiütlev lõuend, kus julgeid artistlikke visioone ei hakka varjutama plaadifirma enda kuvand.

Muusika, mis esimesel kogumikul kõlab, on kaugel lakoonilisest. See on sillerdav ja mitmetahuline, rikkalik ja piiridеülene, kohati justkui tantsitav, aga samal ajal kaasaõõtsumiseks liiga atmosfääriline ja eklektiline. Samas on „Halal 001" heas mõttes ühtlane, pimesi kuulates arvaks isegi, et see on pigem ühe produtsendi autoriplaat. Saundid ja ideed sulavad üheks, üleminek pehmelt IDMilt rahutule ja hüsteerilisele *techno*'le on voolav ja orgaaniline.

Kõige säravamad hetked plaadil on Maximilliano Vermillioni lood „Maxim Goes Maardu" ja „Cricket Manuel", mis ei taotle funktsionaalsust, vaid mõjuvad pigem kui tantsumuusika kaleidoskoobid, kümnetest pisikestest kildudest koosnevad kollaažid, mis ei valgu laiali, vaid on täpselt fokuseeritud. Mõlemad palad loovad kiirelt tiheda õise helimaailma, kuhu siis produtsent hakkab laduma kiht kihi haaval kõike alates *post-dubstep*'ist ja *breakbeat*'ist kuni sürreaalse lõhutud *jungle*'ini. Mõneti saavad need kaks pala ka kogumikule saatuslikuks, kuna ülejäänud tantsukamad lood lihtsalt ei jõua Vermillioni produktsioonidega sammu pidada.

Pikka iga plaadifirmale Halal, esimene pääsuke on väga paljulubav!

ERINEVAD ESITAJAD – SPLIT EP

(Processed, 2022)

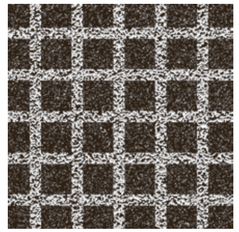

■■■■□

Kuulas Tanel Matsalu

Alternatiivmuusikamaastikul on palju huviäratavaid plaadifirmasid, aga nad kõik ei tegutse ühtemoodi. Kuigi mõned, nagu superproduktiivsed Clan Destine Records ja Trash Can Dance, üllatavad alatasa enda agarusega ning nende kataloogimumbrid paisuvad järjest suuremaks, on ka neid, kes armastavad võtta aega, planeerida pikemalt ja avaldada teoseid pigem harvem. Sügavama elektroonilise tantsumuusika leibel Processed tähistab enda kümnendat aastapäeva järjekorras üheksanda reliisiga, milleks on eri artistide loominguga kogumik ja millel leidub mitmeid viiteid plaadifirma minevikule (näiteks juba tuttav minimalistlik ja hüpnootiline „Intertwined EP" kujundus). Kolm artisti pakuvad kuulajaile instrumentaalseid palasid, mis seiklevad kusagil *deep house*'i, *ambient*'i, *dub*'i ja *techno* piirimail.

IDERL&i esilgu 2012. aastal ilmunud tumedad lood „Float Boat" ja „Potion" kõlavad siiani värskelt ning mälusoppides tuhnides ei meenu mulle, et tollal oleks keegi siinmail taoliste *post-dubstep*'ist mõjutatud helimoonutustega välja tulnud. Bassid on tummised, süntesaatoritoonidest ehitatakse sügava tekstuuriga helimüüre ja elektroonilised trummid müdisevad põhimeloodia taustal omaette mänguliselt. „Left With Memories" on helgema sissejuhatusega biidivaba pala, mis väändub üsna kähku sünkjalt surisevaks *drone*'iks. Psühhedeelselt meditatiivne ja noodikordustele toetuv kompositsioon võib enda võimsalt madalate helidega lausa kananaha ihule tuua. Fractal Elements ja Steve Rig on debütandid, kes teevad klubipõrandatele otserünnaku. See, kuidas igal individuaalsel saundil on võnkumiseks omaette kajaruum, mõjub äärmiselt meeliköitvalt.

Kogumiku loodud heliseisund on suurepärane kokkuvõte, aga ka sissejuhatus plaadifirma pulseerivalt rütmikatele senistele ja tulevastele afääridele.

■■■■□

Kuulas Gregor Kulla

ERKI PÄRNOJA – VOLGA: SIX PIECES FOR PIANO

(2022)

Lühialbumi nimilugu kõneleb Pärnoja perekonna teekonnast, „[…] kus jõe ühel kaldal [on] õde, teisel vend, kes küll teineteist mäletavad, aga enam ei kuule, ei tunne ega mõista…" Intervalliliselt paralleelne liikumine teose algul meenutab tintinnabuli stiili, kuid hajub üsna pea, asendudes harmooniajärgnevusi kandvate kolmkõlakeerutustega. Jõelikult voolav liikumine kolmkõlal loovutab koha akordilisele faktuurile, kus meloodia kostub parema käe neljanda ja/või viienda nõpuga mängitult. Toon on habras ja haavatav, kuid täis sentimentaalsusest vaba armastust ja hoolivust.

Teine mulle kõlalt enim meeldinud teos on „Nocturne". Intensiivne ja kompaktne teos, mida kaunistavad erksad ja viirastusi täis oktavihüpped ning mis mõjub kui miraaž. Miski, mis läheb pärast kuulamist või vaatamist meelest, jättes üksnes tunde, nagu oleksin kogenud mõnd ilmutust, mida mõistus tagasivaatavalt ei usu.

Lähemalt kirjutan „Aerialist", mis on tämbraalselt ehk albumi mitmekülgseim teos. Nagu teisedki, on see salvestatud mitme mikrofoniga – nii klaveri haamrite kui ka keelte juurest, sh ka kaugemalt. „Aerialil" on lisaks kuulda klaveripedaali sõtkumist ning kitarri, mis annab endast aimu mööda frette libiseva näpu kaudu. Kitarrile iseloomulik heliimpulss on ajastatud klaveri haamrilöögiga samale hetkele ja seeläbi on kogu kõla kui mõistatus. Nagu tuul, mida kuuled, aga ei näe.

„Volga" on seksikalt maandav, kuid eeterlik. Ehk iivab albumi mõjusus selle lühiduse ja kompaktsusega, mis annab edasi üksnes essentsi. Vastust teadmata lisan siia ka pisut vingu: mõni teos võinuks olla märksa pikem. Materjali, mida töödelda, oli ohtralt ning selleks et kuulaja saaks sellesse pingutamata uppuda ja seda tunnetada, oleks pikem vorm olnud mõne teose puhul eelistatavam.

■■■■■
suurepärane

■■■■□
väga hea

■■■□□
hea

■■□□□
mittemidagiütlev

■□□□□
halb

FRANKIE ANIMAL – PARTY ALONE

(Made In Baltics, 2022)

■■■□□

Kuulas Sandra Leushina

Kuigi ennatlikult näis, et pandeemiale viitava pealkirjaga album kätkeb endas viimaste aastate kurblikku meeleolu, on efekt vastupidine. Plaat algab positiivse noodiga, kuid sõnu kuulates selgub, et kirevasse pakendisse on surutud ka nukraid tundeid.

Kui Frankie Animali on iseloomustatud varem *indie*-roki kollektiivina, siis nüüdseks võnguvad muusikud sametise popmuusika fluidumis. „Party Alone'i" instrumentaalid on liikunud rokilikust kitarrisaundist julgemate katsetuste suunas, kartmata traditsioonilisema popi värvinguid. Tundub igati mõistlik areng, *indie* on ju seigelnud juba ammu atmosfäärilise kõlaga popi piirimail.

Albumile on põimitud kaks poolust: meloodilise naiivsuse taha peituv igatsusvalu ja lajatav raskemeelsus. Avalugu „Playful" meenutab ehk kõige enam bändi varasemat käekirja selle frankie'likus hiilguses. Edasi astub albumi esimene pool – „Restless", „Peaches" ja „Party Alone" – justkui pealiskaudses ameerikaliku kolledžifilmi meeleolus, mis pikemal süvenemisel enam nii pinnapealne ei tundugi. „Honey" sobiks aga hoopis mõne kõitva romantilise draama *soundtrack*'iks, kust ei puudu magusmõru sügavus.

Marie Vaigla viski ja mee segune hääletämber kannab kuulaja kusagile melanhoolia ja eufooria mikrokosmosesse. Kui varem kiirgas Vaiglast *cool girl*'i imagot, siis laheda naabritüüdruku asemel kohtab plaadil ka kannatava naise arhetüüpi, ilmekamalt näiteks kummitama jäävas palas „Sunrise". Seda muidugi Jonas Kaarnametsa konstrueeritud sõnamängu kaudu.

Aula-popi viimane vaatus etendub sinisilmsemas träkis „Night & Day", sest albumi lõpulugu sõidab oma karakteriga kõigest eelnevast lihtsalt üle. „Slowburner" algab kui vaikus enne tormi – ootamatu finaal üldjoontes lõbusana tundunud plaadile. Lugu on segu London Grammari „Nightcalli" kaverist ja Chris Isaaki hitist „Wicked Game". Tänu kirglikule saundile seni vist isegi lemmiklugu Frankie Animali diskograafiast.

PAAVO MATSINI KASSIKULLAST RÄÄNIKUD

Luges **Ave Taavet**

Paavo Matsini uus teos „Lenini valss" on värvikirev, eklektiline ja stereotüüpidest kubisev nagu suveniirilett Balti jaama turul. Mida kõike siit ei leia: samovare ja rääkivaid kasse, prääänikuid ja kinžalle, haruldasi trükiseid ja rebadel dressipükse, Soome pusse ja kassikullast barokki. Kõik see kitš võtab esialgu silme eest kirjuks ja ajab südame pööritama. Kaval kaupmees on aga pahauskmatu mööduja magusa jutuga juba enda võrku püüdnud. Letid ägisevad koorma all, kuid jäävad tänu postmodernistlikele surveventiilidele siiski püsti. Ja nii nagu on võimatu tühjade kätega turuväravast väljuda, on „Lenini valssigi" keeruline käest panna.

Mida kõike siit ei leia: samovare ja rääkivaid kasse, prääänikuid ja kinžalle, haruldasi trükiseid ja rebadel dressipükse, Soome pusse ja kassikullast barokki.

Ajaloo raske pendel on taas üle Eestimaa pühkinud ning liitnud need palju kannatanud alad Soome ehk Sutsega, kes Venemaa (Kemenume) üle sõjalise võidu saavutas. Selles soome-slaavi kultuuriruumis tegutseb äsja vangist vabanenud taskuvaras Konstantin Opiatovitš, kes alustab ühes vana sõbra Gukši (nüüd Kuksiminen) ja Lenini vahakujuga teekonda Tamperest Viljandisse, kuid leiab end saatuse tahtel hoopiski Tartust. Ülikoolilinn on Matsini kirjanduslikus düstoopias jagatud vaenutsevate kassijõukude vahel, kes ei taha midagi kuulda Surmaingel Lenini naasmisest.

PSÜHHOGEOGRAAFILINE LABÜRINT

Emajõe Ateena pakub oma mitmekesise linnapildi ja väärika ajalooga tänuväärset ainest kõikvõimalikeks mõttemängudeks. Ühelt poolt on kõik justkui tuttavlik – ärid, pargid, monumendid ja akadeemilised rajatised asuvad seal, kus ikka. Muutunud on ainult nimed ja funktsioonid. Tartu nüüdisaegse linnaruumiga vähegi kursis olev lugeja leiab siit palju äratundmishetki. Mitmed tuttavad toponüümid on muutunud halvaendelisteks: alkoholipood Põlev Fööniks, raamatupood Düstoopia, Sõjamäe (end Riia mägi) jne. Zooloogiamuuseumi vastas laiuvad nüüd Patriarhide tiigid ning ülikooli raamatukogu esine purskkaev on muutunud kosutavaks aruvanniks. Matsini linnaruum on tunnetuslik, psühhogeograafiline labürint, kus fantastilisimad ja jaburaimadki mõttelennud on kummalisel kombel siiski kantud *genius loci*'st ning mingil sügaval olemuslikul tasandil usutavad.

Raamatus peituva intertekstuaalsuse lõplikuks lahtimuukimiseks jäävad kardetavasti lühikeseks ka vilunuima platnoi-stiljaaga nobedad näpud.

Ave Taavet kirjutab betoonist, õhksoojuspumpadest, graniitkillustikust ja muust, mis inimhinge helisema paneb. Praegu valmistab ette pildi- ja juturaamatut „Karikaturisti eine".

Muu hulgas avaldub see ka linnatranspordi ümberkorraldamises. Matsini unenägude vankriks on helisev ja kõlisev tramm. Kui tänapäeval on tramm pigem ebamäärast nostalgiat äratav sõiduvahend, siis Matsini tunnetus on lähemal sajanditaguste autorite omale, kes seostasid seda tehnoloogilist imet teatava fatalismi ja hukatuslikkusega. „Kirjanikud, unistajad ja raamatute tegelased las muidugi sõidavad ilmsi ja unes igasugu olematute trammidega, aga kassidele […] oleks ilmselt selline taluni ulatuv rongi- või trammiliin vist ikkagi liiga ohtlik ning bulgakovlikult-saatanlikult meelitav!" mõtiskleb Matsin Loomingu veergudel[1]. Kirjanduslikus tegelikkuses saavad rööpad siiski maha pandud nii Viljandisse („Gogoli diskos") kui ka Tartusse („Lenini valsis"). Just tramm saab Matsini teostes pahatihti kõikvõimalike dramaatiliste sündmuste, kelmuste ning ootamatute kohtumiste tegevuspaigaks. **Bulgakovi** saatanlikkusest veelgi teravamalt tuleb „Lenini valssi" lugedes meelde aga **Nikolai Gumiljovi** luuletus „Kadunud tramm" (1919), mille hõljuvad ja sädemeid pilduvad vagunid liiguvad sujuvalt ajas ja ruumis, ületades oma teekonnal Neeva, Niiluse ja Seine'i, ning mille akende taga vilksatavad nii elavad surnud kui ka minakõneleja maharaiutud pea.

INTERTEKSTUAALNE PILLERKAAR

Ehkki kujunduse ja nime poolest justkui järg Matsini eelmisele menukile „Gogoli diskole", on „Lenini valsi" puhul tegu veel kraad kangema kraamiga. Autor liigub eri stiiliregistrite, ajastute ja kultuuriruumide vahel niisama mängleva kergusega kui nõid Anna Tartu öötaevas. Mahlakas keelekasutus ja uudissõnadest kubisev leksika teevad teosest kindlasti maiuspala igale keeletundlikumale lugejale. Raamatus peituva intertekstuaalsuse lõplikuks lahtimuukimiseks jäävad kardetavasti lühikeseks ka vilunuima platnoi-stiljaaga nobedad näpud. Pole hullu! Selle asemel et näpuga ridade vahel järge ajada ning mäluhämarusest kirjanduslikke teeviitasid otsida, tasubki lugejal pigem keele kallastest lahti lasta ning teose tiheda sündmustiku ja voolava kõnega lihtsalt kaasa kanduda.

Arvustajad on Paavo Matsini eeskujusid otsinud ikka idapiiri tagant. Teosest õhkuva satiiri, groteski ja saatanliku müstika taustal turgatavad esimeste nimedena pähe Bulgakov, **Gogol** ning **Ilf ja Petrov**. Vormiliselt on Matsin aga sootuks lähemal teisele suurele postmodernistile **Vladimir Sorokinile**, kes põimib oma teostes samuti osavalt slaavi pärimust, nõukogude pärandit ning uljaid futuvisioone, ilmutades selles alkeemilises segus nüüdisaegse Venemaa kultuurilis-poliitilise kõverpildi. Sorokiniga võrreldes on Matsin siiski südamlikum tegelane, kelle fantaasiad on lähemal lillelapselikule psühhedeeliale ning vägivallastseenideski säilib teatav huumori ja mängulisuse element. Samuti huvitab Matsinit Sorokinist vähem teose suhe tekstivälise tegelikkusega. Päevapoliitika kommenteerimise asemel on „Lenini valsis" esikohal võimalikult hullumeelse omailma loomine.

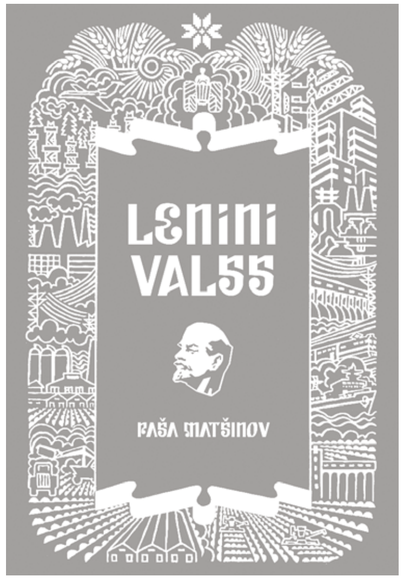

PAŠA MATŠINOV „LENINI VALSS"
KUJUNDANUD K. MANDMANIN JA J. NOSIK
LEPP JA NAGEL, 2022 / 126 LK

MÜSTILINE JA NAERUVÄÄRNE LENIN

Raamatu nimitegelane Lenin on siin ühtaegu nii saatanlik Surmajumal kui ka abitu puuslik – Tampere muuseumist pihta pandud, persest väljaturritava raudpoldi abiga hõlpsasti juhitav ning korduvalt naeruvääristatud. Tema kõneviis on kombinatsioon matslikust otsekohesusest ja kommunistlikust retoorikast. Kehalised vajadusedki pole Juhti täielikult hüljanud: „„Kuule, maltšikbalvantšik," kiunus vahakuju nüüd erakordselt kõva ja vastuvaidlemist mittesalliva häälega. […] „Anna kohe mulle ka seda vorsti, mida sa oma töörahvalt röövitud veriste rublade eest siin soome seltsimeeste juures sööd!"" (lk 31) Matsini Lenin on ühtaegu argine ja üleloomulik, hirmuäratav ja groteskne.

Lenini sellise kujutisega on Matsin tabanud naelapea pihta. Vastuolud näiksegi olevat Tööliste Juhi surmajärgne pärisosa. Esialgsest austavast hauapüramiidist on saanud ammu turistide atraktsioon, mis mitte ei kaitse sisemist pühadust, vaid eksponeerib seda. Oma praeguses kontekstis meenutab Lenini surnukeha pigem *readymade*-objekti kaasaegse kunsti muuseumis kui jumalikustatud vaaraod[2]. Küsitav on seegi, kui suur osa töörahva juhi kehast on üldse säilinud. Pigem on tegu teadlaste konstrueeritud golemiga, millele on näpuotsaga pühaku säilmeid hulka segatud[3]. Selline objekt on aldis müstifikatsioonidele, aga sobib sama hästi ka anekdootide, rahvapärimuse või kunstiprojektide alusmaterjaliks.

Lenini tegelaskuju kahetisus annab tooni Matsini keelekasutuses ja kujundiloomes tervikuna. Kuna teose keskne tegelane Konstantin Opiatovitš on platnoikultuuri esindaja, pole imestada, et oma ebatavalisel ja võrgutaval moel põimuvad „Lenini valsi" lehekülgedel vägivald ja poeesia, robustne tänavakeel ning mustlasromansside lääge romantika: „Opiatovitš vaatas avatud trammiust, millesse nagu kinopimedusse oli kadunud ühe hetkega kogu tema lootus. Sirelioksad lõid teeäärsetest põõsastest vagunisse oma kondised käed ja haarasid ta ajust nagu röövel kirvest kinni." (lk 70–71) Groteskile omaselt on Matsini kujundiloome ka väga meeleline. Võrdpildid, mida ta tegelaste meeleseisundite, välimuse ja tegevuste kirjeldamiseks kasutab, on ühtaegu ebatavalised ja aistingutest laetud, vallandades ajus sensoorse assotsiatsioonide ahela.

Millegipärast mõjub kirjanduslik absurd seda veenvamalt, mida absurdsemaks muutub tekstiväline tegelikkus. Nii ongi hea mõnel hämaral õhtul tuled madalaks keerata, istuda laualambi rohelise abažuuri alla ja võtta kätte „Lenini valss", mille lehekülgede hullus kannab trammirööbaste kolinal viivukski eemale uudistes lahtirulluvast Putini polkast.

[1] *Matsin, P. 2015. Sõites trammiga Viljandis… – Looming, nr 9.*
[2] *Groys, B. 2004. Lenin ja Lincoln – moodsa surma kujundid. – Vikerkaar, nr 9.*
[3] *Vt selle kohta lähemalt: Yurchak, A. 2015. Bodies of Lenin: The hidden science of communist sovereignty. – Representations, nr 129 (1), lk 116–157.*

STUUDIOS

PAAVO MATSIN

„Stuudios" on Müürilehe värske rubriik, mis vaatleb ühe päeva vältel loomeinimeste tööd, paotades ust nende harjumuspärasesse töökeskkonda, milline see ka poleks ja kus see ka ei asuks. Seekord käisime külas Tartu linnakirjaniku Paavo Matsini kabinetis.

Kirjutas **Maia Tammjärv**, pildistas **Mana Kaasik**

Alustada uut loomeinimeste tööle keskenduvat (ja nende tööruumegi vaatluse alla võtvat) rubriiki kirjanikuga on muidugi riskantne. Sest kirjutamine *iseenesest* on üsna eraklik, s.t vähemasti enamasti kaugelt mitte seltskondlik tegevus. Käingi Paavole enne välja, et tulen pooleks päevaks külla ja vaatan, kuidas ta tööd teeb. Alles hiljem saan aru, et ta vist arvas, et ma tegin nalja (mis ei ole kindlasti täiesti ebaloogiline eeldus). Niisiis pakub ta mulle oma „stuudios" kõigepealt muidugi kohvi (konjaki jätan seekord varase tunni tõttu vahele) ning seejärel näitab ja räägib, mis tal töises sfääris parasjagu käsil on.

KÕIGEPEALT LOEN, SIIS KIRJUTAN

Kuna viimased raamatud – romaan „Lenini valss" ning artiklikogumik „Kirjandus ja alkeemia" – valmisid alles möödunud aasta lõpus, ei olegi Paavo järgmine teos veel päris kirjutamisjärgus. Selge on see, et kirjaniku töö ei hõlma rangelt ainult *kirjutamist* (tähenduses: teksti paberile/ekraanile manamist), vaid see on ainult jäämäe tipp. Parasjagu tegelebki Paavo esmajoones ettevalmistustega ja uue teosega ei kiirusta. „Praegu ma veel tohutult ei kirjuta, jah, rohkem loen," tõdeb ta. „Suvel saab rohkem kirjutada – pedagoogidel on ju pikk puhkus!" Varsti on tal aga siiski plaanis seada sammud juba kabinetist välja ehk Tartu Ülikooli raamatukokku, kus leidub kunagiselt Tartu Ülikooli rektorilt **Ferdinand Gieselt** pärandusena saadud haruldane 1114-köiteline kogu, mis sisaldab lisaks keemiakirjandusele ka arvestatavalt alkeemiaalaseid teoseid.

Tõtt-öelda peakski teine oluline osa järgmise teose ettevalmistustest hõlmama Peterburis ringikolamist. „Aga nüüd ei teagi," nendib Matsin nõutult.

Raamatuid on siin tõesti palju, mitte ainult riiulites, ja Paavo palub paar korda segaduse pärast vabandust. Teadis aga juba **Marju Lepajõe**, et parasjagu n-ö töös olevaid raamatuid – ka siis, kui neid on väga palju – ei tasugi riiulis hoida.

Matsini „stuudio" ise kujutab endast kabinetti tema kauni (barokse? lgatahes on siin kõik väga suurejooneline, nagu Paavo enda kuvandist niigi järeldada võiks) sisekujunduse ja võimsa vaatega („New Yorgi vaade," poetab ta ise selle kohta) korteris asukohas, kust umbes sama kaugele (lähedale) jäävad Barlova, Rüütli tänav ja Aparaaditehas – teisisõnu on tegemist igakülgse tuiksoonega. Seda ütleb Paavo muidugi ka Tartu enda kohta („Rokenroll nonstop"), sest Viljandist kolis ta Emajõe Ateenasse õieti alles 2021. aasta jaanuaris: „Viljandis on ükskõik, kuhu sa lähed, igal pool 20 sama nägu – toredad muidugi." Seesugune seltskondlikkus on kirjanikule aga hoolimata kõigest tähtis: „Kogu aeg ei jaksa tööd teha, siis on hea näiteks kohvikus istuda."

Tartu linnakirjaniku auväärset rolli võtab Matsin aga lausa nii tõsiselt, et ostis sel aastal endale esimest korda elus kalendermärkmiku!

SELTSKOND JA KOLAMINE

Ja kirjanikuelu seltskondlik mõõde avaldub muidugi ka siin täna, juhusliku reede hommikupoole päeva, sest nii tunnike pärast minu saabumist tekib „stuudiosse" järsku **Siim Lill**, kaasas pudel veini ja fotoaparaat, millega pildistada üles haruldasi teoseid Paavo vääriskast raamatukogust (näiteks **Emanuel Swedenborgi** „Taevas ja põrgu" – mida on väidetavasti Eestis üldse ainult „mingi kolm"! – saab suure vaevaga jäädvustatud), ning ainult natuke hiljem saabub ka **Kaspar Jassa**, kaasas Paavo mantel. Kõige selle peale tsiteerib Matsin sundimatult Pauluse teist kirja Timoteosele, kus on (selgub, et päriselt, ma ise nt kohe ei usu) kirjakoht: „Kui sa tuled, too kaasa mantel, mille ma jätsin Karpose juurde Troasesse, ja raamatud, eriti aga pärgamendid." (2Tm 4:13)

„Lenini valss" ongi suuresti kirjutatud juba siin korteris, ehkki ettevalmistused selleks käisid muidugi juba varem. Ja eks need, kes Matsinit kunagi lugenud, teavad, kui tähtis roll on tema raamatutes ruumidel, linnadel. Kui „Gogoli disko" tegevus toimus veel Viljandis, siis „Lenini valss" ongi juba esmajoones Tartusse kolinud, varasemates raamatutes seigeldakse aga ka küll Riias, Prahas jne. Järgmine teos viib lugeja juba Peterburi.

Tõtt-öelda peakski teine oluline osa järgmise teose ettevalmistustest hõlmama Peterburis ringikolamist. Kuigi Paavo on seal varem käinud, tahaks ta seda enne raamatu valmimist veelgi teha. „Aga nüüd ei teagi," nendib ta nõutult. Lepime muidugi siinsamas üsna mõõdaminnes kokku, et kunagi, kui sõda saab läbi ja a(s)jad on jälle ilusad, läheme kõik koos vene filoloogist giidi Kaspar Jassa juhatusel Peterburi avastama. Aga karta võib, et see reis ei toimu liiga varsti…

Takistusi on elu veeretanud meie kõigi teele muidugi viimastel aastatel veelgi, nii ka „stuudiosse". „Siia kolides mõtlesin kohe, et see on hea koht salongi pidamiseks," mõõnab Matsin, aga koroonaajal pole seda muidugi saanud teha. Salongide ajalooliselt kultuuriloolisest väärtusest pole ilmselt mõtet pikemalt pajatada, Matsini salong peaks aga kindlasti olema selline, kus „võiks olla alati erinevad inimesed – kes muidu kokku ei satuks".

ASJALIK LOOMEINIMENE

Ei tea miks, aga mind üllatab tihti senimaani, kui avastan pealtnäha boheemlaslikus loomeinimeses ka hästi asjaliku ja organiseeritud külje. Nii selgub, et siingi on kõige muu kõrval tähtsad üsna administratiivsed tegevused. Näiteks tegeleb Matsin iga päev raamatute saatmisega tellijatele-ostjatele. Kui veel aasta alguses oli vaja täita päevas tellimusi õige mitu, siis praegugi tuleb pea iga päev mõni pakk ikka saata. „Täna saadan näiteks **Aare Pilvele** raamatu!" (Kokkusaamine toimus 18. märtsil, loodetavasti on Aare raamatu nüüdseks kenasti kätte saanud.)

Aga selgub ka, et iga nädala esmaspäeval ja teisipäeval peab Paavo endiselt kirjandusõpetaja väärikat ametit Viljandi Gümnaasiumis, lisaks loeb Tartu Ülikoolis magistrantidele iganädalast ainet „Müstiline motiiv eesti lastekirjanduses", kusjuures erilise elevusega – võibolla pruugib isegi öelda, et *kihistades* – räägib ta tulevasest „Klaabu" seminarist. Nii ei maksa imestada, et lisaks muule on kaunis kabinetis üks lauake tervenisti täis müstilisi lasteraamatuid, psühhoanaliüüsi, unenäoteooriaid jms, koridori sein on aga ääristatud raamatupakkidega, kust endalegi möödaminnes mõne seni riiulist puudunud teose skoorin.

Tartu linnakirjaniku auväärset rolli võtab Matsin aga lausa nii tõsiselt, et ostis sel aastal endale esimest korda elus kalendermärkmiku! „Ja see on üsna kohtumisi täis. Ma põhimõtteliselt ei ütle ära linnakirjaniku asju ja esinemisi."

Kui tööjutud räägitud, paneb stiilne trio Matsini, Jassa ja Lille isikus joped selga, võtab elektritakso ja põrutab edasi kohvik Urvesse – ja kuigi olen kindel, et saaksin selle teekonna jooksul veelgi teada nii Matsini tööprotsessidest kui ka muust Tartu ja maailma kultuurielust, tuleb taas keelduda. Kohvik Urve kohta kuulen asjaosalistelt järgnevatel päevadel (nädalatel) aga ainult head.

Bill Murray aprilli pühapäevadel Kinos Sõprus

JOHANNES LÕHMUS

Kino Sõpruse pühapäevane filmiklassika sari „Püha Sõprus" on pühendatud aprillikuus Bill Murray loomingule. Bill Murray aprill algab 3. aprillil Harold Ramise debüütfilmiga „Caddyshack", 10. aprillil linastub „Veealune elu Steve Zissouga" („The Life Aquatic with Steve Zissou"), 17. aprillil „Tõlkes kaduma läinud" („Lost in Translation") ja viimasena 24. aprillil Harold Ramise „Lõputu küünlapäev" („Groundhog Day").

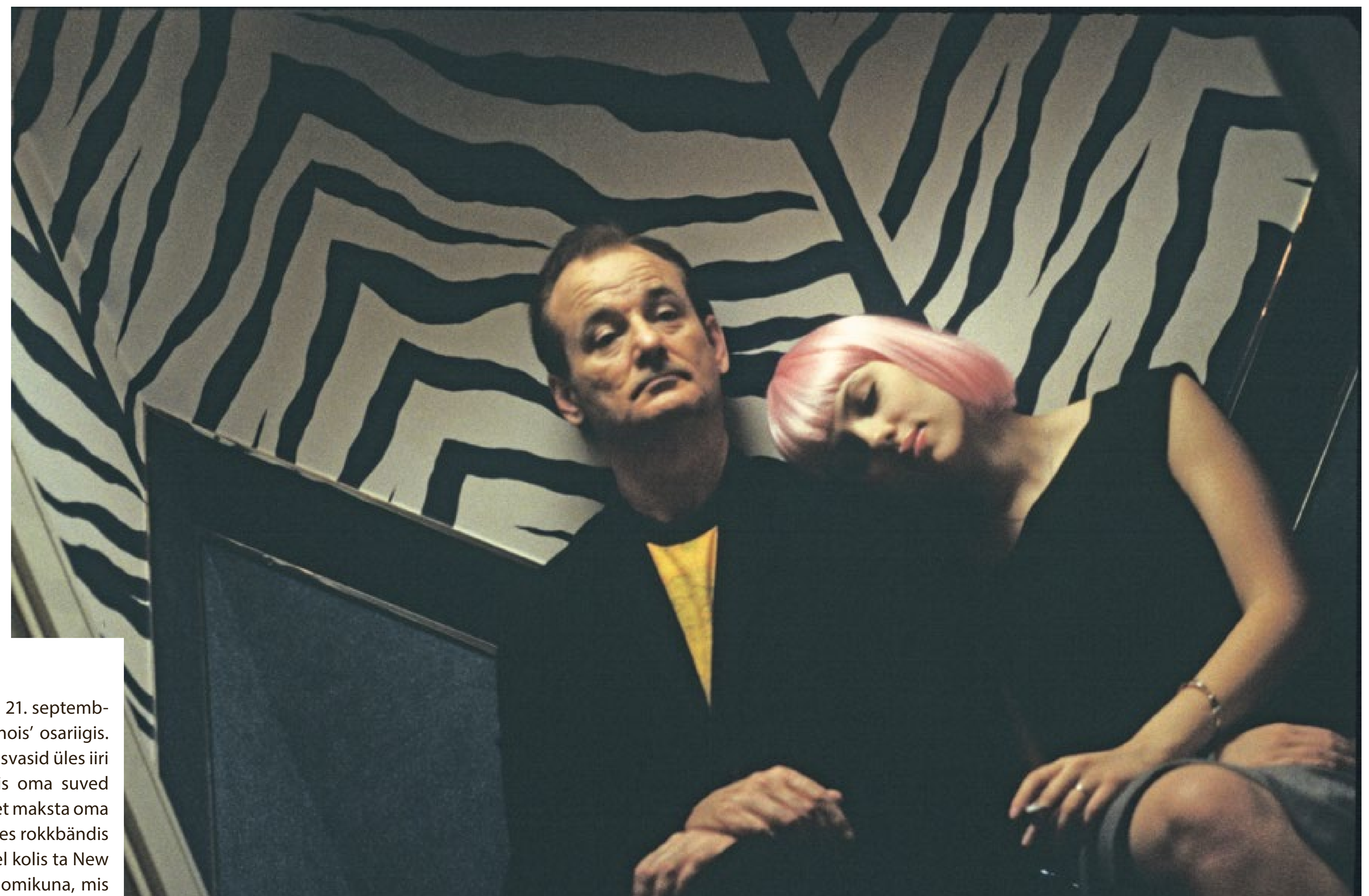

Kaader filmist „Tõlkes kaduma läinud"

Bill Murray

William James Murray on sündinud 21. septembril 1950. aastal Evanstoni linnas Illinois' osariigis. Tal on kaheksa venda-õde ja nad kasvasid üles iiri katoliiklaste perekonnas. Bill veetis oma suved golfiväljakutel taskuraha teenides, et maksta oma hariduse eest, ja oli laulja kooliaegses rokkbändis Dutch Masters. 20. eluaastate keskel kolis ta New Yorki, et proovida teenida leiba koomikuna, mis ka õnnestus. Ta sai tööd telesaates „Saturday Night Live", millele järgnes 1979. aastal esimene peaosa täispikas mängufilmis „Lihapallid" („Meatballs"). Nii sai alguse tema esimene loominguline periood Hollywoodis, mis on suuresti seotud komöödiate ja koostööga Harold Ramisega.

Kogu karjääri vältel on Bill Murray paistnud silma Hollywoodi-vastaste hoiakutega, kuna ta ei ole viitsinud teha kaasa staaride ja stuudiosüsteemide mänge. Tal pole olnud kunagi oma agenti. Selle asemel kasutab ta töötelefoni, mille number on salajane ja levib ainult suust suhu. Ehk selleks et saada Bill Murray oma filmi mängima, tuleb leida 1-800 algusega number ja nii kaua helistada, kuni ta vastu võtab. Just nõnda proovis Sofia Coppola aasta aega järjest Bill Murrayt filmi „Tõlkes kaduma läinud" peaossa saada ja kui see lõpuks õnnestus, polnud Murray nõus lepingule alla kirjutama, vaid andis üksnes suusõnalise lubaduse, et ta tuleb Tōkyōsse kohale.

Koostöö Harold Ramisega – „Caddyshackist" „Lõputu küünlapäevani"

Murray esimene peaosa oli Ramise kirjutatud komöödias „Lihapallid", järgmisena kehastas ta Hunter S. Thompsonit Art Linsoni filmis „Kus hulgub pühvel" („Where the Buffalo Roam"), enne kui ta asus kehastama sõjahullu ohutuseksperti filmis „Caddyshack". See on ameerika komöödiaklassikasse kuuluv linateos, mille tegevus toimub eksklusiivse golfiklubi perfektselt niidetud murul ja rikkuritest kubisevates kokteilibaarides. Filmi stsenaariumi kirjutas Bill Murray vend Brian Doyle-Murray ning see põhineb vendade ja Harold Ramise ühistel mälestustel suvedest, mis veedeti golfiväljakutel taskuraha teenides. „Caddyshack" oli Bill Murray esimene kassahitt, mis pani suuresti aluse tema karjäärile ning tõi talle kuulsuse tema ekstsentriliste ja meeldejäävate osatäitmistega. Murray lõi kaasa ka Ramise kirjutatud „Tondipüüdjates" („Ghostbusters") ja proovis kätt kaasstsenaristina oma esimese draamarolli juures filmis „Habemenoa ots" („The Razor's Edge"), mis oli täielik läbikukkumine ja mille järel Murray tegi nelja-aastase loomingulise pausi, et Sorbonne'is filosoofiat ja ajalugu õppida.

Ramise ja Murray järgmine koostöö jäi paraku ka nende viimaseks, aga oli mõlema karjääri üks silmapaistvaimaid töid, nimelt 1993. aasta „Lõputu küünlapäev". Murray kehastab Phil Connorsit, ülbet ja küünilist Pittsburghist pärit ilmaennustajat, kes käib igal aastal Punxsutawney väikelinnas 2. veebruari küünlapäeval metsümiseja päeva festivalist ülekannet tegemas. Phil vihkab seda ülesannet ja tahab linnakesest kiiremas korras jalga lasta, aga saatusel on temaga teised plaanid… Ta satub ajasilmusesse, mille tulemusena ta peab elama lõputult läbi sedasama päeva koos reportaaži ja väikelinna inimestega.

See on erakordselt hästi õnnestunud teos, mida peetakse üheks 1990. aastate ameerika kino maamärgiks ja igas mõttes universaalseks filmiks, mis sobib vaatamiseks alates 7. kuni 107. eluaastani. Filmi läbiv lunastuse otsimine sisemise muutuse teel on teinud „Lõputust küünlapäevast" pea teadusliku uurimisobjekti väga paljude kogukondade jaoks kristlastest kuni psühhiaatriteni, kes soovitavad filmi oma patsientidele, et aidata mõtestada sõltuvustsüklist väljatulekut. Bill Murray on nimetanud filmi üheks oma parimatest töödest ja selle sisu on niivõrd sügavalt ameerika kultuuri juurdunud, et fraas „Groundhog Day" on läinud käibele korduvate ebameeldivate monotoonsete tegevuste kirjeldamiseks, mis on eriliselt päevakorral seoses COVID-pandeemiast tingitud rutiinse eraldatustundega, kus kõik on väliselt muutumatu ja murrang saab sündida üksnes oma sisemusest jõudu ammutades.

Bill Murray ja USA autorikino kullavaramu

Teised kaks filmi aprilli pühapäevade programmist kuuluvad 21. sajandi ameerika autorikino kullavaramusse: Sofia Coppola „Tõlkes kaduma läinud" ja Wes Andersoni „Veealune elu Steve Zissouga". Pärast Ramisega partnerluse lõpetamist kaldus Murray aina enam *indie*-autorite poole ning ta on ise ühes intervjuus öelnud, et tunneb end kõige mugavamalt just Wesi, Sofia ja Jimiga (Jarmusch) koos töötades.

Nendes kahes teoses teeb Bill Murray ilmselt oma ikoonilisimad rollid kurbade silmadega sarkastilise härrasmehena, kes suudab olla ühel ajal koomiline ja traagiline. Tema tegelastes on mingi ebaameerikalik siirus, mis väljendub eriti hästi just koostöös nimetatud autoritega. Bill Murray on näitleja, kes parimatel päevadel suudab panna vaataja pea iga oma liigutusega muigelsui kaasa elama ja just seda tunnet tahabki Sõprus aprillikuus oma publikule pakkuda.

Bill Murray aprillikuu pühapäevadel Kinos Sõprus (kõik filmid linastuvad eestikeelsete subtiitritega)

3. aprillil „Caddyshack"
10. aprillil „Veealune elu Steve Zissouga"
17. aprillil „Tõlkes kaduma läinud"
24. aprillil „Lõputu küünlapäev"

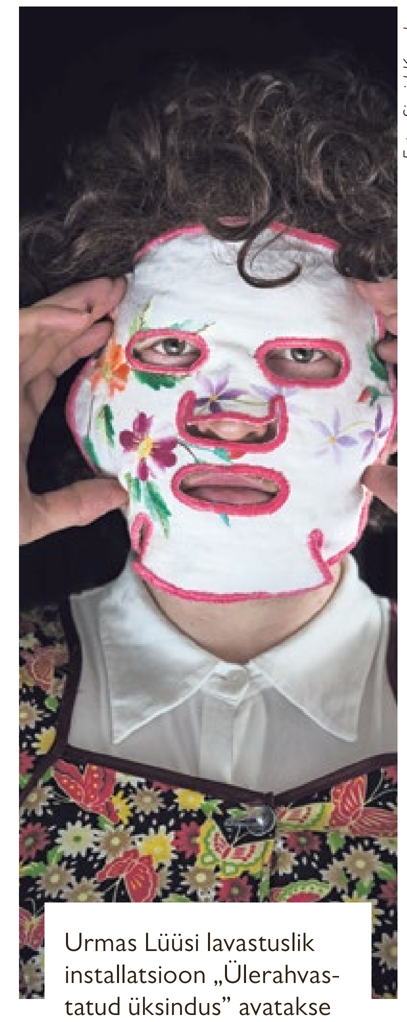

Foto: Sigrid Kuusk

Urmas Lüüsi lavastuslik installatsioon „Ülerahvastatud üksindus" avatakse Sõltumatu Tantsu Laval 12. aprillil. Teos mängib teatri, kujutava kunsti ning *performance*'i väljadel ja vahealadel. 30-minutilised külastusseansid toimuvad 12.–14. ja 18.–20. aprillil vahemikus kell 17–22. Ruumis saab korraga viibida ainult kuni viis külastajat. Info: *stl.ee*

04.–14.04.

RAAMATUKOGUL ON SÜNNIPÄEV!

Nagu igal kevadel, tähistab Tartu Linnaraamatukogu ka tänavu 4.–14. aprillil sünnipäeva, sedakorda numbriga 109. Sündmusi jätkub kõigis harukogudes kõigile vanusegruppidele ja nii mõnigi autor tuleb Emajõe Ateena lugejatega kohtuma lausa Tallinnast! Näiteks on 7. aprillil kell 17.30 raamatukogu peamajas külas Rein Raud, 11. aprillil samal kellaajal saab aga Tammelinna harukogus näha oma silmaga Urmas Vadi. 13. aprillil jagavad peamajas lugemissoovitusi kirjamehed Mihkel Mutt ja Paavo Matsin. Aga toimub palju muudki! Vaata kava: *luts.ee*

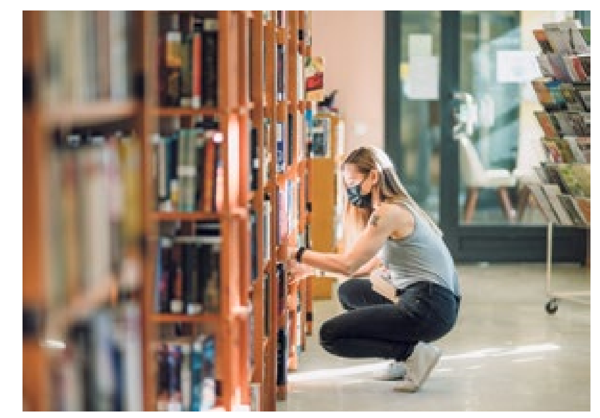

Tartu Linnaraamatukogu. Foto: Mana Kaasik

07.04.

KAEVU ESITLEMINE

Neljapäeval, 7. aprillil kell 20 esitleb Terminali baarisplaadipoes oma kolmandat stuudioalbumit „KAEV" alternatiivse bluusi duo Ringhold, mille moodustavad Eleonora Kampe ja Kalle Tikas. „KAEV" on kontseptuaalne teos, mille fookus on nii tekstide kaudu edasiantaval (tihti keskkondlikul) sõnumil kui ka muusikalise stiili unikaalsusel. Pilk peale: *facebook.com/TerminalRecordsandBar*

13.04.

HEA KODANIKU VAIMNE TERVIS

Peaasi.ee ja Vabaühenduste Liidu koostöös toimub 13. aprillil kell 17.30–19.30 Tallinnas Eesti Arhitektuurikeskuses (Põhja pst 27a) Hea Kodaniku klubi üritus, seekord pealkirjaga „Vaimne enesekaitse vabaühendustele". Kuna sageli haavatavate sihtrühmadega tegelevad vabaühendused toimetavad pidevas läbipõlemise riskis, on püsivalt relevantsed küsimused, kuidas hoida oma vaimset tervist ning mil viisil ennetada probleeme või siis tegeleda oma vabaühendustes juba ilmnenud muredega. Näpunäiteid jagavad Anna-Kaisa Oidermaa ja Nele Mets MTÜst Peaasi. Lähemalt: *heakodanik.ee*

18.–23.04.

SAAL ÜMBERLÜLITUB TARTUSSE

Festival „Ümberlülitus" viib/toob Kanuti Gildi SAALi nädalaks Tartusse. Kaasa võetakse neli lavastust: Karolin Poska „Sinu nirvaanale", Riina Maidre ja Andri Luubi „Yokoonomatopoeemid", Maria Metsalu „The Well" ning alles märtsi lõpus esietendunud The Biofilm Sistersi „Pure Pink Pox". Nädal aega nüüdisetenduskunste, performatiivne raamatupood Kausaal ja kunstnike vestlused! Uuri lisa: *saal.ee*

23.–24.04.

XX SUPILINNA PÄEVAD

23.–24. aprillini toimuvad üle mitme aasta taas Supilinna päevad, kusjuures tänavu tähistatakse 20 aasta möödumist nii linnaosaseltsi loomisest kui ka esimestest Supilinna päevadest. Laupäeval saab traditsiooniliselt Emajõe ääres kiigeplatsil osa nn platsipäevast ühes kõige selle juurde kuuluvaga: täika, töötoad, esinemised, bändid, lõke, söök ja jook. Pühapäeval laiub aga üle kogu linnaosa kodukohvikute päev. Lähemalt: *supilinn.ee*

28.04.

KESKKOND *MEETS* KULTUUR

Tartu 2024 korraldatav rahvusvaheline kultuurikompassi foorum uurib, kuidas muuta maailma keskkonnahoidliku kultuurikorralduse kaudu. Küsimus avaneb kolmes osas: ühiskondliku kokkuleppe, keskkonnahoidliku kultuurikorralduse valdkondade ülese revolutsiooni ja laiema inspiratsiooni kogumise kaudu. Üritus toimub 28. aprillil Eesti Rahva Muuseumis, kuid jälgida on võimalik ka otseülekannet veebi vahendusel. Kava, esinejad ja registreerumine: *tartu2024.ee/kultuurikompass*

29.04.–01.05.

VOLBRIÖÖ HAAPSALUS

Päris kuu lõpus põrutagem aga õige Haapsalu õudus- ja fantaasiafilmide festivalile tutvuma kõhedate linateostega. Festivali põhiprogrammi kuuluv Robert Eggersi „Põhjalane" (USA, 2022) räägib näiteks vanast heast kättemaksust, ukraina režissööri Oleh Sentsovi „Ninasarvik" (2022) viib meid peategelase elu keerdkäikude kaudu neonatsluse kõledasse maailma, Christian Tafdrupi „Ära räägi kurja" (Taani, 2022) näitlikustab aga Põhjamaade kino veidrat psühholoogilist õõva. Aga see pole muidugi veel kõik. Kavas laiutavad ka programm „HÕFF retro" ja uued eesti (lühi)õudukad. Info: *hoff.ee*

Kaader filmist „Põhjalane"

30.04.

PEIPSI KALA SIBULATEEL

Veel üks tõsine kevadekuulutaja on 30. aprillil Peipsiääres toimuv Sibulatee kalapuhvetite päev, mis samuti eelmisel aastal puhta ära jäi. Oma uksed avavad sel puhul Sibulatee kandi ettevõtted ja kohalikud elanikud. Pakutakse head ja paremat, kusjuures pearoogade nimekirjas peab olema vähemalt üks, aga tõenäoliselt mitugi rooga kohalikust kalast. Samal päeval toimub ka avatud kalasadamate päev. Nõuta teavet Facebooki sündmusest „Sibulatee KALApuhvetite päev".

KUNST

ARMASTUS PÄRNUS

Pärnu Uue Kunsti Muuseumis on avatud Eesti Maalikunstnike Liidu juubelinäitus „Armastuse lugu". Kunstnikud on käsitlenud teemat avaralt alates abstraktsetest tõlgendustest kuni kuraatoritekstist inspireeritud stseenideni. Mitmete keskmise ja vanema põlvkonna kunstnike aineses on jälgitav metafoorsel tasandil juurdlemine tegelikkuse üle, aga nähtub ka poliitilise kunsti otsekohesust. Kuraatori ja kujundaja rollis Jaan Elken. Info: *mona.ee*

Peeter Must „Hüppel"

FOTO

UKS LAVA TAHA

Galeriis Positiiv saab veel kuni 14. aprillini näha Martin Buschmanni fotonäitust „Võimalus olla sina ise?", mis esitab küsimusi inimese sisemise mina, endaks jäämise ja rollide kohta. Fotograaf on jäädvustanud mitme aasta jooksul ERKI Moeshow lavataguse elu loomingulist kaost. Mustvalged vahetud portreed, mis on valminud moeetenduste eel valitsevas ühises ettevalmistussaginas, sobivad hästi mõtiskluseks inimese algolemusest, rollimängudest ja meeskonnatundest. Uuri: *positiiv.ee/galerii*

KUNST

KÄTTESAAMATU SAADOJA

Tartu Kunstimaja suures saalis on 1. maini avatud Tõnis Saadoja isikunäitus „September, oktoober, märts, aprill". Maaliseeria lähtub arhitektuursest motiivist, minimalistlikust maalikäsitlusest ja nähtavuse kujundist. Arhitektuurifoto kasutamine toetab maali sisemist loogikat ning aitab võimendada tuttavates ruumides tekkivat kättesaamatuse tunnet, mis Saadoja ajast aega kummitanud on. Teave: *kunstimaja.ee*

TEATER

LOOMAD TEATRIS

Tartu Uue Teatri kavas on aprilli algusest laulvate loomade ja varieeruva temperatuuriga naljadega lavastus „Siili poomine", mille autoriteks-lavastajateks on Elise Metsanurk ja Andreas Aadel. Laval Ingrid Isotamm, Renate Keerd, Ekke Hekles, Martin Kork ja liikumisrühmana Viljandi Kultuuriakadeemia etenduskunstide I kursus. „Siili poomine" tegeleb nähtamatute piiridega ühiskonnas ja inimestes. Ühiskond on justkui vabam kui ei kunagi varem, ometi on asju, mida tohib või ei tohi teha, öelda, mõelda või tunda… Kava jm: *uusteater.ee*

TALLINN—NARVA MUSIC WEEK

4.—8. MAI 2022

2 LINNA
28 LAVA
175 ARTISTI

OLEME KOOS!

TALLINN 4.—6. mai
NARVA 7.—8. mai

Muusikaprogramm nüüd avalik:
TMW.EE

Telia · Nordic Hotel Forum · Telliskivi Loomelinnak · viru keskus · Music Estonia.eu · Postimees · Raadio 2 · kanal 2 · Tallinn muusikalinn · Narva hea energia linn · Kultuuriministeerium · Riigikantselei · Ida-Viru #seiklusmaa · Keychange · British Council · GO Travel